

Илия Тодев
Йорданка Гешева
Евгений Кандиларов
Илияна Марчева
Николай Поппетров
Димитър Христов

КРАТКА ИСТОРИЯ

на Българската
академия
на науките

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

Илия Тодев
Евгений Кандиларов
Николай Поппетров

Йорданка Гешева
Илияна Марчева
Димитър Христов

КРАТКА ИСТОРИЯ

на Българската
академия
на науките

Изданието се посвещава
на 150-годишнината
на Българската академия на науките

Тази книга излиза с подкрепата на:

**Под редакцията
на чл.-кор. Васил Николов**

Ръководител на авторския екип
проф. д.и.н. Илия Тодев

На корицата: Фасада на сградата
на БАН на ул. „15 ноември“, ок. 1930 г.

- © Илия Тосков Тодев, Йорданка Маринова Гешева, Евгений Герчев
Кандиларов, Илияна Илиева Марчева, Николай Пейчев Поппетров,
Димитър Христов Димитров, автори, 2019
© София Любомирова Попйорданова, корица
и художествено оформление, 2019
© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2019

ISBN 978-954-322-999-4

150 години история е повод за респект и поклон на обществото пред Българската академия на науките - не само заради постигнатото от нейните учени в полето на знанието, но и заради тяхната позиция като стожер на националния дух през дългия период на драстични обрати в новата българска история.

Възникнала като стремеж на български интелектуалци да сеят светлина в душите на несвободните си събратя, преминала през период на самоутвърждаване във възродената българска държава, превърнала се в своеобразен клуб на елитната интелигенция между двете световни войни, разгърнала се в следващите десетилетия като мощен двигател на научни идеи и внедряването им в българската икономика, преживяла краха на политическата система, Академията се утвърждава, преодолявайки трудностите, породени от проявите на недалновидност относно ролята на науката и учените за просперитета на държавата.

Пречките по пътя на Българската академия на науките, периодите на възходи и спадове в нейната история изграждат образа ѝ на непрестанно възраждащ се с поколенията учени символ на знание и духовност. И точно заради това, отбелязвайки историческата 150-годишнина на БАН, трябва силно да призовем обществото в подкрепа за превръщането на науката в национален приоритет. За да я има Академията, за да има компетентност и мъдрост за укрепване на държавността в условията на безмилостна международна конкуренция, за запазването на потенциала на сегашните и идващите поколения за доброто на България. Така както са сторили това нашите предшественици!

Написването на кратко обобщение за пътя на хилядите български учени и тяхната институция се оказа нелека задача. Особено в такъв ограничен обем. Въпреки това авторите на тази книга успяха да се справят, за което вярвам, че ще получат позитивни отзиви от любознателните читатели.

**Чл.-кор. Васил Николов,
зам.-председател на БАН**

СЪДЪРЖАНИЕ

- 5 Предисловие
Илия Тодев
- 7 БКД в Браила (1869-1878): трудното
прохождане на Академията -
Димитър Христов
- 19 БКД по пътя на своето утвърждаване
и преобразуване (1878-1911) -
Йорданка Гешева
- 39 Академията в тежки времена
(1911-1947): неяснота и несигурност
срещу възход и постижения -
Николай Поппетров
- 61 Трансформации и развитие
на БАН (1947-1989) -
Евгений Кандиларов
- 83 БАН през 1989-2018 година:
реформи и адаптация -
Илияна Марчева
- 107 150 години БАН -
предизвикателства и перспективи -
Илия Тодев
- 109 Хроника
- 112 Извори и литература
- 113 Приложение

Академиите на науките са общества на изтъкнати изследователи. Първите от тях са създадени през XVII в. Днес всяка уважаваща себе си страна има своя академия на науките, която обикновено се радва на одобрение и финансова помощ от държавата, координира пряко или косвено научноизследователската дейност в дадена страна и играе важна организационна роля в международния научен обмен и сътрудничество. От гледна точка на състав държавно подпомаганите академии са два вида научни общности: първо, (пълни/общи или специализирани) клубове на най-изтъкнати учени - такава е традицията на Запад; второ - както е на Изток, - комбинация от такъв род (западноевропейски, персонални) академии и научноизследователски институти. Не всяка организация с престижното име Академия е такава и по същество.

Независимо от острата конкуренция на университетите и от склонността на някои от меродавните власти лекомислено да експериментират с модни научноорганизационни доктрини в очакване на бързи чудеса и през напредващия XXI век академиите на науките (и като персонални академии, и като комплекси от научноизследователски институти, и като комбинация от двете) запазват ролята си на изключително сериозен и авторитетен пазител, разпространител и производител на знания.

УСТАВЪ

НА БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

БРАИЛА.

Печатница Х. Д. Паничкова.

1869.

ОТ ИДЕЯТА ДО НЕЙНОТО ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ (1844-1869)

Предшественикът на Българската академия на науките, Българското книжовно дружество (БКД), се ражда и прави първите си стъпки в трудна епоха. Днес гледаме Българското национално възраждане с романтично идеализиран поглед, но реалностите на времето всъщност са сурови и несгодни, както биха казали самите възрожденци. През 1844 г. на страниците на първото българско списание „Любословие“ младият Гаврил Кръстевич предлага смела за времето си идея - да се създаде Българска академия. Според него това трябва да е събрание от 5-6 учени мъже българи, които да не се занимават с учителство, а да се грижат само за облагородяването на езика, правописа и книжовността.

Същинското начало е поставено през зимата на 1867/1868 г., когато в Прага се срещат двама млади ентузиаста, небогати, но готови да се трудят за делото. Това са Васил Димитров Стоянов от Жеравна и Марин Дринов от Панагюрище. И двамата са около тридесетгодишни, произлизат от многодетни семейства и са направили много жертви, за да отидат и се образуват в чужбина. Васил Стоянов е студент по право в Прага, който се вдъхновява от опита на славянските културно-просветни дружества. Негов съмишленник се оказва Дринов, завършил история и славянска филология в Москва, работещ като частен учител в семейството на княгиня Елисавета Голицина. Заедно с княжеското семейство панагюрецът пътува из Европа и така се озовава в историческия чешки град. Историческа се оказва и срещата в Прага между Дринов и Стоянов. Дватамата очертават план за създаването на един главен център на българските научни, литературни и просветни начинания. Наричат го Българско книжовно дружество (БКД) и дори предвиждат за него името „Св. св. Кирил и Методий“.

Скоро двамата българи започват да правят сондажи за своето начинание. Букурещ, където българската емиграция е голяма и с добри стопански възможности, изглежда на Стоянов и Дринов като най-подходящ център на Дружеството. Двамата заминават за там. Богатите търговци от Добродетелната дружина, водени от братята Евлоги и Христо Георгиеви, обещават щедра помощ, но поставят условия в свой интерес. На страната на Дринов и Стоянов застават т.нар. млади, водени от Любен Каравелов. С тяхна подкрепа начинанието придобива масова популярност. На идеята горещо откликват българите емигранти, установили се в редица чужди градове. От всички тях Одес-

а. Списъкът

на спомоществателните членове на „Българското книжовно дружество“, които съ-
летата си и други дарове са дали материалните средства да се основе дру-
жеството и да се поведе действителността му.

(1868-1869 год.)

Отъ Одеса.

1. Николай Миронъвъ Тошковъ ф.
2. Стефанъ Д. Тошковицъ ф.
3. Николай Хр. Палузовъ.
4. Николай Пулицъ.
5. Петъръ Гривичъ ф.
6. Стефанъ Д. Убалцовъ.
7. Т. Пулицъ.
8. Голоръ Николаевичъ Минковъ.
9. Мирю Диковъ.
10. Христо Д. Павловъ.
11. Иванъ Грозевъ.
12. Стефанъ (Ц.) Златевъ.
13. Петъръ В. Оджановъ.
14. Василь Рашевъ.
15. С. Гандеръ (срещенъ).
16. Феоляръ Яковлевъ ф.
17. Спиридонъ Стопановъ.
18. Златъ Степановъ.
19. Димитъръ Стефановъ Бобовъ.
20. Димитъръ Хр. Тошковъ.
21. С. Тенаски ф.
22. Атанасъ Христовъ.
23. Чернорозчи (Викторъ Ивановъ ф. Григоровъ ф.).
24. Петъръ Константиновъ Скарлатъ.
25. Антоанъ Георгиевъ Кисевъ.
26. Спиридонъ Димитровъ Скарлатъ.
27. Костъ И. Пангалю (гръцъ).
28. Димитъръ Хаджидан (гръцъ).
29. Иванъ Христовъ.
30. Иванъ П. Березневичъ ф.
31. Кирилъ Василу.
32. Георги Тошковицъ.
33. Иванъ (гръцъ).
34. Иванъ Николески.
35. Василь П. Петровъ.
36. Владимиръ Палузовъ.
37. Константинъ И. Палузовъ ф.
38. Старо Сергеевичъ Давидовичъ.
39. Николай П. Палузовъ.
40. С. П. Франгуладан (гръцъ).
41. Я. Зафириди (гръцъ).
42. Петъръ Жейновъ.

Отъ Волградъ.

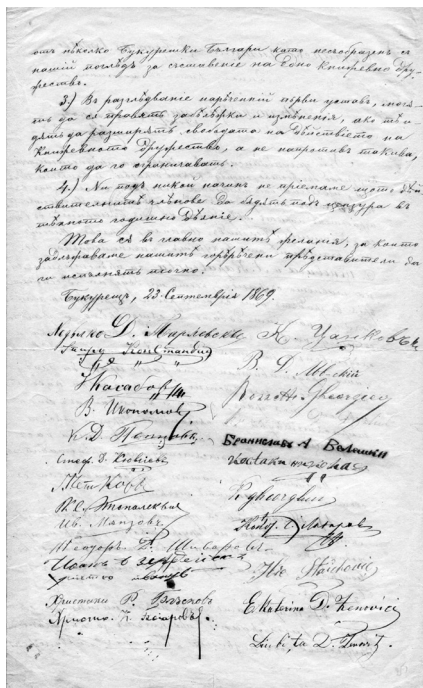
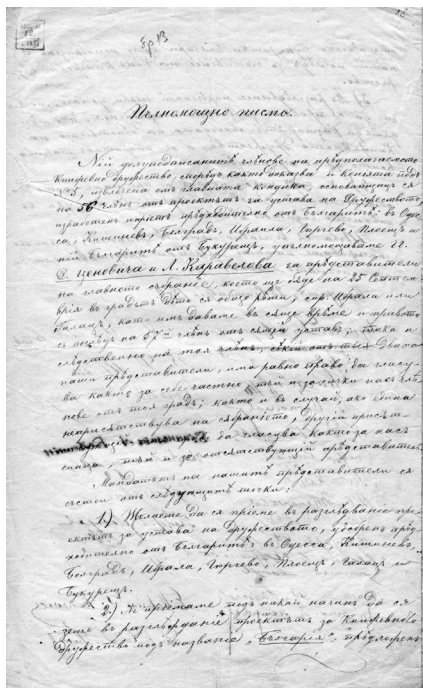
1. Димитъръ Радчиновъ ф.
2. Антоанъ Парушевъ ф.
3. Димитри Христофоровъ ф.

Списък на първите спомоществователи на БКД, 1868-1869 г.

4. Иванъ Аванасевичъ Войниковъ ф.
5. Стефанъ Войничъ ф.
6. Георги Книженецъ.
7. Георги Парушевъ ф.
8. Иванъ Титоровъ.
9. Кирилъ Пашковъ.
10. Петъръ Велчевъ.
11. Сава Радчиновъ ф.
12. П. Тодоровичъ ф.
13. Тодоръ Вончевъ.
14. Т. Писановъ ф.
15. Георги Радчиновъ.
16. Хаджи Мейно Диковъ.
17. Иванъ Диковичъ ф.
18. Георги Мишовъ.
19. Стефанъ Асеевъ ф.
20. П. Каванаски ф.
21. В. Христовъ ф.
22. Н. Хорозовъ ф.
23. П. Тарчевъ.
24. И. Ивановъ ф.
25. Боинъ Давидовъ ф.
26. Атанасъ Войниковъ.
27. Н. Писковъ.
28. Михаилъ Радчиновъ.
29. Василь Парушевъ ф.
30. Саво Михаилъ Каванаски.
31. Н. Писевъ ф.
32. Н. Волжоголу.
33. Г. И. Сарматиевъ ф.
34. Николай Часкъ.
35. Кирилъ Тетрадовъ.
36. Алевксандъръ Константиновичъ (полска).
37. Николай Парушевъ.
38. Георги Желъковъ.
39. Иванъ Желъковъ.
40. Георги Клема Аджидан.
41. Сава Анастасовъ.
42. Петъръ Фитовъ.
43. Феоляръ Стеевъ ф.
44. Николай Куртовъ ф.
45. Стефанъ Атанасовъ.
46. Георги Стоичевъ.
47. Димитъръ И. Каванасковъ.
48. Алевкс (Каванасковъ).
49. Георги Хаджоголу ф.
50. Христофоровъ Степановъ.
51. Стефанъ А. Парузовъ ф.
52. Хаджи Петъръ Каванасковъ ф.

кото българско настоятелство е това, което дава най-сOLIDна подкрепа на първоначално крехката идея. Богатият и влиятелен одески търговец Николай Тошков, известен благотворител, се ангажира решително. Той обещава огромна сума за делото и успява да спечели за него един млад учен българин. Това е шуменецът Васил Друмев, завършил богословие в Киев, обещаващ писател и драматург. В резултат от сложни уговорки, писма и събрания емигрантските общини започват да събират средства. Сред радетелите за делото се четат многобройни познати и непознати имена на спомоществователи, различни по своя произход, социално положение и възгледи. Всички те са обединени от идеята за бъдещето на българския народ - озарен от знание, култура и наука. Съпричастни на делото са и немалко чужденци, приятели на българите. В хода на приготовленията се оформят два проекта за устав. Единият стъпва върху замисъла на В. Д. Стоянов, М. Дринов и В. Друмев и е подкрепян от мнозинството. Вторият е на букурещките първенци от Добродетелната гружина, които предлагат да се създаде Българско книжовно дружество „България“ с по-особена форма на контрол. Развързката на спора става на Учредителното събрание, свикано в края на септември 1869 г.

Пълномощно на Любен Каравелов и Димитър Ценович, подписано от Васил Левски, за участие в събранието на БКД. Букурещ, 23 септември 1869 г.

¹ Датите до промяната на календара (1/13 април 1916 г.) са посочени по юлиански стил.

Първото заседание на Учредителното събрание на БКД се състои на 25 септември 1869 г.¹ в дунавския град Галац. Домакините поддържат проекта БКД „България“, но те са малцинство сред общия брой представители. Заседанието минава в безплодни дебати между двете страни. На следващия ден е извършена маневра. Заседанията се пренасят в съседния град Браила без участието на малцинството. Работата в Браила потръгва конструктивно под председателството на хаджи Мина Пашов. Учредителното събрание в Браила (26-30 септември 1869) се провежда в дома на една родолюбива българка, хаджи Варвара х. Велева. Васил Друмев допринася много за сериозния дух на разискванията. Марин Дринов отсъства, но за всички участници е безспорно, че той е най-подходящият човек за лице на Дружеството. Гласуван е Уставът на БКД. В него изрично е заложена мисълта, че в подходящо бъдеще Българското книжовно дружество ще се превърне в Българска академия на науките. Събранието пристъпва към избор на ръководните органи. Дружествените членове се подгизват на действителни, дописни, спомагателни и почетни. За действителни членове на БКД са избрани: Марин Дринов (председател), Васил Друмев (член) и Васил Д. Стоянов (деловодител).

но да проучва извори за българската история в италианските архиви. Това златно време, за жалост, свършва бързо. Скоро стават осезаеми тежките проблеми на БКД. Първият е безучастието на много от спомагателните членове към материалното положение на Дружеството. Работата в БКД минава изцяло на безвъзмездни начала. Проблем на БКД е и липсата на траен интерес на българската интелигенция към него. В същинска България и Цариград за Дружеството не се знае достатъчно. Марин Дринов е поставен пред избор между научните си задължения и отговорността си като председател. Той видимо клони към първото с надеждата, че за административното ръководство ще се справят някак и без него.

УМЪТ, СЪРЦЕТО И ВОЛЯТА НА БКД

Тримата първи действителни членове на Браилското дружество: академичният учен Марин Дринов, духовникът Климент Търновски (Васил Друмев) и енергичният организатор Васил Д. Стоянов, се допълват добре като характери и нагласа към делото. Образно казано, те са умът, сърцето и волята на Дружеството. През 1873 г. към тях се добавя и още един член - Тодор Пеев, който с грижата си за оцеляването на застрашеното Дружество може да бъде сравнен с негово второ дихание.

Първият председател на Дружеството *Марин Дринов* е роден през 1838 г. в Панагюрище в многодетното семейство на занаятчия. Завършва Историко-филологическия факултет на Московския университет. Широтата на познанията му е изключителна и в Русия качествата му са оценени високо. За българите емигранти също няма спор, че младият панагюрец е най-достойният за лице на ново-създаденото Българско книжовно дружество. След като се отделя от семейство Голицини, Дринов поема пътя на професионален учен и е назначен в Харковския университет като преподавател по славянска филология. Увлечен в своята научна кариера, председателят на БКД не е на пълно разположение за Дружеството. През тези години той само два пъти посещава Браила. Лично споделя, че не се чувства достоен за председателския пост, защото не може пряко да участва в работата. И все пак солидното научно име, което той гради в международен план, е плюс за всички, защото дава авторитет на Дружеството. Най-ценният му принос е работата по „Периодическо списание“, за което се грижи със съвети и качествени собствени материали. Ма-

рин Дринов умира в Харков през 1906 г. Изпратен е в последния си път като патриарх на българската наука.

Първият деловодител на БКД *Васил Димитров Стоянов* е роден през 1839 г. в с. Жеравна, Котленско, в бедното и многолюдно семейство на овчар. Първоначално учи в Шумен. Работи като слуга, за да се издържа. С припечеленото заминава за Прага. Там записва славянска филология, а по-късно право в знаменития Карловски университет. С кредото „повече просвета и знание“ Стоянов се заема със създаването на Българското книжовно дружество, което ще се окаже дело на неговия живот. Увлечен до краен предел, той изоставя своето образование и никога не го довършва. Темпераментен, буен, весел по характер, В. Д. Стоянов е истински двигател на Дружеството в процеса на неговото основаване и първоначалната му работа. При всичките си положителни качества той обаче е рязък, изпълнен с честолюбие, склонен към конфликти и интриги. Постепенно това се превръща в проблем за работата и след многократни спорове В. Д. Стоянов си подава оставка като деловодител през 1872 г. по искане на Настоятелството. Стоянов все пак остава дописан член на БКД и продължава да му помага доброволно. Той заминава на голямо пътуване до Цариград и българските земи, за да разясни и популяризира дейността на Книжовното дружество. В много български градове Стоянов държи сказки, които са истинска сензация за пробуждащия се народ. Българите са щастливи, че вече имат свой истински просветен и научен център, и горещо насърчават основателите му. След Освобождението В. Д. Стоянов възвръща централното си място в БКД, макар и пак с цената на много спорове и разногласия. Умира в София през 1910 г.

Васил Друмев (бъдещият митрополит Климент Търновски) е роден през 1840 г. в Шумен. Завършва Киевската духовна академия, след което става учител в българското училище в Браила. Към учителската и публицистичната си работа той добавя успехи на литературното поприще като повестта „Нещастна фамилия“ и историческата грама „Иванко, убиецът на Асеня I“. Честността и принципността му го превръщат в будната съвест на Дружеството. Друмев работи тихо, почти безшумно за напредъка на БКД, изнася публични сказки, пише научни статии, публицистика и художествени творби, участва в редактирането на списанието, грижи се за библиотеката. След оставката на Стоянов през 1872 г. той остава практически сам, но успява да подготви поредния брой на списанието и да намери нов деловодител.

водител в лицето на Тодор Пеев, на когото предава делата на Дружеството. Дълбоко вярващ човек, през 1873 г. Друмев окончателно избира да напусне светския живот и да стане монах. Приема монашеското име Климент и скоро е ръкоположен за епископ с титлата Браници. След Освобождението Климент, вече като Търновски митрополит, отново е фактор в историята на Дружеството. Този период от живота му обаче е белязан от ожесточените духовни и политически борби в Княжество България. В тях здравето и жизнените му сили са фатално съкрушени от безмилостни противници, но духът му надделява над духа на злобата. Смъртта на Климент Търновски през 1901 г. е възприета като кончина на неканонизиран православен светец.

Към края на 1872 г. Дружеството изглежда сякаш обречено на скорошен фатален край. И ето че в този момент в БКД намират човек, способен да вдъхне нов живот на организацията - наскоро пристигналият в Браила Тодор Пеев. *Тодор Пеев Стоянов* (1842-1904) е роден в Етрополе. Той е разностранна и енергична личност - учител, читалищен деец и активен сподвижник на Васил Левски във Вътрешната революционна организация. През 1873 г. се установява като учител в Браилското българско училище. Така в критичния момент той поема делата на БКД. Въпреки тежките обстоятелства и голямата си натовареност Пеев успява да поведе делата на Дружеството енергично и с такт, така че не допуска кризата да вземе връх. Сработва се добре с всички в Дружеството и неговото Настоятелство, поддържа на ниво списанието. Не е сигурно дали БКД щеше да издържи през 1873-1876 г. без сърцатата работа на Тодор Пеев.

БКД полага много усилия да привлече представителите на българската интелигенция за свои дописни членове. Сред първите и най-ревностни дописни членове са близките приятели на Дринов - литераторите Нешо Бончев и Райко Жинзифов, които живеят и работят в Москва. Направените от Нешо Бончев преводи на драмата „Разбойници“ от Шилер и на поемата „Тарас Булба“ от Гогол целят приобщаването на българите към постиженията на европейската литература. Ценен сътрудник от Одеса е юристът Владимир Палаузов. От Болград се включва г-р Васил хаджи Стоянов Берон. Именно той дава тон за развитието на природните науки в БКД с труда си „Естествена история“ (1870). Много полезният труд „Върху организацията на народните школи“ е дело на педагога Йосиф Ковачев. Важен елемент в работата на БКД е събирането и публикуването на родния

фолклор - песни, пословици, гатанки и приказки. Събират го дописни членове на БКД като Павел Калянджи, Цани Гинчев, Ефрем Каранов, но и обикновени ентузиаста като П. Бояржиев от Велес. През 1871 г. е провъзгласен и първият почетен член на Дружеството. По неведомите пътища Божи това е същият човек, дал някога идеята за Българска академия - Гаврил Кръстевич, борец за решаването на българския църковен въпрос, юрист и автор на исторически трудове.

„ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО“

„Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ съсредоточава в себе си най-ценните качества и основните усилия на дружествените членове от браилския период. На корицата на първите два броя стои бележка „Излиза секи месец“. Работата по списанието започва с изключителен ентузиазъм. С особено внимание се списват материалите по двете първостепенни за Дружеството теми: българския език и българската история. Списанието обаче работи на загуба. Продажбата върви в ограничени количества, абонаменти се набират трудно. Много абонати получават списанието, но не изплащат абонамента си докрай. Вместо по един брой всеки месец за седем години от „Периодическо списание“ излизат общо 12 книжки. Следват още четири години без нито една. Независимо от всички несгоди „Периодическо списание“ представлява най-високото достижение на БКД от дейността му в Браила. То е списвано изцяло според стандартите на своето време и по качество на материалите си достойно се съизмерва с научната периодика в тогавашна Европа.

Още в първите години от съществуването си Дружеството установява контакти със Славянските благотворителни комитети в Санкт Петербург и Москва, с академии на науките и учени дружества в Русия, Австрия, Чехия, Хърватия, Франция, Италия, Англия и Прусия. На всички тези институции БКД изпраща своето „Периодическо списание“. Открива се сътрудничество и с конкретни учени, проявяващи интерес към българската тематика, като френския славист Луи Леже (1843-1923). Установен е реален научен обмен - в замяна на своето списание Дружеството в Браила получава разнообразни книги и периодика от своите чужди кореспонденти и бързо обогатява библиотечния си фонд. Най-ценният успех в международните връзки на БКД се оказва привличането на младия чешки историк Констан-

ко списание“ дава своя принос и за историческото изследване на Българското възраждане, така както го виждат самите възрожденци. Ключът към родното минало за членовете на БКД е издирването и публикуването на извори за българската история. Така на страниците на „Периодическо списание“ виждат бял свят някои безценни свидетелства на времето, като „Житие и страдание грешнаго Софрония“ на епископ Софроний Врачански и диалога „Мати Болгария“ на йеромонах Неофит Бозвели.

В „Периодическо списание“ се публикуват и материали с художествен характер: авторска поезия, критика и преводи. Така на страниците му през 1872 г. младият Иван Вазов за първи път публикува свои стихотворения - „Борът“ и „Вярата ми“. Възторженият прием, който Иван Вазов среща в редакцията на органа на БКД, го окрилява като поет. След години той споделя с признателност, че Васил Друмев и Васил Д. Стоянов са неговите „кръстници“ на поетическото поприще.

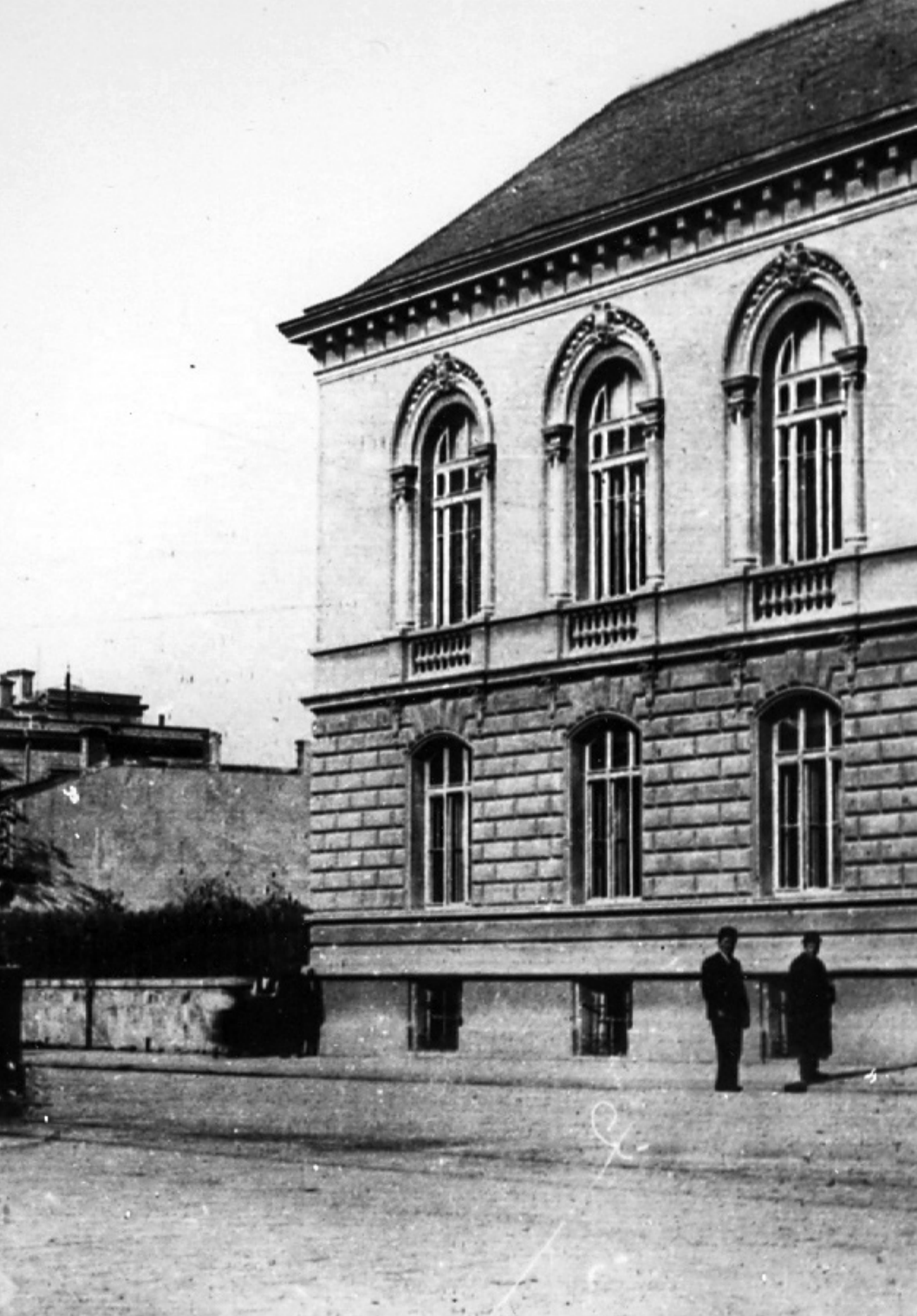
В Браила БКД натрупва първите си стойностни активи - библиотека, музейна сбирка, архив. Дружеството няма възможност да посрещне разноските по закупуването на литература. От страниците на „Периодическо списание“ през 1870 г. е отправен затрогващ апел към всички българи, които могат, да дарят книги за Дружеството в Браила. Така чрез дарения и обмен до преместването на Дружеството в София библиотеката на БКД набира около 3000 тома. Неотделим от библиотеката е и музеят, наричан още „старинний кабинет“. Началото на музейната сбирка на БКД е положено с щедри жестове на руската княгиня Голицина, която дарява колекции от областта на морската зоология и минералогията. Народният музей, за който създателите на Дружеството мечтаят, ще стане факт едва след Освобождението, но фондът му започва да се трупа чрез старанията в Браила. Раждат се още археологическата и нумизматичната колекция, в която особен блясък за потиснатия народ имат монетите на средновековните български царе.

НАСТОЯТЕЛСТВОТО НА БКД

През всичките години до Освобождението истинската тежест по обезпечаването на Дружеството е понесена от Настоятелството в Браила. Най-главната заслуга в това отношение се пада на неговия председател *Никола Ценов*. Паметта на времето е била несправедлива към този достоен човек, за когото се знае сравнително малко. Никола

Ценов е от Сливен, но още в ранните му години семейството му се преселва в Браила. Там той забогатява с усърден труд и търговия. Сам не получил високо образование, сливенецът е горещ радетел за по-добрата просвета на българите. Грижата му за БКД е всеотдайна и неотклонна отпреди самото учредяване и продължава до преместването на дружествените активи в София след Освобождението. За тези близо десет години самото Дружество се разполага в дома на Ценов, в специално отделени помещения за целта. Никола Ценов не само осигурява издръжката на дружествената дейност. Той води същинска борба на няколко фронта за материална подкрепа и въвеждане на делата в ред.

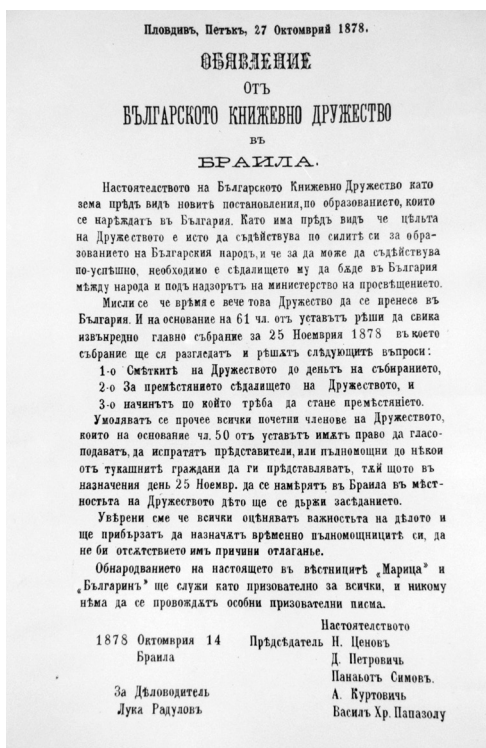
Дори и в най-критичните си мигове Книжовното дружество в Браила се спасява от дългове и финансова несъстоятелност. Стабилизацията обаче е постигната с изключителни ограничения. Книжките на списанието са единствената по-значима изява, а и те излизат едва-едва. За мнозина странични наблюдатели перспективите пред Дружеството са неясни, някои се питат дали то още съществува. Васил Д. Стоянов определя състоянието на нещата красноречиво: *„Дружеството е заприличало на човек, ни жив, ни умрял“*. И наистина през 1876 г. въпреки всички усилия дейността на БКД стига до мъртва точка. Настава време на бурни събития (1876-1878), в които се кове вече не книжовността, а свободата на България. Но Дружеството не умира дори и през тези, сякаш нулеви, години. Налице е неговата библиотека, която хората посещават, налице са сбирката и архивът, налице са хората и създадените връзки. Налице е и касата, в която има пари независимо от всички затруднения. Касата е с два ключа, така че се отваря само при солидарно решение на настоятелите. Ключовете се пазят у двамата най-всеотдайни сред тях - Никола Ценов и дядо Димо Петрович, и те са готови да ги използват, когато времената станат по-сгодни. Такива времена настават през есента на 1878 г., когато оцелялото Дружество се пренася в свободна България. Оправдават се надеждите на Васил Друмев, изказани през трудните мигове на прохождащото дело: *„Но Дружеството не трябва да е временно, то трябва да си остане на винаги и ... с време да се обърне в една хубава славна Българска Академия Наук“*.

Освобождението от османска власт отваря нови перспективи пред Книжовното дружество. Членовете на БКД в Браила смятат, че е необходимо да се включат в политическия и в обществения живот, да бъдат сред хората, за да могат по-успешно да съдействат за образованието на своя народ и за преуспяването на отечеството си. Затова през ноември 1878 г. свикват Извънредно главно събрание, което взема решение за преместване седалището на Дружеството и за начина, по който трябва да стане това. Организацията трябва да запази целите си и да продължава да носи същото име и в София.

Като делегат на събранието от България присъства Тодор Икономов, представител на Отдела за народно просвещение и духовни дела към Временното руско управление, дописен член на БКД. Той е натоварен със задачата да организира пренасянето на архива, книгите, различните сбирки на Дружеството. Като председател на БКД и като началник на Отдела за просвещението проф. Марин Дринов трябва да се погрижи, щото в най-скоро време книжовниците да започнат своята дейност в Българското княжество.

*Обявление от БКД
за свикване
на Извънредно главно
събрание в Браила
за вземане на решение
за пренасяне дейността
на Дружеството
в Княжество България,
14 октомври 1878 г.*

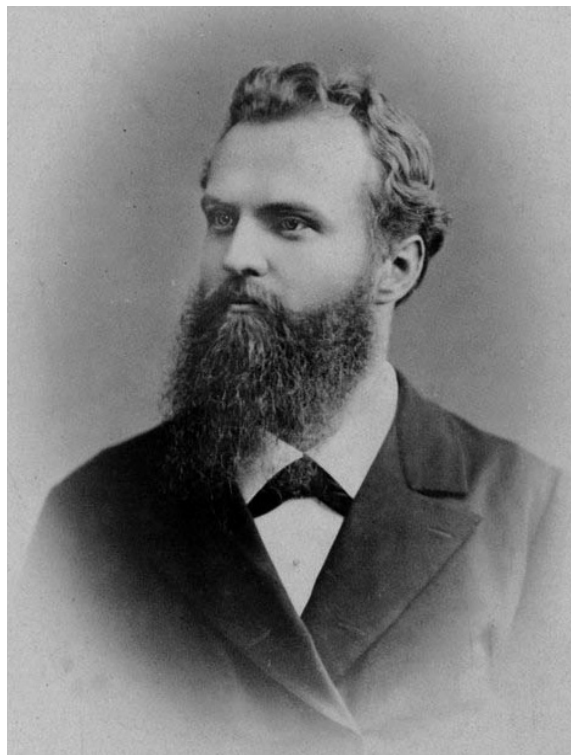

ТРУДНОТО СОФИЙСКО НАЧАЛО

Няма сведения за конкретни прояви на Дружеството в първите две години след преместването. В дневника на г-р Константин Иречек, пристигнал в София през късната есен на 1879 г. с назначение главен секретар в Министерството на народното просвещение (МНП), са останали кратки бележки по възстановяването. При почти всекидневните срещи на младия европейски учен с елита на тогавашното българско общество все се отваря дума за Браилското книжовно дружество, за целите и задачите му. Както пише Иречек до Дринов, обаче „работата върви *alla bulgara, poleka*“. Иначе идеите прозират в разменени писма между Иречек и мнозина българи - събиране на книги, създаване на библиотека и музей, подновяване издаването на органа на Книжовното дружество „Периодическо списание“. Учители и просветители, издатели, общественици, читалищни дейци са призовани да събират материали по история, география, естествени науки, педагогика, обичайно право, статистика. За подготовката на първа книжка на дружественото списание Иречек пише на мнозина, сред които е и Иван Вазов, когото призовава да изпрати свои творби. На призова за набиране на спомоществователи и абонати се отзовават училища, читалища, културни дружества, отделни граждани, а също и българи отвъд пределите на Княжеството.

Не е случайно, че *Константин Иречек* е в центъра на кръга от личности, които се заемат с възобновяване дейността на Дружеството. Той е внук по майчина линия на добре познатия у нас славист Павел Йозеф Шафарик. Роген е във Виена през 1854 г. На 21-годишна възраст завършва история с докторат в Карловия университет в Прага. През 1872 г. след издаването на „Книгопис на новобългарската книжнина“ е избран за дописен член на БКД. Само на 22 години е, когато написва „История на българите“, отпечатана първо на чешки и на немски, малко по-късно на руски и полски, но при идването му все още непреведена на български език. Пристигайки в Княжеството, той бързо установява контакти с немногобройната все още културна общност; среща се с княза, общува с интелектуалци, повечето от които са западни възпитаници; отговаря за Народната библиотека в София, а скоро поема грижата и за музея. Той е с изработено съзнание за историчност и оставя разнообразна информация. В личния му дневник има всичко: сведения за живота и бита в столицата, бележки за политически събития, партии, избори; описание на личности. БКД също често при-

*Константин Иречек,
министър на народното просвещение
(1881-1882); член
на БКД от 1872 г.*

съства - разговори, идеи, предложения, конкретни действия. Само две години след като заживява в Княжеството, г-р К. Иречек става министър на народното просвещение, а това му дава възможност да обхване още по-цялостно работата по организацията на Дружеството.

Заредени с възторга от Освобождението и от създаването на държавата, все повече българи проявяват интерес към възстановяване дейността на Дружеството и на неговия печатен орган. Първото свикано в София Главно годишно събрание на БКД е през септември 1881 г. Атмосферата при провеждането, приповдигнатото настроение, задачите са отразени в писма на участници и в двете страници бележки на г-р Иречек, поместени в неговия дневник. Министърът на просвещението Иречек е задължен да състави Привременен редакционен комитет, който да се заеме с издаване на „Периодическо списание“ и на научни сборници. Комитетът трябва да се грижи и за разпространението на списанието, за да служи то за „въздигане“ на общото образование. Четиримата действителни членове - проф. Марин Дринов, Васил Д. Стоянов, епископ Климент Браницки

(бъдещият митрополит Климент Търновски), секретарят Тодор Пеев, са натоварени да продължат да изпълняват задълженията си. И тъй като проф. Дринов не е в България, то В. Д. Стоянов поема ръководството на Дружеството за следващите две години, а освен това става и редактор на списанието. Приети са нови дописни членове и с това организацията показва, че започва да функционира.

Първата софийска книжка на „Периодическо списание“ излиза на 11 май 1882 г. Денят е специално избран - това е празникът на светите равноапостоли Кирил и Методий. Събитието е вълнуващо. Призивът към авторите и читателите е: всестранно изучаване и обработване на българския език, изучаване на българския етнос, история и трагичии. В началните броеве се прави преглед на дейността на Дружеството, на изпълнението на организационните задачи, както и на финансовото му състояние.

Уведомителни писма за подновяване на дейността и за излизане на „Периодическо списание“ са изпратени до всички славянски научни и културни организации, с които Дружеството е поддържало връзки още от браилския си период и които са призвани да възстановят отношенията си. Пратени са лични съобщения до известни учени от Франция, Германия, Италия, Австро-Унгария и др. Започват да пристигат писма от различни чуждестранни институции, които искат да им бъдат подарени течения от списанието или да бъдат разменени с техни издания.

През 1883 и 1884 г. активно се обсъждат идеи и конкретни предложения за създаване на нов Устав, за изменения в устройството и в целите на Книжовното дружество. Търсят се и се обмислят варианти, изучава се опитът на славянски институции и академии. Основните задачи на Дружеството постепенно започват да се променят, книжовниците се отърсват от възрожденския романтизъм и макар и бавно, започват да се доближават до сродните организации в Европа.

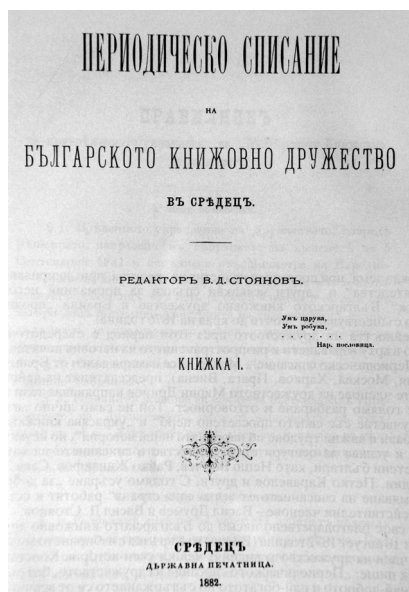
ГЛАВНОТО ГОДИШНО СЪБРАНИЕ ОТ 1884 ГОДИНА

Значимо събитие за БКД е свикването на Главно годишно събрание за 1884 г. Официални гости са князът, министри, депутати; присъстват журналисти. В приветственото слово на гържавния глава е подчертана сериозната научна и общообразователна дейност на членовете; изразено е намерението му да помага. Председателят на Привременния комитет В. Д. Стоянов се спира върху задачите, които

Абонати на „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“, 1882 г.

Списък на „Периодическото списание“ по подписчици в Българското книжовно дружество за всяка година.

№	Име	Адрес
1	М. М. Шкалева	в г. Кюстендил
2	М. Шкалева	Училище
3	М. Шкалева	Училище
4	М. Шкалева	Училище
5	М. Шкалева	Училище
6	М. Шкалева	Училище
7	М. Шкалева	Училище
8	М. Шкалева	Училище
9	М. Шкалева	Училище
10	М. Шкалева	Училище
11	М. Шкалева	Училище
12	М. Шкалева	Училище
13	М. Шкалева	Училище
14	М. Шкалева	Училище
15	М. Шкалева	Училище
16	М. Шкалева	Училище
17	М. Шкалева	Училище
18	М. Шкалева	Училище
19	М. Шкалева	Училище
20	М. Шкалева	Училище
21	М. Шкалева	Училище
22	М. Шкалева	Училище
23	М. Шкалева	Училище
24	М. Шкалева	Училище
25	М. Шкалева	Училище
26	М. Шкалева	Училище
27	М. Шкалева	Училище
28	М. Шкалева	Училище
29	М. Шкалева	Училище
30	М. Шкалева	Училище
31	М. Шкалева	Училище
32	М. Шкалева	Училище
33	М. Шкалева	Училище
34	М. Шкалева	Училище
35	М. Шкалева	Училище
36	М. Шкалева	Училище
37	М. Шкалева	Училище
38	М. Шкалева	Училище
39	М. Шкалева	Училище
40	М. Шкалева	Училище
41	М. Шкалева	Училище
42	М. Шкалева	Училище
43	М. Шкалева	Училище
44	М. Шкалева	Училище
45	М. Шкалева	Училище
46	М. Шкалева	Училище
47	М. Шкалева	Училище
48	М. Шкалева	Училище
49	М. Шкалева	Училище
50	М. Шкалева	Училище

са стояли пред Дружеството още от създаването му и които са залегнали и в Устава му: разработване на главните национални опори - книжовен език, словесност, бит; изучаване историята, географията, етнографията, природните богатства на държавата, икономическото развитие на обществото; разпространение на науката и просвещението между народа; написване на учебници и книги на достъпен език; издаване на полезни за хората и научно издържани списания. За 25 месеца от „Периодическо списание“ са излезли 9 книжки, отпечатани в тираж от 2000 броя. Това е голям за времето тираж, който показва, че дружествено списание запълва съществена празнота в проходящия български книжовен и научен живот. Внушителен е броят на спомоществателите, заявили желание да помогнат и да получават списанието: от Княжество България - 202, от Източна Румелия - 121, от чужбина - 82.

Кои са най-важните решения, взети на Главното събрание? Безспорно на първо място е приемането на новия Устав. С изготвянето на проекта се е заел Привременният комитет, а най-активни са били г-р Иречек и В. Д. Стоянов. Съществена промяна в организацията на работата е обособяването на три клона на знанието: историко-филологичен, който включва история, археология, география, етнография, словесност; природни и медицински науки, към които спадат зоология, ботаника, минералогия, геология,

физика, химия, антропология, медицина; държавни науки, които обхващат политическа икономика, статистика, финанси; черковно, обичайно, административно и международно право. Целта на разделението е да се постигне модерна за времето научна организация и диференциация на отделните области, така както е в сродните европейски институции. С разделянето на научни клонове се прави първата стъпка по пътя към превръщане на Дружеството в Академия на науките. И по новия Устав членовете остават редовни (това са старите действителни), дописни, почетни и благодетелни.

Изборът на Съвет на Дружеството е важна точка от дневния ред на Годишното събрание, тъй като на него се възлага цялата административна, организаторска и управленска работа. Той трябва да бъде постоянно действащ орган и да взема всички решения; да следи за книжовната и научната дейност; да изготвя годишния доклад. В състава на Съвета след тайно гласуване са избрани 9 души. Председател става проф. М. Дринов. И макар че трябва да бъде сменян на всяко Главно годишно събрание, този Съвет, който скоро започва да се нарича Управителен, по обективни и субективни причини ще управлява Дружеството чак до 1898 г. Освен Васил Д. Стоянов (погпредседател) и Тодор Пеев (главен деловодител) има поне още двама представители в този първи Съвет, които ще изграт важна роля в живота на БКД в следващите години. Това са Иван Евстратиев Гешов и г-р Димитър Моллов.

Най-краткото определение за роления през 1849 г. в Пловдив *Иван Евстратиев Гешов* е политик и държавник, икономист, банкиер, публицист. Не може да не бъде отбелязано, че завършва финансови и политически науки в Манчестър и че това предопределя неговите обществени и държавнически виждания. Той е българинът, който по време на и след Априлското въстание от 1876 г. пише дописки, писма, доклади, установява преки контакти и информира европейската общественост за положението в българските земи, за жестокото потушаване на въстанието. Придружава европейските представители, които провеждат анкета за зверствата; събира материали, води дълги разговори с кореспондентите на английски, американски, немски вестници, предоставя им информация от първа ръка. За тези си действия е арестуван и осъден на смърт от турските власти. През целия си живот ще помни страшните месеци, прекарани в турския затвор, от който го спасява амнистията след подписване на Санстефанския мир. Петнадесе-

тина години по-късно ще публикува спомените си за това време в „Периодическо списание“ под заглавие „Записки на един осъден“, като в тях ще разкаже не само за собствени-те си преживявания, но и за положението на южнобългарското население през тези критични месеци и години. С устрем ще се хвърли в изграждането на политическия и културния живот на Източна Румелия.

Много скоро ще се премести в София, ще стане директор на Българска народна банка, ще бъде народен представител и председател на две народни събрания, министър и министър-председател, ще оглавява дипломатически мисии, ще подписва международни договори. През всичкото това време ще отделя внимание и на БКД. Ще бъде редовен член и член на Управителния съвет (УС), а след това цели 26 години ще е председател на БКД и БАН. Ще прави анализи по финансови, икономически и политически въпроси, ще разработва концепции за развитието на българското стопанство. Ще работи много и в различни направления. Фразата *„Надеждата ще ни укрепи, а трудът ще ни спаси“*, написана в писмо през 1879 г., ще се превърне в смисъл на неговия живот. Ще я завещае на синовете си, ще я повтаря пред близки и познати, съратници и последователи. Ще се занимава не само с политическа и с държавническа, но и с обществена дейност. И ще бъде дарител и благодетел от такъв мащаб, че ще бъде помнен от поколения наред, а построеното с негови средства ще остане за векове.

НОВИТЕ ДРУЖЕСТВЕНИ ЧЛЕНОВЕ

Важен въпрос е разпределението на дружествените членове в новооткритите клонове на знанието. В края на 1884 г. БКД има вече 64 редовни, 9 дописни, 40 почетни и 320 благодетелни членове. Благодетелните са тези, които дават месечно или годишно определени суми за издръжка на Дружеството, те се утвърждават от Съвета на Дружеството, а другите категории се избират от Главното събрание, което трябва да се свиква всяка година.

Сред новоприетите редовни членове има мнозина, които тогава все още не са толкова известни сред обществото, но скоро всички те ще станат министри, дипломати, депутати. Ще заемат тези длъжности не само по веднъж, а по няколко пъти и всеки от тях ще остави трайни следи в политическата и културната ни история. За когото от първите министри и министър-председатели да си помислите, бъдете сигурни, че той е бил член на БКД. Забеле-

жителен е фактът, че тридесетина от членовете на Книжовното сдружество са били в състава на Учредителното събрание. Мнозина от тях са сред най-подготвените да работят по създаването на Конституцията - завършилият Робърт колеж, докторът по право на Хайделбергския университет Константин Стоилов; бесарабският българин, докторът по право Димитър Греков; възпитаникът на Бебек колеж и на търговско-стопанските училища в Париж и Виена Григор Начович; публицистите Петко Рачев Славейков, Драган Цанков, Петко Каравелов и др. Проф. М. Дринов е ангажиран от княз Дондуков със събирането на екип (в който влизат още трима дописни членове) и с превода от руски на български език на Органическия устав, по който работят депутатите и въз основа на който те създават първата Конституция. Деветима от членовете на БКД са народни представители в Първото велико народно събрание (ВНС), което през април 1879 г. избира българския княз; осем души от Дружеството участват във Второто ВНС през 1881 г.

Списъкът на членовете на Книжовното сдружество, избирани за народни представители, е дълъг. До Втората световна война те са повече от 75. Могат да бъдат посочени имената поне на тези, които стават председатели на Народното събрание (НС) - либералите Петко Славейков и Драган Цанков, консерваторите Марко Балабанов и д-р Димитър Греков, Варненският и Преславски митрополит Симеон, демократът Петко Каравелов, народнолибералът Стефан Стамболов и др. Не са малко тези, които стават министър-председатели: Петко Каравелов, д-р Константин Стоилов, Стефан Стамболов, Иван Евстр. Гешов, д-р Васил Радославов и др. На дипломатическото поприще се издвигват: д-р Димитър Греков, Григор Начович, Марко Балабанов, Михаил Маджаров, д-р Георги Вълкович и др. Споменаваме имената им заради това, че те всъщност са по-популярни като хора, достигнали до най-високите държавни позиции, и че много по-малко се знае, че са били членове на БКД, че са писали и издавали, че наред с всички други задачи са влагали сили и енергия за развитие на българската просвета и наука. Обаче именно те са, които спомагат Книжовното сдружество да се утвърди, да стане видимо и разпознаваемо.

Но да се върнем към злободневните проблеми на БКД. Д-р К. Иречек, д-р К. Стоилов, Гр. Начович и други представители на Дружеството установяват добри контакти с княз Александър I. Намират общи теми по политически, обществени, културни и научни въпроси. Те са връзката

между Дружеството и монархичната институция. Управителният съвет отправя благодарност към държавния глава за проявяваното внимание и интерес към работата на Дружеството. Връчват му екземпляр от Устава, в чийто чл. 2 се казва: „Българското Книжовно Дружество, което се намира под личното покровителство на Негово Височество Българският Княз Александър I, е самостоятелно и независимо учреждение“. Държавният глава е поласкан от вниманието и действително поема грижата да покровителства книжовниците. Авторитетът на Дружеството е висок и сред държавните институции. Няма общоградско, институционално или държавно тържество или събитие, на което Дружеството да не е канено. За неговите представители се отреждат почетни места. Хората виждат и запомнят книжовниците, забелязват оказваното им уважение. И Дружеството лека-полека започва да става известно сред обществото.

През есента на 1884 г. Дружеството се разделя с двама от най-видните си представители. Д-р К. Иречек приключва мандата си в Княжеството и окончателно напуска страната, прибирайки се в родината си. От София си тръгва със златен медал „За наука и изкуство“ и с орден „Свети Александър“ III степен. И нещо особено важно: отнася със себе си много събрани лично от него материали за историята на българите, за селищната система и за сградния фонд, за бита и за начина на живот, за природата и обществото - безценни сведения, въз основа на които само след няколко години подготвя и издава „Пътувания по България“. До края на живота си остава свързан с българската просвета и наука, с книжовниците.

И проф. Марин Дринов изоставя Дружеството - връща се в Харков, където продължава преподавателската си дейност. До заминаването си той ръководи заседанията на Съвета, взема участие в работата на Историко-филологичния клон, изнася лекции там, рецензира статии и книги. След като Дринов заминава, Тодор Пеев, Васил Д. Стоянов и други членове на Управителния съвет започват да кореспондират с него, да търсят съвети по различни въпроси, да обсъждат съдържанието на всяка книжка на „Периодическо списание“. Така че той в известна степен е в течение на работите и често изказва мнения, особено по научни въпроси. Достатъчно ли е обаче това? За госта дълъг период Дружеството остава без действащ председател, което дезорганизира членовете и в значителна степен нарушава ритъма на работа. Но с това проблемите едва започват.

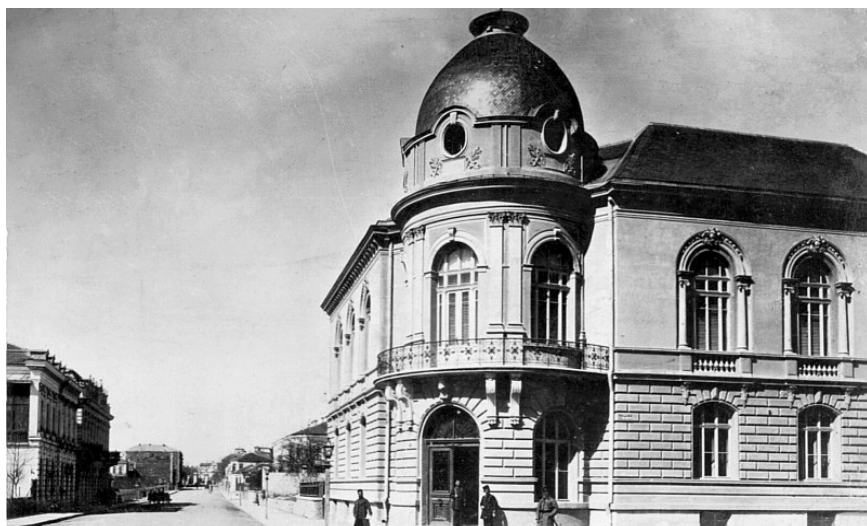
ПОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМИ

Събранието от лятото на 1884 г. е последно за цели 14 години. Дружеството изпада в криза. Появяват се трудности в работата, забавяне в издаването на „Периодическо списание“, незаинтересованост сред книжовниците поради това, че няма академично израстване, че не се приемат нови дописни и редовни членове. Какво всъщност прави БКД през тези години? Безспорно проблеми има, особено в организационно отношение, но има и много свършени неща. Управителният съвет заседава често - поне през първите години. Цялата оперативна работа минава през тях. Редовни сборки се провеждат по научните клонове: членовете изнасят реферати по научни проблеми или пък правят рецензии на предложени за печат за „Периодическо списание“ статии и други материали, обсъждат научни въпроси. В края на всеки отчетен период се предлагат кандидати за нови членове на Дружеството. Бедата е, че след 1884 до 1898 г. няма Главно събрание, което да избере номинираните.

Заради Съединението и Сръбско-българската война Главното събрание за 1885 г., за което е извършена подготовка, изпратени са покани, отпечатани са обявления във вестниците, Тодор Пеев е направил годишния доклад, не се провежда. Проблемът е, че от 1885 г. нататък събранията все не се свикват и дори вече не се търси сериозна причина за това. Работите на Дружеството постепенно започват да изостават. Управителният съвет продължава да се събира, но вече не всеки месец, понякога дори през два месеца, клоновете почти не работят. Повече време Управителният съвет отделя на организацията и на оперативните дейности по предстоящото строителство на дружествения дом.

През октомври 1890 г. тържествено е направена първата копка на строежа на дружествената сграда. Присъстват много членове на организацията. В основите е положен актът, подписан от Управителния съвет, от главния архитект Якоб Х. Майер. Поставен е пълен списък на всички редовни, дописни и почетни членове на Дружеството - общо над 520 души. През 1892 г. сградата е завършена. Строежът е възлязъл на повече от 100 000 лв., теглен е заем от Народната банка. Поради невъзможността да набере достатъчно собствени приходи Дружеството не е в състояние да се нанесе в новия си дом. Сградата веднага е дадена под наем на Министерството на външните работи и изповеданията за неопределен срок. Министерството остава там до 1944 г.

Сградата
на БКД
в София
от началото
на XX в.

В годините, когато организационната дейност е забавена, редовно излиза списанието, в което сътрудничат голяма част от дружествените членове. Научните качества на отпечатваните материали са високи и едно от доказателствата за това е фактът, че книжките се търсят за размяна от европейски институции. По линия на размяната са получени книги на известни чуждестранни учени. Само за 1885 г. за размяна са изпратени 39 течения, а други 24 са дадени като дар на частни лица, организации и учреждения в чужбина. Освен „Периодическо списание“ Дружеството издава сп. „Българска библиотека“, тематични сборници, а също и съчинения, които е одобрило при провеждане на конкурси.

След политическите събития от 1885-1886 г. Министерството на просвещението вече не изплаща сумата от 12 000 лв. годишно за издръжка на „Периодическо списание“ - като причини се посочват влошаване работата на Дружеството, нередовно излизане на списанието. След спиране на държавната субсидия дейността е затруднена не само поради организационни причини, но и поради липса на средства. А иначе членовете на Дружеството са компетентни и авторитетни, техните познания са необходими за Княжеството и за обществото и затова различни държавни институции често ги търсят за консултации, за съвети, мнения и препоръки.

ПЪРВИЯТ АКАДЕМИЧЕН ФОНД „НАПРЕДЪК“

През 1892 г. се стига до ликвидация на българското благотворително дружество „Напредък“ във Виена, основано през 1869 г. То вече е изпълнило задачите си да подпомага родолюбиви българи да учат в чужбина и да стават учители и тъй като приходите му намаляват, а разходите се увеличават, се взема решение за закриване. Имотът и останалите от дейността средства се предлагат на БКД. Общата оценка на ликвидираното дружество възлиза на около 202 000 лв. Ликвидационната комисия изпраща сумата от 36 000 златни лв., които са внесени в Българска народна банка. Тези пари не могат да се ползват за обичайни разходи на Книжовното дружество. Те са със специално предназначение - с тях се образува фонд „Напредък“, който става и най-рано създаденият академичен фонд. С приходите от него ежегодно трябва да се издават и награждават научни и литературни съчинения.

Обикновено конкурсите се организират от Историко-филологичния клон. Получените трудове се рецензират и наградата се определя чрез гласуване. За пръв път тя се обявява през 1901 г. и отива при Кирил Христов за творбата „На кръстопът“. На следващата година премията е дадена на Любомир Милетич за неговия труд „Старото българско население в Североизточна България“. До 1911 г. награди от фонд „Напредък“ получават Антон Страшимиров, Марко Балабанов, Никола Благоев, Александър Теодоров-Балан, Гаврил Кацаров, Христо Белчев, Пенчо Славейков, Никола Михов, Павел Орешков и др. По този начин БКД успява да привлече около себе си едни от най-видните писатели, поети, изследователи.

През деветдесетте години на XIX в. Книжовното дружество поддържа освен „Периодическо списание“ и „Българска библиотека“ и две други издания: „Летопис на Българското книжовно дружество“ и „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, прехвърлен им от Министерството на просвещението. В този период се появяват първите по-сериозни публикации по медицина, зоология, орнитология, ботаника, флора и фауна. Отпечатани са значителен брой оригинални литературни, исторически, икономически, географски съчинения. Целта на списанията е да представят по научен начин всички материали за изучаване на българския народ и държава, а задачата на Дружеството е разпространение на науката и образованието; закрепване на националното самосъзнание, издигане духовното развитие

Летопис
на Българското
книжовно дружество
за 1899-1900 г.

на българите. В този период се проявява и започва да се налага тезата за превръщане на БКД в средище на българската наука.

През всички тези години продължават научните заседания на клоновете. Много активен през 1894-1895 г. е Историко-филологичният, който работи по правописен речник и по българска граматика. Научна дейност развиват и останалите направления - провеждат изследвания, разработват проблеми в почти всички области на научното познание, пишат и печатат съчинения.

Не само за Книжовното дружество, гордост и за Княжеството са такива видни представители като Стефан С. Бобчев, юрист, общественик, един от основателите на Славянското дружество в София; Георги Яков Кирков, математик и картограф; Спас Вацов, физик, метеоролог и сеизмолог, основател и директор на Държавната метеорологична станция; г-р Юрдан Брадел, лекар, депутат във Второто велико народно събрание, по-късно преподавател по съдебна медицина във Висшето училище; Владимир Н. Палаузов, професор по наказателно право в Одеския университет; г-р Георги Миркович, лекар и общественик; Найден

Геров, книжовник и лексикограф, почти 20 години руски консул в Пловдив; г-р Петър Протич, професор в Медицинското училище в Букурещ, и др. Те са авторите на първите сериозни научни изследвания, те обогатяват българската книжнина, дават живот на Дружеството и го правят известно вече не само в Княжеството, а и в чужбина.

КРАЯТ НА КРИЗАТА

Годината 1898 бележи нова страница в историята на Книжовното дружество. В края на май така дълго чаканото Главно годишно събрание най-после е проведено. Подпредседателят Васил Д. Стоянов прави изложение за дейността за периода от основаването до 1898 г.; представя финансовото състояние. Подчертават се редица обективни и субективни спънки за забавяне и за прекратяване на работата; посочват се проблемите в „Периодическо списание“. В заключение В. Д. Стоянов заявява, че се отказва от подпредседателската длъжност. Избрана е комисия, която да направи отчет за финансовото състояние на БКД. Излъчен е нов Управителен съвет, чийто председател става митрополит Климент. Този УС трябва да подготви следващото Главно годишно събрание. То се провежда през ноември 1898 г., изслушва доклада на ревизионната комисия и прави обсъждане. Приет е бюджетът за 1899 г. С тайно гласуване е избран нов УС: председател става Иван Евстр. Гешов, подпредседател - г-р Димитър Моллов. Утвърдени са 10 редовни и 312 дописни членове, а четирима от редовните са прекатегоризирани в почетни - това са митрополит Климент Търновски, г-р Константин Иречек, проф. г-р Франц Тоула и проф. Марин Дринов. Дринов, човекът, който в продължение на тридесет години задава научните стандарти и определя книжовния облик на Дружеството, който става неговото лице за пред света, но за когото административната и организаторската работа не е приоритет, напуска председателския пост с достойнство и е изпратен с признателност.

За новия председател Ив. Евстр. Гешов вече стана дума. Той има своето значимо място като учен, политик и държавник. Не по-малко забележителна личност е новият подпредседател г-р Димитър Моллов. Той е сред най-активните членове на Дружеството, които се опитват да възстановят провеждането на годишните събрания и да сложат край на кризата. Той е човекът, написал писмото до Дринов, в което поставя въпроса за грешките и за пропуските в ра-

ботата на Дружеството, на председателя и на подпредседателя. По това време г-р Моллов вече е преминал петдесетте, улегнал, уравновесен, спокоен, с ясна позиция какво иска и какво може да направи за БКД. Дарител на БАН. Роден е в Елена през 1845 г., учи в гимназия и в семинария в Киев, а след това със стипендия на Славянското благотворително общество завършва медицина в Москва и защитава докторат. Увлеча го хирургията и затова използва първия възможен случай, та бърза да напусне Москва и да се включи като доброволец в Сръбско-турската война през 1876 г., където на фронта организира военнополова болница. Само година по-късно, по време на Руско-турската война, вече е губернски лекар във Видин и ръководи санитарния влак на Червения кръст. Със същия устрем работи и след Освобождението - става главен лекар на София, първи председател на Върховния медицински съвет, един от инициаторите за създаването на Александровска болница, основател на Българския червен кръст, съосновател на Българския лекарски съюз. И при всички тези ангажименти работи като хирург и намира време да пише трудове по обща хирургия. Още от 1884 г. е неизменно член на управителните съвети на БКД и БАН, дълго време е председател на Клона на медицинските науки.

ОТ ДРУЖЕСТВО НА КНИЖОВНИЦИТЕ КЪМ АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

След провеждането на закъснялото Годишно събрание и след избиране на новия Управителен съвет се активизира цялостната дейност на Дружеството, книжовната и научната работа по клоновете. През 1899 г. тържествено е отбелязана 30-годишнината от началото на преподавателската и научната дейност на Марин Дринов. Бившият председател получава признанието не само на членовете на Дружеството, но и на държавата - удостоен е с „Орден за граждански заслуги“ I степен. В негова чест е издаден сборник с научни изследвания; учредена е правителствена стипендия за специализации по история и география; на негово име е наречена софийска улица.

Научните клонове започват почти ежемесечно да организират публични сказки, на които канят не само членове на Дружеството, но и граждани. Васил Златарски анализира новооткрит препис на Паусиевата история; Васил Кънчов представя темата „Населението на Македония в миналото и сега“. На заседанията на Клона се изнасят информации за те-

ренни проучвания из различни части на България с цел събиране на демографски, социологически, етнографски материал. Васил Кънчов докладва за пътуването си из българските селища в Мала Азия и за етнографските и статистическите резултати, до които е достигнал; за свои изследователски пътувания говорят Л. Милетич, г-р Хр. Т. Стамболски от Казанлък и др. Работни заседания и четения се провеждат и по другите клонове.

През 1899 г. в процеса на обсъждането на новия проектоустав се разгръща остра дискусия по въпроса за ограничаване броя на новоприетите членове. Повечето са на мнение, че трябва да се повиши възискателността при привличането на членове. Стига се до дискусия за основната задача на БКД: дали то да остане просветителско дружество, което да популяризира научните знания, да работи за разширяване на образованието и просвета, или да се заеме със създаване на условия за изграждане на научни кадри, които да се посветят изцяло на научното дирене. В резултат на дискусията за повишаване ефективността на научния труд се стига до решение за провеждане на редовни заседания по клоновете; за прецизно рецензиране на съчиненията, които ще се печатат в списанията; за по-голям контрол върху научната литература.

Празнични събития за книжовната организация са честванията по повод различни годишнини. В края на октомври 1902 г. е отбелязана 100-годишнината от рождението на Юрий Венелин. През октомври 1902 г. в България пристига граф Николай П. Игнатиев. Дружеството го провъзгласява за свой почетен член; поздравяват го за стореното в полза на българите, за съдействието и подкрепата при обучението на български младежи; призовават го да продължи да поддържа връзки с учените; подаряват му последните си издания.

През 1904 г. на БКД е предложено да вземе участие в тържеството и в сборника по повод 50-годишнината на научно-литературната дейност на Владимир Ив. Ламански, известен руски славист, автор на трудове върху историята на славяните. Институтът Карнеги проявява интерес към БКД и моли Дружеството да подаде информация, за да бъде включена тя в справочното им издание. От Министерството на просвещението се обръщат с молба към БКД да определи няколко свои книги, които ще бъдат представени на Всемирното изложение в Сейнт Луис, САЩ.

Представители на европейски научни институции посещават София, срещат се с членове на Дружеството, диску-

тират по научни проблеми, разменят книги, списания. За дописни членове на БКД са обявени Густав Вайганд, професор в Лайпцигския университет, работил върху езика и етнографията на балканските народи, а също и г-р Лубор Нидерле, чешки етнолог и археолог, професор в Карловия университет, автор на изследвания върху най-старата история на славяните. По повод юбилея на Йосип Щросмайер Дружеството няма възможност да изпрати свой представител на тържествата в Хърватия, но натоварва загребския учен Степан Юринич да поднесе поздравления вместо него.

Управителният съвет получава много покани за участия в събития, инициирани от български институции и организации. През 1902 г. във връзка с 25-годишния юбилей от провъзгласяването на Йосиф I за български екзарх Дружеството се включва в организацията на тържествата. На извънредно събрание приемат екзарха за почетен член. В негова чест е подготвен юбилеен сборник.

Грижейки се за родната литература, БКД поема инициатива да отбележи 100-годишнината от излизането на първата българска печатна книга „Кириакодромион“ на Софроний Врачански. През 1907 г. комисията по отпразнуване на 1000-годишнината от смъртта на княз Борис I кани БКД да окаже съдействие и да участва в тържествата. Дружеството натоварва Васил Златарски да го представлява в тази кампания. Специален поздравителен адрес е отправен до княз Фердинанд I във връзка с обявяване независимостта на България. По повод 25-ата годишнина от Съединението молят БКД да вземе участие в организационния комитет по подготовката на тържествата. На свои чествания го кани Софийското културно дружество.

Участията в споменатите главно български събития показват, че през първото десетилетие на новото столетие Книжовното дружество вече е не само забележима и разпознаваема, но авторитетна, известна и тачена институция, която дава облик на културния и на научния живот в българското общество. За инициаторите на всяко културно събитие е чест да отбележат, че в организационните им комитети има представители на БКД. Дружеството има изградени специалисти във всички области на научното познание.

От 1907 г. нататък основна цел за БКД става подготовката за превръщането му в Академия на науките. Идеята за преобразуването се обосновава и с това, че Дружеството вече разполага със сериозен научен потенциал. Учените от БКД са известни, компетентни и авторитетни личнос-

София, 19 Януари 1908.

До Управителния Съвет на Българското Книжовно Дружество,

Почти

Господин Председателю,

Ем доклада на В. Давидовски, прочетен в заседанието на Съвета на 13 март, се касае за, че Класиките, които се издават в издателство на пожеланието на Дружеството на, за да издаде вярно за представителство му в Академия, рече да не става това предложение веднъж не се образува извъншния фонд. Аби Кетя по въпроса ще се решава утре, в другото заседание на издателския съвет, за да уясни делата на Дружеството и два пъти напълно на тези фондове, които да направят от цялото Дружество самостоятелно устроили се востановили средства да може да функционира като съвсемно съвременно издателство, съсъб и след да въведе, че се задължи да издаде целия издателски фонд - около 120 000 лва - на Българското Книжовно Дружество. Като условие, че в издателство, което се издават в издателския съвет от основанието му, то ще се прогласи за Академия

Ако да стане още от тази насока от издателството Дружеството да се съвободи от всички задължения и да изясни издателство в издателство на Кетя в издателство.

Ив. Д. Гешов

Писмо на Иван Евстратиев Гешов до Управителния съвет на БКД, с което го уведомява, че се задължава да изплати целия ипотечен дълг (120 000 лв.) на Книжовното дружество с условие, „че то ще се прогласи за Академия“, 19 януари 1908 г.

ти и са търсени за съдействие от държавни, обществени, научни и културни институции. Освен това те имат необходимото образование, умения и възможности да се занимават с научноизследователска дейност в различни области на знанието.

Подготовката за преобразуването протича много по-активно след забележителния акт на председателя Иван Евстр. Гешов чрез гарение от 120 000 лв. да изплати ипотечния дълг на Дружеството, защото смята, че трансформацията трябва да стане, след като бъде създаден извъншнен паричен фонд, с който новата организация да започне дейността си. Жестът е неочакван, променя нагласите не само на книжовниците, но и на просветената част от об-

ществото. Чувството за отговорност пред потомците, стремежът за облекчаване на тежкото финансово състояние на Дружеството ще бъдат проявявани и впоследствие както от председателя Гешов, така и от мнозина други представители на организацията.

Още един Устав създават книжовниците до времето на преустройството. Основната му цел е да покаже извършващата се промяна. През януари - февруари 1911 г. е проведено Общо редовно събрание, което има една основна точка - предприемане на действия по прерастване на Дружеството на знанията в Академия на науките. Новият Устав санкционира тази промяна. Академията остава самостоятелно и независимо научно учреждение. Тя е юридическо лице със седалище в София и *„се намира под високото покровителство на Негово Величество Царя на българите“*. Според промените в Устава клоновете остават същите, но се подразделят на секции. Въвежда се определен брой за действителните и дописните членове - 45 за първите и 60 за вторите.

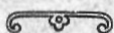
Целта на Академията според Устава от 1911 г. е: да развива и разпространява науките и изкуствата; да извършва самостоятелни изследвания в различни научни области, засягащи миналото и настоящето на българския народ и държава; да представя задълбочено и аргументирано историята, литературата, езика, бита, етнографията, географията, финансите, статистиката, икономиката; да разработва от научна гледна точка правото, философията, природните и математическите науки, медицината; да поддържа и подпомага учените, които извършват тези изследвания; да обнародва научни и художествени трудове.

През февруари 1911 г. е гласуван новият Управителен съвет, който има тригодишен мандат. Иван Евстр. Гешов е преизбран за председател, д-р Любомир Милетич е определен за подпредседател, Иван Пеев (Плачков) остава секретар. На тържествено заседание, състояло се в салона на читалище „Славянска беседа“, е отчетено, че трудният път е извървян, че Дружеството вече е създадо условия за превръщането си в Академия, че има изградени научни кадри, че членовете и ръководството имат готовност и възможности за изпълнение на новите цели и задачи. От там нататък и редовните, и тържествените събрания стават по нов начин, целийки преди всичко да бъде показано академичното израстване на съществуващото в продължение на почти 42 години Българско книжовно дружество.

УСТАВЪ

НА

БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЪ.

Приетъ въ общото събрание на Българското книжовно дружество прѣзъ януари и февруари 1911. година и : : влѣзълъ въ сила отъ 6. мартъ сжщата година. : :

София — Придворна печатница — 1911.

раз на колективна - на Дружеството и на председателя му - амбиция. Тя е резултат на нарастващото самочувствие на българските учени. За малко повече от две десетилетия в Софийския университет се е образувала изявена общност от професионалисти. Това не са само преподаватели, а учени, които се занимават активно с изследователска работа. Повечето от тях поддържат интензивни контакти с колеги от чужбина, публикуват там, участват в конференции и конгреси. Съществуват и няколко сдружения, членовете на които се занимават професионално с научна дейност - на инженери и архитекти, на историци, на археолози. В условията на този общ подем на научни изследвания и с активното съдействие на Иван Евстратиев Гешов замисълът за създаване на Академия е осъществен успешно.

Оказва се обаче, че бъдещото развитие няма да бъде безоблачно. Нещо повече, на моменти от годишните отчети на БАН се създава впечатление, че то е изпълнено с постоянни трудности. Те произтичат от периодичните финансови затруднения на Академията, от честото пренебрежение на управляващите към нея. Същевременно въпреки трудностите БАН се утвърждава реално като висшата научна институция в страната. Става център на научния живот и дава основната научна продукция.

Началото, положено в 1911 г., е повече от обещаващо. Войните от второто десетилетие на века и особено Първата световна война, обаче преобръщат ситуацията. Променият се приоритетите на управляващите и на обществото, настъпва стопанска криза, обезценяване на лева, рязко покачване на живота. Оказва се, че БАН трудно може да заплаща цените на услугите по най-важната си дейност - публикуването на периодика и книги.

Обратно на представата за първостепенното значение на науката сред целите на управляващите Академията непрекъснато трябва да доказва необходимостта от държавна подкрепа. Нещо повече, тя много рядко влиза в приоритетите на управниците. Това се дължи на факта, че те имат съвсем други основни задачи - земеделският режим през 1920-1923 г. прави опит радикално да измени политическия и стопанския пейзаж на страната, следва гражданската война от 1923-1925 г., довела до необходимостта да се консолидират обществото, политическата система и стопанството. През 1930 г. страната влиза в световната икономическа криза, а малко по-късно и в поредната политическа криза, заменена през май 1934 г. от установяването на авторитарен режим и последвалите експерименти

за намиране на нова формула за управление. Едва в края на 30-те години и особено когато във върховете на властта влиза председателят на БАН Богдан Филов, започва действителният възход на Академията като институция. Той обаче е брутално прекъснат от англо-американските бомбардировки над столицата от края на 1943 и първите месеци на 1944 г., в резултат на което дейността на Академията временно спира.

Следва краткотраен период на възстановяване и едновременно с това на опити за адаптиране към рязко променените от преврата на 9 септември 1944 г. условия в страната.

КАКВО ПРЕДСТАВЛЯВА АКАДЕМИЯТА?

Тя е преобладаващо хуманитарна институция. Законът ясно определя нейните задачи - да развива и разпространява научните знания, „особено с оглед на българите и българските земи, български език и българската книжнина“. Този текст отговаря и на направленията, в които БАН работи - историята, езика, литературната история, етнографията.

Такава ще бъде и дейността на БАН до есента на 1944 г. Основните изяви се съсредоточават в Историко-филологичния клон, който е най-голям и най-активен. Там са изследванията по археология, история, езикознание, етнография, книжовно наследство. Там са и най-забележителните представители на българската хуманитаристика - широко популярни в българското общество и световноизвестни учени като Васил Златарски, Александър Теодоров-Балан, Стефан Младенов, Богдан Филов, Анастас Иширков, Любомир Милетич, Михаил Арнаудов. Те са автори на фундаментални трудове, очертали основните насоки на развитие на българската историческа наука, археология, езикознание.

Втори по ред е Философско-общественият клон с основно ядро правните науки и с учени от областта на икономиката, статистиката, философията, психологията и богословието. В Клона е събран цветът на правната наука - Стефан Киров, Йосиф Фагенхехт, Петко Стоянов, Венелин Ганев, Стефан Баламезов, философът Димитър Михалчев, психологът Спиридон Казанджиев.

Третият клон - Природо-математичният - представя природните, медицинските и математическите науки. Неговата дейност е ярък пример за факта, че макар и с доминираща хуманитаристка насоченост, Академията развива в широк мащаб проучвания от областта на математика-

Акад. Пенчо Райков сред участниците в Конгреса по приложна химия. Лондон, 1909 г.

Акад. Димитър Дечев сред участниците в Конгреса по класическа филология. Прага, 1931 г.

Акад. Константин Пашев сред основателите на Международния институт за лекарско усъвършенстване. Будапеща, 1938 г.

та, физиката, химията, както и медицинските изследвания. Достатъчно е да споменем сред неговите членове такива широко известни medici с огромни заслуги за развитието на медицинската теория и практика в страната като Стефан Ватев, Стефан Данаджиев или математиците Иван Ценов и Любомир Чакалов. Негови представители са членове на едни от най-големите европейски научни сдружества. Тяхната научна и практическа дейност извежда българската медицинска наука, математика, физика, химия и биология до международна известност.

По същността си БАН е общност на университетски преподаватели, своеобразен клуб на елитната интелегенция на страната. Тя няма щатен състав, а обединява своите членове за обсъждания, научни дикусии, редакционни заседания.

С минимални изключения това са учени от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, елитът на българската наука. Без преувеличение може да се твърди, че сред тях са най-активните езиковеди, литературоведи, историци, археолози и етнографи, математици, физици и химици, medici, биолози и др. Като членове са привлечени и отделни представители на техниката, писатели и хора на изкуството.

В Академията се прави голямата наука, която се измерва с нови източници и теми, трайни приноси, мащабни обобщения. Тази дейност се осъществява под формата на докладване и обсъждане на отделни изследвания пред съответните клонове и като публикации. Основна част от печатната научна продукция в страната излиза под формата на статии и студии в различните периодични издания на БАН, както и като отделни публикации. Критериите за публикуване са изключително високи.

Съществен белег на работата на Академията е, че тя може да се сравнява с научния живот на световноизвестни и с дълга история академии и научни сдружества. За престижа на учените от БАН свидетелстват многобройните им публикации в чужбина, участието им в международни и национални научни сдружения. Мнозина членове на Академията са почетни доктори на чужди университети, почетни членове на чужди сдружества и академии, участници в международни научни органи. БАН също така поддържа широки международни контакти с други академии, научни сдружества, изследователски институти, университети. В обществото тя се ползва с известност и престиж.

Особеност на Академията, резултат от нейния специфичен характер на център за обмяна на идеи и разглеждане

на проблеми, е, че тя няма концепция за цялостната си дейност. Повечето нейни успехи са резултат на отделни индивидуални или колективни решения и действия. Липсва обаче ресурс - до края на 20-те години например няма хранилище за документи и книги, салон за сказки и събрания, заседателни помещения и кабинети. Лишена от технически персонал, в организационен план институцията няма възможност да реагира бързо при назрели проблеми. Тя следва традиционния си вътрешен ред, което прави решаването на всеки въпрос подължителна процедура, изискваща например консенсус на становищата на членовете на всеки клон. Самото оперативно ръководство е с множество ангажименти извън БАН (доколкото с малки изключения всички негов членове са заети с работа в Университета). Липсата на мощен персонал се чувства особено остро, като се вземе предвид, че самите председатели на БАН имат многобройни обществени задължения.

Към неблагоприятията, които придружават развитието на БАН, трябва да се добави неособено добрата комуникация с управляващите, които като правило на думи признават голямото значение на Академията за страната, но на практика много често пренебрегват нейните интереси. Над всичко обаче стои финансовият проблем, който слага траен отпечатък върху живота на Академията почти през цялото време между двете световни войни.

ФИНАНСОВОТО ПОЛОЖЕНИЕ

Финансовите затруднения съпътстват Академията непрекъснато. Протоколите на БАН, както и множество други документи, свидетелстват за постоянна материална нужда. Единствените средства, на които може да се разчита, са тези от държавата - субсидията, определена по Закона от 1912 г. в размер на 60 000 лв. Определен приход се получава от наема, който Външно министерство плаща, за да използва сградата на Академията. Инфлацията, настъпила след Първата световна война, промените в политиката по наемите обезценяват и тези постъпления.

От своя страна и разходите на БАН са големи - и отиват за нуждите на научната дейност. Те покриват разходите по подготвяне на изданията, включително и хонорари за авторите, както и служат за командировки за участие в научни форуми зад граница, за финансиране на някои изследвания в страната, за закупуване на документи и други архивни материали. Разбира се, Академията

продава изданията си, но приходите от тях не могат да бъдат значим фактор за попълване на нейния бюджет. Голяма част от тиражите се изпращат по линията на книгообмен на други академии, дружества и библиотеки. В страната почти няма пазар за научна продукция. Някои публикации на БАН десетилетия наред остават непродани, при това не защото нямат научни приноси, а тъй като кръгът на четящите такава литература е крайно ограничен. Това състояние се дължи не на лошо управление от страна на академичното ръководство, а произтича от факта, че БАН е профилирана основно в областта на хуманитарните науки.

Липсата на средства на няколко пъти почти преустановява издателската дейност. Често изданията закъсняват, защото БАН не може да изплати дълговете си към печатницата. Помощите, отпускани за изследвания, са намалени значително и за целия междувоенен период те са крайно недостатъчни. На моменти командировките рязко се ограничават. Има и години, когато Академията не е в състояние да командирова никого в чужбина. Това налага тя да отклонява редица покани за престижни международни научни форуми и така да ограничава връзките си с чужбина. А това се отразява и върху престижа ѝ.

Периодично Академията се обръща към правителството, Министерството на народното просвещение или Народното събрание, за да получи необходимите за нормалната ѝ дейност средства или за да бъдат опростени нейните задължения към печатниците. Като цяло държавата проявява разбиране. Така през 1926 г. с решение на Народното събрание Българска народна банка отпуска заем от 5 млн. лв. за строителство на централна сграда на Академията.

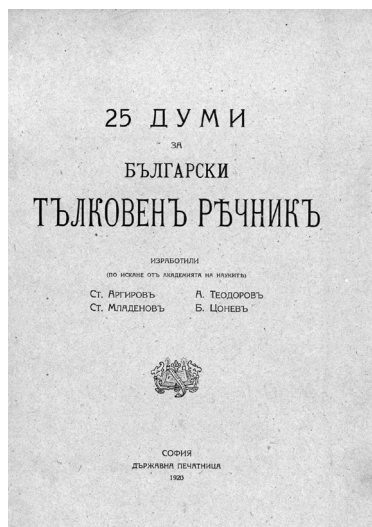
Тежкото финансово положение на БАН поражда постоянно разочарование от поведението на държавата. То кара Любомир Милетич, в длъжността му на председател на БАН, да напише през 1928 г. укорните думи, които съдържат в себе си цялото огорчение от взаимоотношенията с управляващите: *„Ако не се опомни българската държава и българското общество и не се притекат на помощ на Академията, това ще означава, че ний още не сме разбрали великата истина, че България може само с издигане на своята наука и култура да заеме видното място в света, което по история и по доказаната културоспособност на народа ни по право ѝ се пада“*.

ПРИНОСИТЕ

В Академията се раждат най-мощните изследователски и издателски проекти в България. Липсата на средства и осъществеността на технически сътрудници обаче обричат значителна част от тях да останат само в идейната си фаза.

Три от проектите на БАН се превръщат в нейна основна дейност през разглеждания период. Същевременно необходимостта от тяхното успешно осъществяване и всестранно обезпечаване налага оформянето им като структурни звена. Така се създават първите комисии към Академията, а с това възникват и предпоставките за обособяване на първите ѝ самостоятелни изследователски структури.

Първото такова звено е следствие от идеята за издаване на речник на българския език. Проучванията на езика са сред основните задължения на БАН. От друга страна, съставянето на речник на езика е задача, с която редица национални академии и научни дружества се заемат и която се възприема от научните среди и от обществеността като висше постижение. Това определя и голямото внимание, което в БАН отделят на темата. За целта е създадена специална Речнишка комисия (1914). Извършва се огромна подготвителна работа, включително многократни обсъждания на съдържанието на речника. Изключителна съпричастност към работата проявява елитът на езикознанието в лицето на Александър Теодоров-Балан, Беню Цонев, Стефан Младенов, по-късно Стоян Романски и др. Работата започва

„25 думи за Български тълковен речник“. София, 1920.

В изданието авторите Александър Теодоров-Балан, Стефан Младенов, Беню Цонев и Стоян Аргиров представят на Историко-филологичния клон пробни речникови статии като подготовка за изработването на речник на българския език

още в началото на 20-те години. В началото на 40-те години се обособява и Служба за българския речник, назначени са и първите щатни служители в Академията - специалисти, които да събират материал за речника.

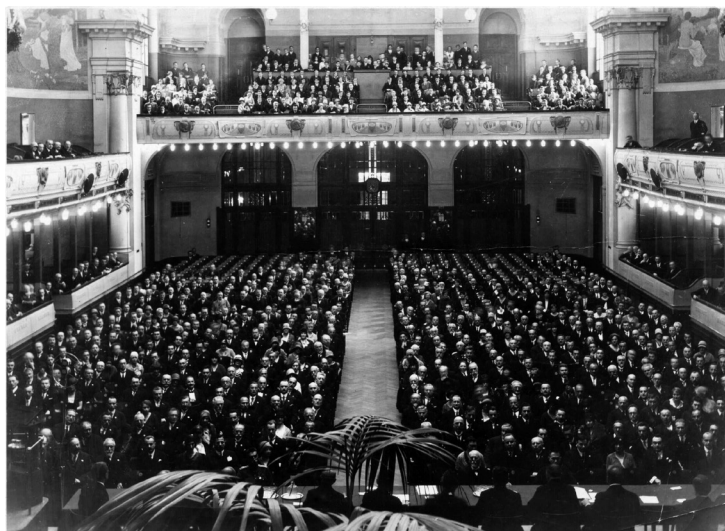
Втори по ред голям проект е създаването на Кирило-Методиевска комисия. Инициативата за нея идва от международната общност на изследователите на делото на св. св. Кирил и Методий. През 1934 г. на Четвъртия международен конгрес по византология в София и на Втория международен конгрес на славянските филолози във Варшава е взето решение да се създаде Комисия за издаването на изворите за живота и делото на двамата славянски просветители. С тази задача е натоварена Българската академия на науките. Това е изключително високо международно признание за възможностите на българската наука и в частност на БАН. Комисията започва интензивна работа, но развитието дейността ѝ получава в началото на 40-те години.

Третият голям проект е свързан с българската история. Той започва през 1938 г. и предвижда събиране и издаване на изворите за българската история. Създадена е комисия, в която влизат тримата най-видни представители на българската историческа наука тогава: Гаврил Кацаров, Петър Мутафчиев и Петър Никол.

Приносите на Академията за българската наука се развиват и в други направления.

В ролята си на водеща научна институция БАН обезпечава приобщаването на българските историци към иници-

Откриване на Първия международен конгрес на славянските филолози, в който участват Васил Златарски, Стефан Младенов и други учени от България. Прага, 1929 г.

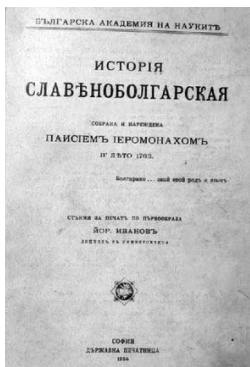
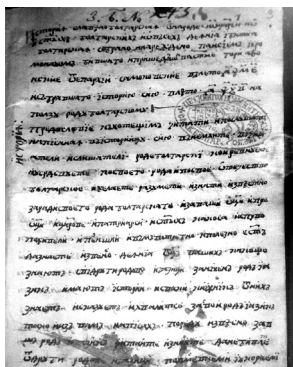

ативата за международно организиране на изследователите на миналото. През май 1926 г. академик Йордан Иванов участва в подготвителна среща в Женева за създаване на Постоянен международен комитет на историческите науки. Малко по-късно, през май 1930 г., при БАН се учредява Български национален комитет за исторически науки. Основна задача на Комитета, чиято дейност се координира от Академията, е „да застъпва интересите на българската историческа наука в международните отношения“.

Значително участие има БАН и при издирване, изследване, съхраняване и популяризиране на паметници на културно-историческото наследство. За тази дейност на Академията съществуват разнообразни примери. Така през 1922 г. с аргументирано изложение на Гаврил Кацаров и Богдан Филов БАН се застъпва пред властите за сградата на Бююк джамия, която е предвидено да бъде съборена за строителството на оперно-концертна сграда. Като заключение в своето експертно становище двамата отбелязват: „събарянето на джамията от чисто научно гледище ще бъде една голяма грешка, за която един ден ще се съжاليا. Събарянето и разрушението на старите паметници се осъжда във всички случаи от науката. Още повече ще се осъди то в една страна като нашата, дето и без това по-значителни паметници на старата архитектура са голяма рядкост“.

Сред приносите на Академията за изучаване на миналото и съхраняване на културно-историческото наследство е нейната целенасочена дейност за придобиване на важни свидетелства за българската история. Така в началото на 20-те години БАН става собственик на архива на починалия през 1918 г. професор във Виенския университет Константин Иречек, един от създателите на

През 1914 г. българският историк, археолог и фолклорист Йордан Иванов издава „История славяноболгарска“ на Паисий Хилендарски въз основа на открития от него оригинален ръкопис

модерните български просветни и културни институции. Друго важно постижение, което идва през 30-те години, е дарение от наследниците на бележития унгарски пътешественик и изследовател на българските земи Феликс Каниц, включително неговите забележителни акварели от България.

БАН има съществен принос към научния и културния живот на страната и със системата от награди, които раздава. Средствата идват от различните целеви дарителски фондове, които Академията управлява. Наградите се дават по правилници, изработени за всяка поотделно. Решенията се вземат от специални журита, които проявяват взискателност и високи критерии при оценяване. Това превръща академичните награди в основно средство за поощряване на учени и представители на литературата и изкуствата и за създаване на висока състезателна култура.

ЗАЩИТА НА НАЦИОНАЛНАТА КАУЗА

Независимо от своя елитарен характер Академията не стои изолирано от обществено-политическия живот. Разбира се, ролята ѝ на висша научна институция в страната не позволява пряка намеса в политиката. Това не пречи на активността на нейните членове. Нещо повече, като индивидуални участници в различни проекти членове на БАН имат значително и на моменти дори решаващо участие в действия, пряко обвързани със защита на националната кауза на страната. Чрез индивидуалното участие на най-добрите специалисти в тази област Академията по дискретен начин работи за формиране на държавната политика по националния въпрос. Особено важна е ролята на БАН при провеждането на пропагандните кампании в защита на националната кауза пред чуждото обществено мнение.

В отделни случаи БАН се ангажира и пряко като институция. Така през март 1913 г. по повод сръбските претенции към редица селища в Македония и действията на сръбските окупационни власти Академията отправя апел до Съюза на славянските академии на науките, в който протестира срещу „системните и жестоки гонения на българската народност“, като предупреждава, че подобни действия ще имат крайно отрицателно влияние не само за сръбско-българските отношения, но и за славянската научна и културна солидарност.

Своеобразен връх ангажираността на БАН с националната кауза достига в годините на Първата световна война.

С основание може да се твърди, че тогава се заражда българската национална задгранична пропаганда и че тя е дело на учените от БАН. Първоначално представители на Академията участват в проучването на езикови, исторически, демографски и стопански въпроси на Западна Тракия и на Македония и по-ограничено в Добруджа и Моравско. Учените издирват българска книжнина, проучват археологически обекти, правят отделни приноси по езикови и етнографски въпроси. Техните изследвания съставят картината на културно-историческото наследство и стопанските възможности на проучваните области.

Представителите на Академията изиграват основна роля при създаването и в дейността на Съюза на българските учени, писатели и художници (основан през февруари 1917 г.). В него като учредители влизат половината от действителните членове на БАН, а за председатели последователно са избрани Иван Шишманов и Любомир Милетич. Тази неправителствена организация обединява елита на интелигенцията. Главната цел на нейното учредяване е да работи за запознаването на българската и чуждата общественост с основните аспекти на националния въпрос.

Няма да е преувеличено да се каже, че един от основните обществени ангажименти на значителен кръг представители на БАН е именно защитата на националната кауза. В цялото поведение на Академията в периода между двете световни войни проличава, макар и това да не е изразявано директно, стремеж да се участва във формиране на единно обществено мнение по външната политика и българските искания, както и в усилията за облекчаване съдбата на българските малцинства зад граница. Особено активни в това отношение са Любомир Милетич, Иван Георгов, Димитър Мишев. Георгов и Милетич са сред основателите (декември 1923) и първите ръководители на Македонския научен институт. Двамата имат неоспорим принос за създаване и оформяне на друга обществена организация - Всебългарския съюз „Отец Паусий“ (1927), който координира националната пропаганда и борба против Ньойския мирен договор.

СБЛЪСЪКЪТ С БЗНС

Както вече беше посочено, като институция Академията не участва активно в политическия живот и борби. Като автономно учреждение с научна цел тя свежда до минимум изявата на политически пристрастия. Политическите проблеми остават въпрос на лична позиция на нейните чле-

Акад. Дончо Костов
(1897-1949)

нове. Като национална институция обаче БАН отразява дневния ред на държавата.

Като цяло в Академията преобладават членове с традиционни националистически нагласи, подкрепящи установения политически строй. Партийната им принадлежност е различна. Сред тях почти отсъстват привърженици на крайните идеи. По редица причини, свързани с общата политическа обстановка след събитията от 1923-1925 г., в БАН не членуват лица с комунистически убеждения. Такива няма и сред професорското тяло в Софийския университет.

Политическата несъвместимост между комунизма и общия дух в Академията не пречи тя да награди известния като левичар генетик Дончо Костов. Не е достоверно обаче обвинението, особено интензивно разпространявано непосредствено след 9 септември 1944 г., за влиянието на фашизма върху Академията. Единствено Александър Цанков ясно се профилира като фашистки политик.

По силата на факта, че обединява една част от интелегентския елит, БАН има значително присъствие в управлението на страната. Нейни членове са депутати, висши администратори, министри. Достатъчно е да се посочи, че в разглеждания период Александър Цанков и Богдан Филов са министър-председатели, Янаки Моллов, Димитър Мишайков, Борис Йоцов, Михаил Арнаудов - министри, Иван Иванов - кмет на столицата и гр.

Само в един-единствен случай Академията се конфронтира с правителството. Поводът е т.нар. правописен въпрос. В основата му е решението на правителството на БЗНС да опрости правописа. Реформата е въведена по законодателен път, без да се вземат становищата на Университета и на БАН. Репресивните мерки, които се прилагат при неспазване на закона за правописа, още повече раздалечават позициите на Министерството на народното просвещение, съответно на правителството, и на Академията. В БАН определено настроенятия не са в полза на Земеделския съюз. По същото време членове на БАН, включително и нейния председател Иван Евстр. Гешов, са обект на съдебно преследване заради участието им в управлението на страната в периода на войните от 1912-1918 г. От своя страна управляващата аграрна партия гледа с огромно недоверие на Академията като средище на симпатизанти на буржоазните политически партии.

За пораждането и ескалацията на конфликта роля изиграват и пословичният инат и липсата на гъвкавост в поведението на Любомир Милетич. Той използва безспорната си роля на лидер в академичната общност и пренася конфликта между МНП и Университета и в средите на БАН. Така академичните издания, подобно на университетските, продължават да се печатат по стария правопис.

През октомври 1922 г. противоборството между правителството и БАН ескалира. Ръководството на Академията изпраща писмо до правителството, с което апелира то да вземе мерки и разведри политическото положение в страната. Всъщност това е косвена критика към управляващите, които организират брутално преследване на буржоазни политически лидери.

Реакцията на управляващите е бърза и безпощадна. МНП обвинява БАН в незачитане на държавните разпореждания и особено за неспазване на Закона за правописа. Нарушавайки Закона за БАН от 1912 г., Министерството обявява, че *„академията не може да има морално право да претендира за отпуснатата ѝ от държавата субсидия“*, и постановява, че *„преустановява за в бъдеще“* изплащането ѝ. С това обаче враждебните действия не се прекратяват. Малко след това под предлог за задоволяване на висши държавни нужди в парламента е внесен законопроект за отчуждаване на зданието и дворното място на БАН. В официалното изложение на БАН по този повод се казва: *„В културните страни правителства и народ търсят само сгода и как да подпомогнат своите академии и научни дружества и институти с по-*

мощи и дарения...“. Край на враждебните прояви от страна на управляващите слага намесата на министър-председателя Стамболийски, който взема страната на БАН.

ПРЕДСЕДАТЕЛИТЕ

През времето между 1911 и 1944 г. Академията е ръководена от личности, които решително допринасят за превръщането ѝ действително в център на българската наука. Това са хора със забележителна кариера и широка известност, които не дължат израстването си на Академията, а обратно - тя получава от тях силна, на моменти категорична подкрепа в своето развитие.

Същевременно и тримата председатели имат спорни черти в поведението си. И тримата са трудни в общуването си. При Гешов това е следствие от пътя му на едър финансист, реално един от най-богатите хора в страната, партиен лидер и министър-председател. При наследилia го след неговата смърт Любомир Милетич (1924-1937) и последвалия го Богдан Филов (1937-1944) то е проява на особености на характера. Независимо от това техните приноси за българската наука и в частност за БАН са неоспорими. Гешов притежава реноме на високообразован, ерудиран финансист, но не особено добра репутация на колеблив политик и неуспял държавник. В първото десетилетие на века той е въввлечен в шумен съдебен процес, режисиран от неговите политически противници. Като пълномощник по изпълнение на завещанието на банкера милионер Евлоги Георгиев той е обвинен, че е злоупотребил с парите на покойния дарител. Това обаче остава в сферата на политическите спекулации.

Без да е академичен учен, *Иван Евстр. Гешов* е автор на няколко солидни изследвания с исторически и стопански характер. Неговата професионална подготовка, ерудицията и съпричастността му към темите за образованието и науката са въвн от съмнение. В личен план Гешов прави много за Академията. И това не се изчерпва само с инициативата за преобразуването ѝ през 1911 г., нито с изплащането на нейните дългове. Той налага стил на толерантност в научното общуване, отворен е към нови идеи, поощрява разширяването на научните изследвания, развитието на нови проекти, международното сътрудничество.

Любомир Милетич става председател с огромния актив на международно известен учен, отличен организатор, изключително активен общественик. Между колегите си обаче

не се ползва с одобрение като личност. Буквално няма езиковед или литератор, с когото да е в добри отношения. Крайно неотстъпчив и честолъбив, той например превръща правописния въпрос в източник на дългогодишни безрезултатни спорове. Това води до напрежение в Историко-филологичния клон и до известно разочарование в част от обществото. Същевременно изключителен е приносът му за изграждането на новото крило на сградата на БАН с Големия заседателен салон и библиотеката (1924-1927). Води битки с управляващите за финансирането на Академията. Неуморно разяснява, че тя „не е търговско предприятие“, а институция, която работи в полза на българската наука и за престижа на страната зад граница. Със самото си присъствие на виден общественик, тясно обвързал съдбата си със защита на националната кауза, Л. Милетич прави Академията изключително видима в обществото.

По време на неговото председателство, в средата на 20-те години, се извършва безпрецедентният жест на 22-ма членове на Академията, бележити български учени, които ипотекират своите жилища, за да гарантират заема за постройката на новата академична сграда.

На археолога *Богдан Филов* се дължи решителната крачка към модернизирание на Академията. На председателската длъжност той идва с актив на световноизвестен учен, на най-активния и успешен археолог и изкуствовед в страната. Той в качеството си на министър на народното просвещение и министър-председател не само подготвя нов Закон за Академията, но и разширява нейната дейност, осигурява ѝ стабилно финансиране. При неговото председателство тя започва активно да участва в културния живот, разширява изследователската си програма, оформя първите си структурни звена - бъдещите институти. Той обаче налага авторитарен стил на управление, предизвиква конфликт в Академията през 1941-1942 г. поради силното си желание да я постави под пряк контрол на Министерството на народното просвещение. Общата оценка за неговата роля като председател трябва преди всичко да отчете силния тласък, който получава БАН за развитие на своята научна дейност и повишаването на ролята ѝ в обществото.

КЪМ НОВИ ВИСОТИ

В края на 30-те години БАН навлиза в етап на подем. Свидетелство за това са отчетите на отделните клонове, които, като споменават обичайните финансови трудности, посочват и активна научна дейност - обсъждане на различни изследвания, участие в научни форуми в чужбина, различни форми на признание зад граница на постиженията на отделни български учени. Разширяват се връзките с чуждестранни академии, институти, дружества и университети.

В условията на стопански подем в страната се подобрява и финансовото състояние на Академията. Подчертано внимание ѝ оказва Министерството на народното просвещение. Така през 1937 г. то отпуска субсидия на БАН за насърчаване на писатели - членове на Академията.

Новият председател Богдан Филов в края на 1937 г. в среща с министъра на просвещението Николай Николаев отправя искане за увеличение на помощта за БАН „най-малко от 700 хиляди лева“, като заплашва, че в противен случай Академията ще прекрати дейността си.

По стечение на ред фактори - това, че страната е навлязла в нов етап на стопанска модернизация, съпричастността на управляващите към Академията, деловият стил и настойчивостта на Филов - БАН получава възможност да разшири научните си прояви. Стабилизирането на издателската дейност и активно провежданят научен живот в отделните клонове поставят на дневен ред необходимостта от промени в Закона за БАН. Лансира се идеята за създаване на четвърти клон, за литература и изкуства, с което да се узакони едно фактическо положение - и до този момент БАН има членове писатели и художници. Промените в Закона са необходими обаче преди всичко за да се стабилизира финансовото положение на институцията. Също така с промените се цели да се разшири общественото място на БАН, като, както е записано в мотивите към законопроекта, „ѝ се възложат по-широки задачи, отнасящи се до всички проявления на висшата духовна култура на българския народ“.

Активизирането на работата в БАН изисква действително регулиране на административното ѝ устройство и финансовото ѝ положение. От работата на Академията в края на 30-те и началото на 40-те години ясно проличава стремежът всички дейности да бъдат поставени на планова основа, като се осигури тяхното финансово обезпечаване. Предлага се целево финансиране и за издаването на извори за българската история, и за издирване и публикуване

на извори за живота и дейността на св. св. Кирил и Методий, и за огромната по своя обем работа по съставяне на речник на българския език.

В мотивите на изработения в първите месеци на 1940 г. законопроект ясно се посочва необходимостта „най-висшият научен институт“ в страната да се приспособи към променящите се условия, като се определя и една нова субсидия от най-малко 1 800 000 лв. Промените влизат в сила с публикуването на 25 април 1940 г. на новия закон. Променено е и името на Академията - тя става Българска академия на науките и изкуствата (БАНИ). Законът утвърждава една промяна, която отговаря на възходящото развитие на българската наука, култура и общество в края на 30-те години.

По време на тези промени се предприемат поредица от стъпки, които активизират работата на Академията. Създадената през 1938 г. Комисия за издаване на извори очертава своята програма и принципите, по които ще я осъществява. Речнишката комисия се превръща в звено с щатни сътрудници, отлично финансиране и ясна дългосрочна програма.

Разкрива се ново поле за дейност - записване и публикуване на български народни умотворения. Закупува се и звукозаписна техника. Създават се специален архив и погръчна библиотека за Кирило-Методиевската комисия. Литературно-художественият клон вписва в приоритетите си издаването на монографии за български художници. Нова важна задача е да се направят копия на съхраняваните в Народната библиотека и в Църковния музей в София и в други хранилища в страната стари славянски ръкописи и други писмени паметници.

За мащаба на дейността на Академията свидетелства и политиката на поощряване на дейците на литературата и изуството, провеждана от Литературно-художествения клон. Той раздава два вида награди - за насърчение, с които се поощряват млади или намиращи се в началото на проявите си творци, и академични награди.

Дейността от началото на 40-те години въпреки тежките военновременни условия може да се характеризира не само като успешна, но и като възходяща. Академията навлиза в период на интензивно развитие. Подобно на българската държава тя се намира във фаза на успешна модернизация. Съдържанието на многобройните публикации на нейните членове потвърждава позицията ѝ на висша, водеща научна институция в страната, мястото, където се създава българска наука с международна известност. Един поглед към списъка на нейните 48 редовни и 19

извънредни членове през 1942 г. с основание позволява да се твърди, че Академията обединява действително елита на българската наука.

Възходящото развитие е прекъснато от англо-американските бомбардировки в началото на 1944 г. На 21 януари 1944 г. ръководството обявява, че Академията временно преустановява своята научна и издателска дейност. По-късно Централната сграда е силно засегната и частично разрушена. При такава ситуация идва промяната от септември 1944 г.

МЕЖДУ КАПКИТЕ - 1944-1947 ГОДИНА

Превратът от 9 септември 1944 г. поставя Академията в нова ситуация. Като първа задача тя трябва да възстанови дейността си и едновременно с това да осигури изграждане на разрушената част от сградата си. В новите политически условия в страната обаче най-важното е тя да се съхрани като институция, да се адаптира към политическия дневен ред и ако може, да осъществи някаква ползена за себе си промяна.

При тези условия се налага да се лавира между възможностите за развитие, които новият режим предлага, и необходимостта Академията да се съобразява с агресивната политика на правителството на Отечествения фронт и преди всичко на Българската комунистическа партия към науката, образованието и интелигенцията.

Тези задачи трудно могат да се решат, при условие че председателят на Академията Филов е арестуван по обвинение за противонародна дейност. Същата съдба споделят и други членове, като литераторите Михаил Арнаудов и Борис Йоцов, юристите Георги П. Генов и Любен Диков, инженер Иван Иванов, художника Александър Божинов, а Александър Цанков възглавява във Виена антикомунистическо емигрантско правителство.

Разбира се, има и представители на Академията, които участват в новото управление - юристът Венелин Ганев като един от регентите, а колежата му Петко Стайнов - като външен министър. Много близки до новото управление на страната са философът Димитър Михалчев и юристът Никола Доланчиев, и двамата тясно обвързани с политическата организация „Звено“.

В края на октомври дейността на Академията е възстановена. Избрано е и ново ръководство с председател Димитър Михалчев.

В основата на процеса на адаптиране към новите условия стои група от няколко души, всеки със своите мотиви - грижа да не се посегне на дълголетно отстояваната независимост на Академията; схващане, че в революционни времена се налага да се действа по посоката на вятъра; очакване, че наистина ще има промяна в смисъл на развитие. Ръководство и членове се обединяват около необходимостта да се дават знаци за готовност към промяна в духа на политическата ситуация и изискванията на управляващите, като едновременно с това се защитава академичната автономия. На практика формално в Академията проявяват готовност за сътрудничество с новия режим, реално обаче дълго време отстояват нейната академична независимост. Като отстъпление пред новата политическа ситуация и като своеобразно „презастраховане“ трябва да се разглежда избирането на един от регентите, представителя на комунистите, философа марксист Тодор Павлов за академик (януари 1945).

Новото ръководство успява да минимизира претенциите на някои обществени среди и отделни учени, ориентирани се към позициите на Комунистическата партия и правителството на Отечествения фронт. Например при извършените попълнения на академичния състав през януари 1945 и през 1946 г. в Академията са приети утвърдени учени и изследователи, както и творци на литературата и изкуствата. От представителите на комунистическите среди тогава влизат психологът Михаил Димитров и известният писател Людмил Стоянов. Новото попълнение от представители на техническите науки ясно свидетелства за политическия характер на част от предлаганите кандидатури. Избран е например известният урбанист архитект Любен Тонев, ентузиазизиран привърженик на промени в столичното градоустройство по съветски образец и отрицател на градоустойствения план на София, дело на германския архитект Адолф Мусман.

Същевременно през късната пролет на 1945 г. започват вече да се изразяват идеи за промени в структурата на Академията - за създаване на отделни изследователски институти. Този процес, от една страна, е резултат от общата обстановка в държавата, както и от изразяваните от страна на управляващите стремежи за възстановяване на щетите от войната, за мащабно строителство и бърза индустриализация, за развитие на висшето образование и поощряване на научната дейност. Не е без значение желанието на учените от Академията нейната дейност

да се разшири. Идеите за създаване на институти са също така отражение на опита на Съветската академия на науките, с чиито представители Българската академия има непосредствен допир през първата половина на 1945 г.

Новите тенденции намират израз на извънредно Общо събрание на Академията от 17 ноември 1945 г., което приема план за научната дейност. По същество това е програма за преустройството, включително и за създаването на новите институти. Това е рождената дата на институтската система на БАН.

През лятото на 1946 г. с приемане на Правилник за работата на научните и художествените институти към Академията процесът на реструктуриране навлиза във фаза на изпълнение. Създаването на новите институти отразява представите на членовете на Академията за развитието на българската наука.

Предвижда се откриване на общо 26 института, от които най-много, десет, към Природо-математичния клон. Трудно може да се определи еднозначно доколко така планираните институти изразяват убеждение за неизбежния път на развитие, или по-скоро са елементи от програма, която трябва да покаже на управляващите и преди всичко на критиците на Академията нейния организационен потенциал.

На пръв поглед Академията се е консолидирала и навлиза във фазата на активиране. За това сравнително безболезнено развитие определена заслуга има нейното ръководство. Никола Долапчиев, човекът, който замества временно председателя Димитър Михалчев, изпратен като дипломатически представител в Москва, се ползва с подкрепата на министър-председателя Кимон Георгиев.

През втората половина на 1946 г. обаче в правителствените среди и в Комунистическата партия се открояват замисли за пълна промяна в БАН, за осъществяване на чистка сред нейните членове. Дори се чуват гласове за нейното разпускане и създаване на нова Академия. Към средата на 1946 г. започва работата по нов Закон за Академията. Той трябва да утвърди структурни промени, близки до практиката на Съветската академия на науките. С това се слага край на един дълъг, изпълнен с противоречия, но преди всичко с постъпателно развитие и възходящи успехи самостоятелен период от живота на висшата научна институция в страната.

ИНСТИТУТ ЗА ИЗОБРЕТЕНИЯ И РАЦИОНАЛИЗАЦИИ
авторско свидетелство

мПК В 22 П 27/04
 ионизациите Институтът за авторско свидетелство на

ПРАВЛЕНИЕ №

Оригинален образец с 0,6 лв. таксови марки

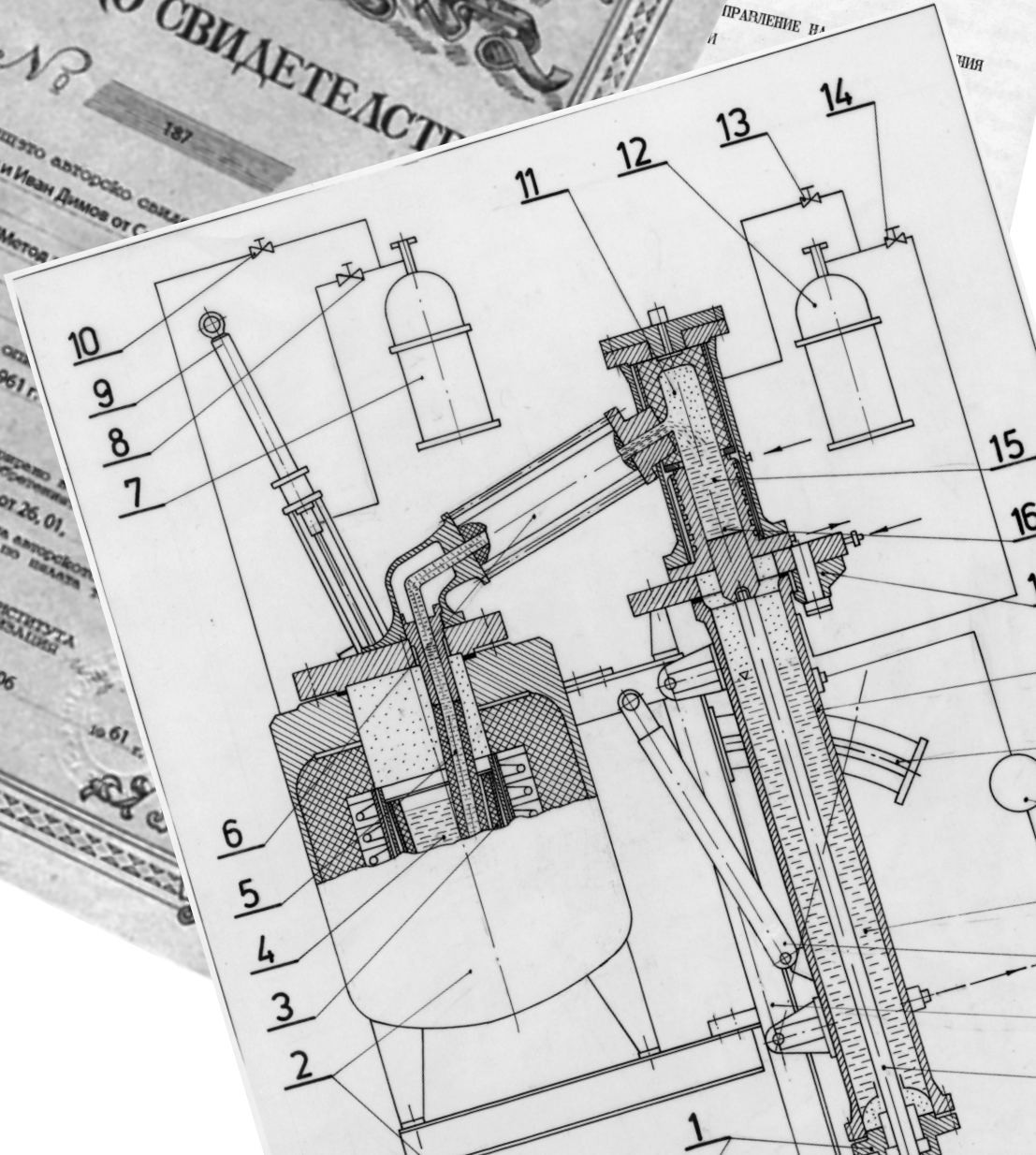

АВТОРСКО СВИДЕТЕЛСТВО

№

187

Настоящото авторско свидетелство е издадено на Ангел Балевоки и Иван Димов от София за изобретението "Метод

Зарегистрирано в
 рег. № 554 от 26.01.
 Действително на авторското
 свидетелство по патента
 № 1061/61.
 ДИРЕКТОР НА ИНСТИТУТА
 ЗА РАЦИОНАЛИЗАЦИИ
 София, 25.06

Новата геополитическа ситуация в Европа и света след края на Втората световна война, свързана с нарастваща идеологическа, икономическа и военно-политическа конфронтация между съюзниците от антихитлеристката коалиция, постепенно довежда до начало на нов световен конфликт, наречен Студена война, който продължава до началото на 90-те години на XX в. Попадането на България в съветската сфера на интереси и превръщането ѝ в част от Източния блок, доминиран от СССР, предизвиква дълбоки промени в държавно-политическия и социално-икономическия живот на страната. Съвсем естествено тези процеси засягат съществено по-нататъшното развитие и функциониране на Българската академия на науките.

ОДЪРЖАВЯВАНЕ НА БАН КАТО „НАЙ-ВИСШ НАУЧЕН ИНСТИТУТ“

Както и в останалите сфери на обществено-политическия и икономическия живот, през втората половина на 40-те години на XX в. в българската наука се налага съветският модел, което е свързано с преобразуване на нейната организация. Това става с поредица от закони. На 1 февруари 1947 г. Велико народно събрание гласува Закон за Българската академия на науките, който връща старото название - БАН. Академията е определена като „най-висшия научен институт в страната“, „държавно учреждение със свой самостоятелен творчески, организационен и административен живот“, което обаче се намира под ведомството на Министерски съвет (МС). В Закона е записано, че МС утвърждава общия научен план на Академията и следи за неговото изпълнение. По този начин се отнема академичната автономия, а развитието на институцията и цялостният научен живот в страната се поставят под прекия контрол на държавата. На Академията се възлага задачата да съдейства за „всестранното развитие на науките и изкуствата в България и да следи и съдейства за общото ръководство на целокупната научна дейност на всички научни и научноизследователски институти и учреждения в страната“. Като се следва марксистко-ленинската идеология, със Закона и с новия Устав се налага ленинският принцип за „единство на теорията и практиката, за непосредствено свързване на науката със социалистическото строителство“. Започва процес на бързо идеологическо преустройство на научния живот. Социалистическото управление ангажира българската наука в решаването на редица социални и икономически проблеми на държавата.

Според новия Закон Академията се разделя на два отдела с по три клона. Първият отдел се нарича Философско-обществен, а вторият - Природо-математичен. Освен това Академията се състои от почетни членове, редовни членове (наречени академици по съветски образец), дописни членове, които се наричат член-кореспонденти, и научни сътрудници. Броят на академиците се определя на 72, а на член-кореспондентите - на 80.

Общо годишно събрание, 27-28 февруари 1947 г. От дясно наляво: на първия ред - Гаврил Кацаров, Димитър Михалчев; на втория ред - Константин Пашев, Михаил Димитров, Иван Снегаров, Стефан Иванов; на третия ред - Петко Ст. Стайнов, Николай Райнов, Петко Ст. Стайнов, Стефан Младенов, Людмил Стоянов; зад Стефан Младенов вдясно - Николай Лилиев; зад Николай Райнов - Константин Петканов и Александър Божинов; до вратата - Димитър Дечев; в горния десен ъгъл на снимката - Иван Странски

Общо годишно събрание, 27-28 февруари 1947 г. От ляво надясно: на първия ред - Иван Лазаров, Георги Бончев, Юрдан Трифонов, Александър Теодоров-Балан; на втория ред - Любомир Чакалов, Цветан Тодоров, Иван Снегаров; на третия ред - Стефан Иванов, Петко Ст. Стайнов; под картината - Константин Петканов; в дъното - протоиерей Иван Гошев

Финансирането на Академията се осъществява от държавния бюджет според предложенията на Управителния съвет и Общото събрание. През следващите години става ясно, че бюджетът на БАН се увеличава повече от 10 пъти. За първи път редовните член-кореспонденти и академици започват да получават пожизнено възнаграждение, определено от МС.

Годишно отчетно събрание, 30 март 1949 г.

Новият Управителен съвет: от ляво надясно: Димитър Ораховац, Стоян Романски, Георги Наджаков, Тодор Павлов, Михаил Димитров, Спиридон Казанджиев, Петко Ст. Стайнов

Веднага след приемането на новия Устав на 4 март 1947 г. е формиран нов Управителен съвет. За председател на Академията е избран философът Тодор Павлов. През май 1947 г. Управителният съвет одобрява ръководствата на създадените към този момент 15 института на Академията².

Още в самото начало Тодор Павлов свързва развитието на науката в България с „*нуждата и възможностите за нейното превръщане от закъсняла аграрна страна в развита индустриално-земеделска страна*“. Според него развитието на националната индустрия и на националната наука са две страни на един и същ процес. Още в своите програмни постановки за преустройството на българската наука Тодор Павлов отбелязва и необходимостта от много добър баланс между фундаменталните и приложните изследвания.

На второ място, Тодор Павлов обосновава принципа за „*колективност и плановост на науката*“. Според него науката е колективен труд, изискващ мощни ресурси, и както всички останали области на обществения живот в социалистическото общество, се развива по задачите на петгодишните планове, които се въвеждат в България по съветски образец от края на 40-те години на ХХ в.

На трето място, се аргументира принципът за „*масовизиране на науката*“. Този принцип се изразява в стремежа за изграждане на пряка връзка на науката с народа и неговите нужди, а също и в съзнателната пропагандаторска и популяризаторска научна работа сред народа. Т. Павлов отново призовава за намиране на баланс между невъзможността редица научни трудове да бъдат написани популярно, за да бъдат достъпни за всеки образован човек, и необходимостта от това по много научни въпроси и особено „*по въпросите от социологичен, исторически и общомирогледен харак-*

² Институт по приложна биология, Институт по почвознание, Институт по развъдна биология, Институт по ботаника с Ботаническа градина, Институт по зоология, Зоологическа градина, Институт по експериментална медицина, Институт по обществена медицина, Институт по ветеринарна микробиология, Институт по геология, Институт по физика, Институт по философия и педагогика, Институт по социология, Правен институт, Институт по обща биология и антропология.

Тържествена научна сесия, посветена на 70-годишнината от рождението на Георги Димитров и 3-годишнината от смъртта му, 18-21 юли 1952 г.

тер работите на нашите учени да бъдат написани колкото се може на по-общодостъпен език и изложение“. Разглежда се и възможността БАН да има специална служба за издаване на популярни книги и брошури, за устройване на популярни беседи и пр.

При напълно променените политически условия, свързани с ускореното налагане на съветския модел на социализъм в страната, на 16 септември 1949 г. Великото народно събрание гласува нов Закон за БАН. Напълно в духа на времето той е силно идеологизиран. Според него науката е подчинена на строителството на социализма. Марксистко-ленинската философия е наложена като единствена миروزгледна основа на обществените науки.

Променена е структурата на БАН. Отделите и клоновете са заменени от 7 отделения за: физико-математически и технически науки; геолого-географски и химически науки; биологични и медицински науки; история, археология и философия; правни и икономически науки; езиковедие, етнография и литература; изобразителни изкуства и култура. Институтите на Академията се определят като основни органи за научноизследователската работа на БАН.

Ликвидирането на академичната автономия и идеологизацията на науката дават своето неблагоприятно отражение върху развитието най-вече на обществените науки в БАН. Същевременно отпусканите от държавния бюджет значителни средства позволяват постепенното изграждане на големи научни институти в сферата на природо-математическите и техническите науки, разполагащи с необходимата апаратура и специалисти.

В периода на първия петгодишен стопански план (1949-1953) ръководството на Академията полага усилия за уста-

новяване на пряка връзка още при съставянето на научните планове със съответните министерства и ведомства и с техните научноизследователски институти и други предприятия, също и с Държавната планова комисия. Ето защо при изработването на научноизследователските си планове институтите на Академията се обръщат към министерствата и предприятията с искане да им представят проблеми, които изникват в тяхната производствена дейност и развитие, за да бъдат включени в академичните планове или да се подпомогне решаването им чрез консултация.

В края на първата петилетка Тодор Павлов открито заявява, че Академията се недооценява. Въпреки че различни ведомства искат услуги от БАН, те не ѝ оказват нужната материална, кадрова, финансова и друга помощ. Основната теза на Т. Павлов е, че на БАН трябва да се гледа като на *„социалистическо предприятие от първостепенно значение“* най-вече поради факта, че *„една добре организирана, добре обзаведена и добре работеща социалистическа академия на науките има огромно, неоченимо значение за развитието на социалистическото строителство и увеличаването на народния доход“*. Павлов директно заявява, че развитието на Академията не е по-малко важно от строежите на язовири, предприятия и пр., отправяйки молба до Политбюро да се вземе съответно решение за подобряване на състоянието и изясняване на задачите на БАН.

Същевременно председателят на Академията настоява за удвояване на предвидените средства и материали за БАН през втората петилетка. Настояването се увенчава с успех и докато през 1953 г. бюджетът на БАН е 24 млн. лв., за 1954 г. той вече възлиза на 33 млн. лв. Наред с това Тодор Павлов предупреждава, че е недопустимо на БАН да се поставят задачи, които нямат академичен характер и следва да се решават от съответните ведомствени научни учреждения.

На 14 март 1957 г. Народното събрание приема Закон за изменение на Закона за БАН, с който последният се отменя почти изцяло. На 30 март 1957 г. е приет и нов Устав на Академията. Според него БАН се определя като най-висшето научно учреждение в България, което *„обединява най-видните учени в страната“*. Академията остава пряко подчинена на Министерски съвет, на който тя предоставя своите планове и годишни отчети за научната си дейност. Основната задача на Академията е да развива *„науката и техниката с цел да се обогатяват народното стопанство,*

държавната организация и културата с нови научни постижения, открития и изобретения, които да съдействат за изграждане на социалистическо общество ... и укрепване мощта на Републиката“.

Основната научноизследователска работа се съсредоточава в институтите, лабораториите, музеите, опитните полета. Академията централизира цялата научнокоординационна дейност в страната чрез създадения към нейния Президиум Научен съвет за координация.

Съществена роля за укрепването на БАН играе международното научно сътрудничество. От втората половина на 50-те години започва по-интензивно сътрудничество на БАН с академиите на другите социалистически страни и особено с Академията на науките на СССР. Пристъпва се към осъществяването на съвместни задачи, които довеждат до съгласуване на плановете, обмяна на опит, подпомагане на квалификацията и специализацията на научните работници и до създаването на общи трудове.

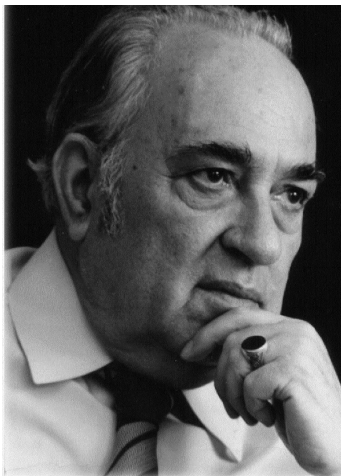
БАН КАТО ФАКТОР ЗА ТЕХНОЛОГИЧЕН ПРОГРЕС И ИНОВАЦИОННО РАЗВИТИЕ ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

От края на 50-те и началото на 60-те години на ХХ в. всички държави в Източния блок започват да се насочват към т.нар. интензивни фактори за постигане на промишлен растеж, към които спадат и науката, техниката, иновациите.

Важно значение за развитието на икономическата и научната политика в България има решението в правителството да влезе един типичен технократ, който не е част от дотогавашното партийно и държавно ръководство на страната - проф. Иван Попов. Именно той оглавява и създадения през 1962 г. Държавен комитет за наука и технически прогрес, който подчинява всички научноизследователски звена в страната, включително и БАН.

Приоритет за държавата е преодоляване на изоставането на България във важни области на световната наука, които са в основата на т.нар. научно-техническа революция. За тази цел се изграждат редица нови институти в областта на физико-математическите, химическите, техническите, геологическите, селскостопанските, биологическите и медицинските науки.

Специално внимание държавата отделя на бъдещото развитие на техническите науки в страната. Ето защо научните работници от техническите институти при БАН насочват работата си главно върху проблемите на

Акад. Ростислав Каишев
(29 февруари 1908 - 18 ноември 2002)

Всепризнаният създател на българската физикохимична школа акад. Ростислав Каишев заедно с проф. Иван Странски създава ново направление в науката за кристалите - молекулно-кинетичната теория за равновесието и растежа на кристалите

$$\bar{\mu} = \frac{\sum_{i=1}^n \mu_i}{n}$$

$$\sum_{i=1}^n (\mu_i - \bar{\mu}) = \sum_{i=1}^n \mu_i - n\bar{\mu}$$

$$\Delta \mu_i = \sum_{i=1}^n (\mu_i - \mu_{i+1}) = n(\bar{\mu} - \mu_n)$$

Косев - Странски - Каишев 1928-34

Молекулярно-кинетична теория на крист. растеж
връзка между крист. растеж, кинетика крист. растеж
средств. време крист. растеж

$$\Delta \mu = \mu_n - \mu_1$$

$$A_n = \sum (\mu_i - \mu_{i+1})$$

енергетиката, минната техника, металообработването, машиностроенето, строителството, транспорта, механизацията и автоматизацията в промишлеността, мелiorациите и др.

В областта на химическите науки се правят изследвания на основата на нефта, земния газ, карбида и селскостопанските отпадъци от местен произход, върху въпроса кои пластмаси и други синтетични органични продукти е най-целесъобразно да се добиват в страната и по какви методи. Други задачи, които се поставят пред химическите науки, са свързани със синтеза на лекарствени вещества и извличането им от растенията, за получаване на антибиотици, витамини и др.

Главните усилия на научните работници в БАН в областта на геологическите науки се насочват към: изясняване на геоложките условия и перспективите за търсене на нови находища от нефт и газ; откриване на закономерностите в образуването и разпределението на рудните находища,

особено на цветни и редки метали; изясняване на закономерностите в разпространението на черните коксуващи се и кафявите каменни въглища; подробно изучаване на широко разпространените на територията на страната утаечни и метаморфни формации с оглед да се търсят полезни изкопаеми.

Научните изследвания в сферата на селскостопанските науки се съсредоточават в разрешаване на основните проблеми в полевъдството и животновъдството.

В областта на биологическите науки изследванията са ориентирани към разработването на множество теми, свързани с цялостното проучване на българските естествени, растителни и животински ресурси с оглед на тяхното възстановяване и увеличаване.

В сферата на медицинските науки усилията на Академията се насочват към търсене и внедряване в лечебната практика на по-ефикасни средства срещу ревматизма, хипертоничната болест, артериосклерозата, диагностиката и лечението на злокачествените заболявания, както и редица вирусни заболявания.

За обществените науки е постановено: „още по-активно да съдействат за утвърждаването на социалистическата идеология във всички сектори на обществения живот и в съзнанието на хората, да водят непримирима борба против всякакви остатъци и прояви на буржоазната идеология и морал“.

От 1959 г. бюджетните средства, отделяни за Академията, непрекъснато се увеличават. Решено е работата на Академията да се съсредоточи в три основни насоки - научни разработки с практическо приложение; сключване на договори с предприятия и учреждения за разработване на нови и оригинални задачи с цел внедряване на резултатите в практиката; оказване на научна помощ на предприятия и учреждения чрез консултации, експертизи и пр.

През 1962 г. Тодор Павлов отстъпва председателския пост на видния геофизик Любомир Кръстанов, а самият той е избран от Общото събрание на Академията за неин почетен председател.

През следващите години държавната политика по отношение на Академията е насочена към разширяване на фундаменталните и приложните изследвания, подобряване на ръководството и организацията на науката и научните изследвания и максимално концентриране на кадрови и ресурсен потенциал към развиване на редица определени като „най-ефективни“ направления в науката, които са свързани с икономиката на страната.

В Академията има институти, които са изцяло свързани с практиката, а някои от тях създават цели нови промишлености. В почти всички постановления на МС се отбелязват задълженията на Академията.

Наред с приложната наука Академията обръща все по-голямо внимание и на фундаменталните изследвания. Позицията на нейното ръководство е, че *„ако няма оригинални научни знания, не може да се създадат оригинални технологии, оригинални машини, оригинални съоръжения, което предопределя възможността за създаване на оригинална конкурентоспособна промишленост“*.

През 1967 г. е разработен план за повишаване на ефективността на научните изследвания в БАН. Тук намира място и т.нар. стопанска сметка като допълнителен фактор за финансово и материално стимулиране на научните изследвания, особено на тези с приложен характер.

На 17 март 1967 г. излиза правителствено постановление под наименованието *„За по-нататъшното ускоряване на техническия прогрес в НРБ“*. В документа се поставя акцент върху разширяването на международното сътрудничество в научноизследователската работа, като по този начин нивото на българските изследвания се доближава до световното равнище в съответни научни области. Конкретните указания за развитието на БАН в постановлението са изследванията да се съсредоточат върху най-перспективни проблеми от областта на физическите, математическите, химическите, геологическите, биологическите и обществените науки и особено върху такива, свързани с техническото и обществено-икономическото развитие на страната.

На 9 март 1968 г. Общото годишно събрание на Българската академия на науките избира нови ръководни органи на Академията. За председател на БАН е избран акад. Ангел Балевски, един от най-изтъкнатите български учени в областта на техническите науки. Широка известност у нас и в чужбина има неговият метод за леене на метали с промишлеността.

През 60-те години съществено се развива и състоянието на материално-техническата база на Академията. Чувствително нарастват щатът, бюджетът и капиталните вложения. Само за периода 1963-1967 г. личният състав на БАН се увеличава 1,1 пъти, бюджетът - 1,4 пъти. Средногодишно на БАН се отпускат по 25 млн. лв.

През втората половина на 60-те години, държавното ръководство обръща все по-голямо внимание и на развитие-

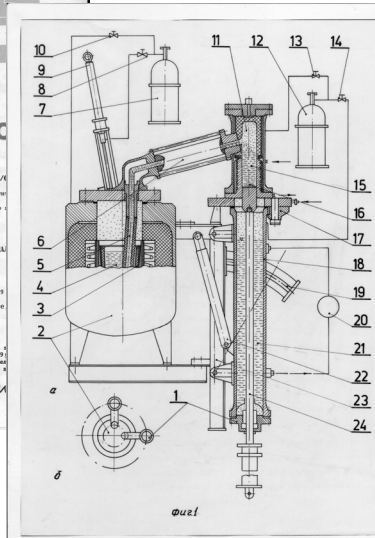

<< Акад. Анжел
Балевски (4 март
1910 - 15 септем-
ври 1997)

< Чл.-кор. Иван
Димов (25 януари
1926 - 26 май
1984)

Методът „Балевски - Димов“
за леење с противоналягане
е новост в световната
леярска технология и техника
и е защитен с над 100 патентни
документа в България и света

то на обществените науки. Във връзка с политиката за засилване на патриотичното възпитание на народа специално внимание се отделя на ролята на историческите науки, които трябва да насочат усилията си към разработване на теми, свързани с историята на България, въпросите на културното развитие на народа от дълбока древност до наши дни. Една от най-важните задачи, които се поставят пред Института по история, е подготовката на много томна история на България.

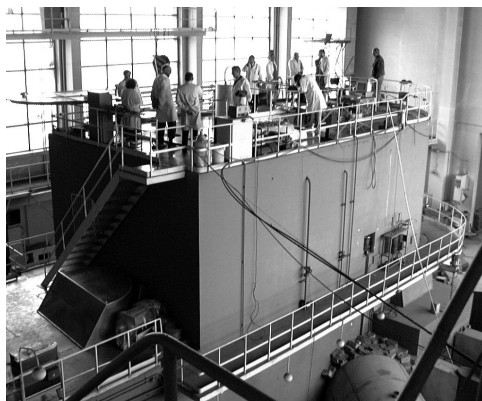
Изключително полезна роля за издигане на равнището на академичната наука изиграва международното научно сътрудничество. Първоначално то се ограничава в рамките на „социалистическия лагер“, но постепенно започват да се разширяват връзките с водещите западни държави. Все по-голям става броят на аспирантите и младите учени от БАН, които ползват стипендии от различни западноевропейски фондации и международни научни организации. Към края на 60-те години Академията вече има двустранни договори с научни центрове във Франция, Великобритания, Германия и някои други западни държави и е член на 45 международни научни организации.

Отварянето на БАН към международната научна общност дава възможност на българските учени да работят под ръководството или съвместно със светила на световната наука и да получат достъп до уникални научноизследователски съоръжения, апаратура и технологии, каквито една малка страна с ограничени финансови възможности като България не би могла да притежава.

Успоредно с усилията за повишаване на квалификацията на научните кадри върви изграждането и осъвременяването на материалната база на Академията. В края на 50-те години са построени първият в Югоизточна Европа изследователски атомен реактор, последван от Националната астрономическа обсерватория - Рожен (разполагаща с четири модерни телескопа, между които и най-големият в Югоизточна Европа), космическата лаборатория на връх Мусала, геодезическата обсерватория „Плана“, модерния изследователски кораб „Академик“ и др.

БАН посреща 100-годишния си юбилей през 1969 г. с покриваща основните направления на съвременната наука структура, сравнително добра материална база и сериозен научен потенциал. Броят на институтите и самостоятелните ѝ научни звена (лаборатории, центрове, самостоятелни секции и пр.) е 55, като в тях работят над 1300 учени. Разрастването на БАН продължава и през следващите години.

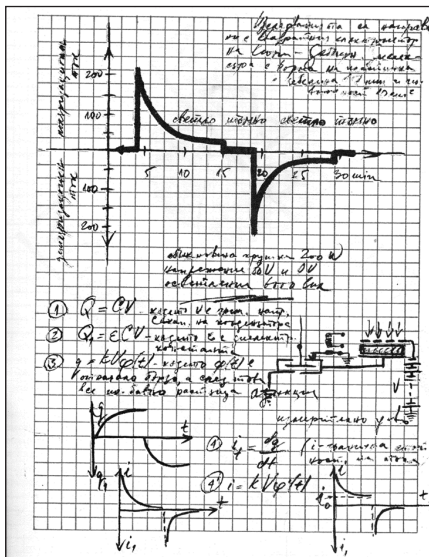
<< Ядреният реактор в сградата на Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика, пуснат в действие през 1961 г.

< Първият български и четвърти в света електронен калкулятор „Елка“

В математическите науки са постигнати значителни резултати. За изключително кратък период в Математическия институт на БАН и в Софийския университет се формират колективи от млади и способни специалисти в областта на изчислителната математика и техника. В рекордно кратки за времето срокове през 1962 г. е създадена и монтирана първата българска изчислителна машина с програмно действие „Витоша“, а през 1964 г. е внедрен в производство и първият български електронен калкулятор „Елка“.

Физическите науки, за които е изградена добра материално-техническа база с атомен реактор, имат постижения в областта на физиката на твърдото тяло, ядрената физика и електрониката. Изследвани са фотоелектричните свойства на диелектриците и е открито ново състояние на някои от тях, наречено фотоелектретно. Това откритие е дело на най-изтъкнатия български учен физик с широка международна известност и признание акад. Георги Нагжаков. Макар че за откриване на ново явление „фотоелектретно състояние на веществата“ на акад. Г. Нагжаков е присъден първият български диплом за научно откритие през 1975 г., това откритие е с приоритет от 22 юни 1937 г. Именно тогава големият френски физик Пол Ланжвен докладва на заседание на Френската академия на науките за необикновените резултати, постигнати през последните две години от българския учен Георги Нагжаков, публикувани в списанието на Френската академия на науките. Признаването на откритието осигурява на акад. Г. Нагжаков първото място в „Златната книга на откривателите и изобретателите в България“, учредена през 1981 г.

Акад. Георги Наджаков (26 декември 1896 - 24 февруари 1981) открива през 1937 г. явлението фотоелектретно състояние на веществата, регистрирано през 1975 г. като първото научно откритие в България

DIE PRÄSIDENTSCHAFTSKANZLEI
BEURKUNDET HIERMIT,
DASS DER BUNDESPRÄSIDENT DER REPUBLIK ÖSTERREICH
MIT ENTSCHESSUNG VOM
16. OKTOBER 1978
HERRN EMERIT. OBD. UNIVERSITÄTSPROFESSOR
GEORGI NADJAKOV
DAS GROSSE GOLDENE EHRENZEICHEN
FÜR VERDIENTE

DIE GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN
ZU GÖTTINGEN
HAT IN IHRER VOLLSITZUNG VOM 24. NOVEMBER 1939 HERRN
GEORGI NADJAKOV
IN SOFIA
ZUM KORRESPONDIERENDEN MITGLIED
DER MATHEMATISCH-PHYSIKALISCHEN KLASSE
GEWÄHLT UND STELLT IHM HIERÜBER NACH BESTÄTIGUNG
DURCH DEN REICHSMINISTER FÜR WISSENSCHAFT,
KUNST UND VOLKSBILDUNG DIESE URKUNDE AUS

GÖTTINGEN, DEN 10. JUNI 1940

LA PRÉSIDENCE
DU CONSEIL MONDIAL DE LA PAIX
DECERNE
LA MÉDAILLE D'OR DE LA PAIX-JOLIOU-CURIE
A
M. GEORGI NADJAKOV
A L'OCCASION DE SON 70^E ANNIVERSAIRE
ET POUR SON ÉMINENTE CONTRIBUTION
A LA CAUSE DE LA PAIX ET DE L'AMITIÉ
ENTRE LES PEUPLES

LE TRENTE DECEMBRE MIL NEUF CENT SOIXANTE-SIX

POUR LA PRÉSIDENCE
DU CONSEIL MONDIAL DE LA PAIX
MME - ISABELLE BLUME
PRÉSIDENT COORDONNATEUR

ФОРМУЛА НА ОТКРИТИЕТО

Експериментално е установено неизвестно по рано явление, както и закономерностите, на които то се подчинява, законоващо се в това, че при специфично въздействие на електрично поле и светлина върху фотосекретрионни проводими диелектрици и полупроводници възниква перманентна поляризация, която се запазва на тъмно и се разрушава при осветяване с променение на електропроводимостен ток. Всички това, при които то се наблюдава са наречени от автора фотосекретри.

Научното значение на откритието се състои в откриване и изясняване на перманентната фотополаризация на диелектрици и полупроводници и в създаването на нов подход при изследването на секретрионните свойства на твърдото тяло.

Практическото значение на откритието се състои в използването на фотосекретриите в електрофотографията и ксерографията, при правене на снимки от космически спътници, предаване директно по секретрионния път на земята, както и в безжакватата телевизионна техника, в запаметяващите устройства, в рентгеновите дозиметри и гругаже.

С откриването на Обединения институт за ядрени изследвания в Дубна се създават много благоприятни условия за съвместни научни разработки в областта на ядрената физика. Геофизиката има значителни приноси при проучванията на ниската йоносфера при йонизационно-неутрализационните характеристики на средната йоносфера, фазовите преходи на водата в атмосферата и образуването на водни капки и ледени кристали и др.

Извършена е значителна работа по изучаване на метеорологичния и хидрологичния режим на България. С издаването на „Климатичен атлас“ и „Климатичен справочник на НРБ“ фактически са разработени почти всички основни въпроси на климатологията на страната.

Важни постижения с теоретично и практическо значение са реализирани в областта на водното стопанство и хидротехниката, техническата механика, техническата кибернетика, металознанието и технологията на металите, теорията и историята на градоустройството и архитектурата. Значително са разширени и задълбочени изследванията в областта на химическите науки. Върху основата на по-нататъшното развитие на молекулярно-кинетичната теория за образуването и растежа на кристалите във физикохимията са постигнати нови успехи в изясняването на механизма на кристализационните процеси. Ценни приноси са дадени в електрохимията и в изясняването на механизма на фотографските процеси.

Неорганичната химия отбелязва успехи в областта на изследването на адсорбцията на неорганичния катализ, на масообменните процеси, високотемпературния неорганичен синтез, редукцията на металите, химията на твърдите изкопаеми горива и др. В областта на органичната химия са постигнати успехи в квантовата химия, молекулната спектроскопия, стереохимията, хомогенния и хетерогенния катализ и др.

Въз основа на изследванията в областта на геологическите науки са разкрити и разработени значителни суровинни ресурси в нашата страна и са създадени възможности за по-нататъшна широка геологопроучвателна работа.

Добро постижение на географската наука е двутомната „География на България“, плод на многогодишни съвместни теренни проучвания на български и съветски географи.

Изследванията в областта на биологията се провеждат в 10 научни института и лаборатории към Академията. Успехите и постиженията на тези науки са също значителни. Отпечатана е десеттомната „Флора на България“ и се подготвя изданието на пълна „Фауна на България“.

Микробиологията постига успехи в областта на вирусологията, имунологията и изучаването на патогенните и полезните микроорганизми.

В биохимията е разработен оригинален метод за количествено определяне на нуклеиновите киселини в животинските тъкани.

В областта на медицинските науки са разработени основни проблеми на морфологията и физиологията, дадени са ценни приноси в проучването на храненето, регенерацията на гръбначния мозък, в областта на епилепсията, диабета, хипертонията, костните тумори, във фармакологията и др.

*РОЛЯТА НА БАН ЗА УСКОРЯВАНЕ НА ИКОНОМИКАТА
И ПОВИШАВАНЕ НА НЕЙНАТА ЕФЕКТИВНОСТ ПРЕЗ 70-ТЕ
И ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА 80-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК*

От края на 60-те до края на 80-те години в продължение на 20 години БАН се ръководи от акад. Ангел БалеВСки. По-голяма продължителност в заемането на този пост преди него имат само проф. Марин Дринов и Иван Евстратиев Гешов. Във времето на неговото управление Академията изживява един от най-успешните си периоди. Според признанието на всички, които са работили под ръководството на акад. БалеВСки, разцветът на БАН по това време се дължи на голямата научна ерудиция, широката култура и организаторските способности на нейния председател. По думите на съвременниците му за две десетилетия акад. БалеВСки превръща Академията в организация, която работи и живее с най-важните проблеми на страната. За първи път в своята история БАН се изявява като инициатор и създател на нови отрасли и технологии в българската високотехнологична индустрия.

През 70-те години БАН запазва отговорността да координира голяма част от научноизследователската работа в държавата. Академията се насочва по-скоро към фундаментална, отколкото към приложна наука, въпреки че чрез своите поделения за техническо обслужване тя прави и анализи за практическото приложение на фундаменталните изследвания. Наред с това е задължена да си сътрудничи с предприятията и да подава предложения до Държавния комитет за наука и технически прогрес относно прилагане на научноизследователска и развойна дейност, водеща до иновации.

В началото на 70-те години се извършва мащабна реформа в системата на управлението и развитието на науката в страната, което засяга и БАН. Основната идея на замислената реформа се състои в осъществяване на обвързване между учебните заведения и научните институти. През учебната 1969/1970 година е създаден експериментален модел между Математическия факултет на Софийския университет и Института по математика и механика на БАН. Изпълнението на модела дава много добри резултати и Просветното министерство решава да го приложи в широк мащаб. Така през 1971 г. се пристъпва към сливането на висшите учебни заведения с научните институти. Идеята е да бъдат създадени нов тип структури - единни центрове за наука и подготовка на кадри по различни научни направления под контрола на преобразувания и преименуван държавен орган - Държавния комитет за наука, технически прогрес и висше образование. Според замисъла това ще даде възможност за водене на ясна единна политика по въпросите на българската наука и висше образование. Отново се набляга главно на практическата цел - свързването на науката с производството и практиката.

На 21 декември 1972 г. Общото събрание на БАН приема нов Устав на Академията. Върху неговата основа се извършва нова реорганизация на институцията. Уставът е утвърден с Указ на Държавния съвет от 4 май 1973 г. Извършено е преустройство, като отделенията се заместват от единни центрове за наука и подготовка на кадри, чрез които се търси сливане със Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Интеграцията се изразява в съставянето на общи научноизследователски планове, достъп на университетските преподаватели до изследователската и издателската база на Академията и участие на учените от БАН в учебната дейност на Университета³.

Всички единни центрове имат еднаква принципна структура. Всеки от тях включва един или няколко института на БАН и един факултет на Софийския университет.

Единните центрове, които са свързани и с отрасловите министерства и с предприятията, имат възможността да ускорят техническия прогрес и модернизацията на производството.

В средата на 70-те години ръководството на държавата взема решение инвестиционната политика на България да се насочи към развитие на отраслите, които определят техническия прогрес. В съответствие с научно-техническата политика на страната сферите, в които приори-

³ Според новата структура през 70-те години се създават: Единен център по математика и механика, Единен център по физика, Единен център по химия, Единен център по науките за земята, Единен център по биология, Научно обединение по основни проблеми на техническите науки, Единен център по философия и социология, Единен център по науките за държавата и правото, Единен център за език и литература, Единен център по история, Научно обединение по изкуствознание. Освен изброените структури съществуват и самостоятелни научни организации директно към Президиума на БАН като: Икономическия институт, Института за международни отношения и социалистическа интеграция, Института за съвременни социални теории и др.

тетно се развива научноизследователската дейност на БАН, са тези, които се определят като „двигатели на научно-техническия прогрес“. Това са ядрената физика и квантовата електроника, кибернетиката, химията и физикохимията, хлорографията и оптичният запис, молекулярната биология и генетиката, биофизиката, слънчевата енергетика и новите енергийни източници, биомеханиката, космическите изследвания, българистиката (в най-широк смисъл) и др.

Ежегодно Академията представя по близо 100 постижения за внедряване в промишлени предприятия и в селското стопанство. Постепенно научният потенциал в БАН се съсредоточава върху разработването на комплексни общонационални или отраслови научни проблеми.

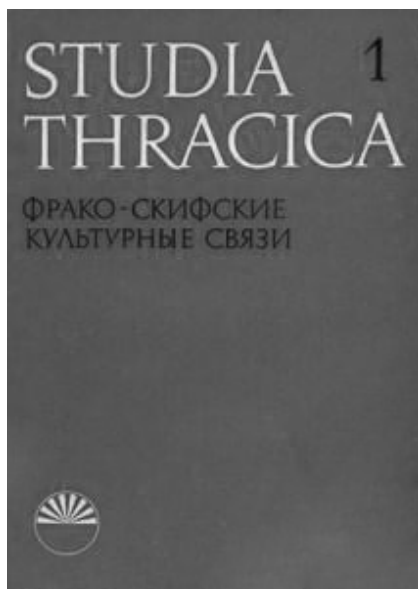
Голяма част от задачите, по които Академията работи заедно със Софийския университет, са на национално равнище и обслужват в научно отношение редица национални програми по важни стратегически направления на развитието на страната: енергийни ресурси и суровинна база, електронизация и химизация на народното стопанство, развитие на биологията, обществознанието, българистиката и др.

Съществен напредък през 70-те години получават и обществените науки. Най-рано зародилата се организирана наука в България - археологическата, намира ново развитие в изследванията на учените от Археологическия институт с музей на БАН и в проучването на културно-исторически паметници, които представят древните цивилизации по българските земи. Особено място заема тракологията.

Към края на 70-те години БАН има 65 научни института и централни лаборатории и 10 други звена (бази за развитие и внедряване, опитно-производствени бази, лаборатории и др.) - или общо 75 научни и други подразделения. Академията има 47 академици, 69 член-кореспонденти и 82 чуждестранни членове, а общият брой заети в Академията наброява над 9447 души, от които 2597 научни работници (от тях 117 доктори на науките и 1234 кандидати на науките).

Академията е на първо място в страната по своята изобретателска дейност. Нейният изобретателски фонд само за периода 1969-1979 г. достига 1330 изобретения, от които са внедрени 424, или 32%.

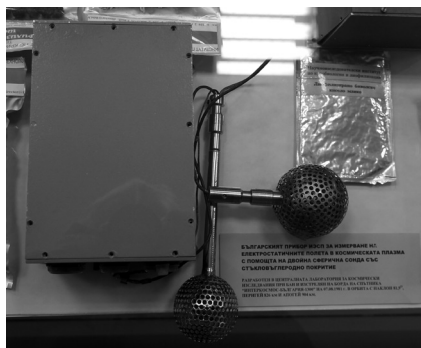
Разширява се и се задълбочава сътрудничеството на Академията с академиите на социалистическите страни и преди всичко с Академията на науките на Съветския съюз. Засилва се участието на български учени в международни научни центрове на социалистическите страни, в

<< Проф. Александър Фол (3 юли 1933 - 1 март 2006) - основател и директор до 1992 г. на Института по тракология (днес част от Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“)

< Том 1 на „Studia Thracica“ (1975) - първото издание на създадения през 1972 г. Институт по тракология

разработването на проблемите на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ), в работата на Обединения институт за ядрени изследвания в Дубна и др. Особено активно е участието на страната в програмата „Интеркосмос“ чрез уредите и апаратите, които се създават в Академията и се използват на редица спътници на „Интеркосмос“. В рамките на тази международна програма се развиват няколко модерни области на космическите изследвания в БАН - космическа физика и изследване на плазмата, дистанционни изследвания на Земята от Космоса, космическо материалознание, космическа биология и медицина. Развитието на тези области на науката в БАН допринася България да стане осемнадесетата космическа страна в света и шестата, изпратила в полет свой космонавт. Този успех идва в резултат на изключително сложни и блестящо изпълнени български научни програми и създадени от български учени уникални апаратури, някои от които - без аналог в световната практика - работят дълги години на космическата станция „Мир“. Сред безспорните успехи на космическите изследвания в Академията до 1989 г. са апаратурите за двата спътника „България-1300“, научните програми за полетите на първия и втория български космонавт (Георги Иванов през 1979 и Александър Александров през 1988 г.), многогодишното участие в проекта ИНТЕРБОЛ, мисията „Фобос“ до спътниците на Марс и др.

↑ Микропроцесорен прибор
от „Интеркосмос-България-1300“

→
Първият български спътник с комплекс от българска научна апаратура „Интеркосмос-България-1300“

Към края на 70-те години БАН членува в 41 международни неправителствени организации, в 7 специализирани международни научни комитета и в 4 програми на ЮНЕСКО. През 70-те години Академията разширява научните си връзки и с други академични изследователски институции в различни страни в Европа.

УСПЕХИ И ПРОБЛЕМИ НА БАН ПО ВРЕМЕ НА КРИЗАТА НА СИСТЕМАТА ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА 80-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

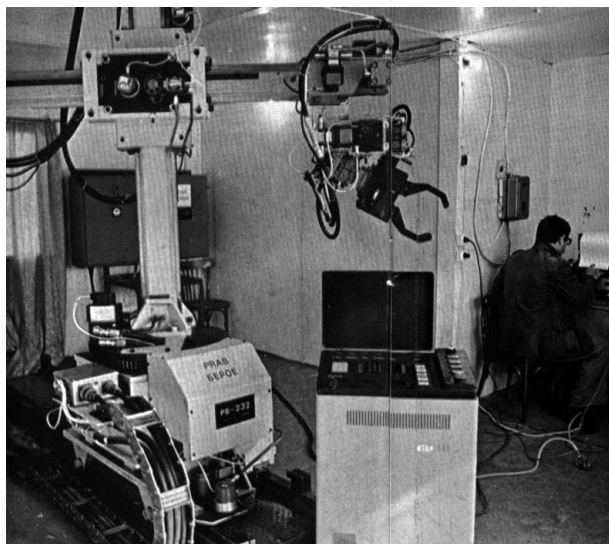
През 80-те години на ХХ в. дейността на БАН продължава да е подчинена на общата научно-техническа политика на страната.

Фундаменталните изследвания дават редица резултати в математиката, физиката, химията, биологията, астрономията, философията, социологията, историята и други области на знанието.

Започва изграждането на малки предприятия към институтите на БАН. Един от важните въпроси е за внедряването на научните постижения в производството. Ръководството на Академията настоява промишлените предприятия да закупуват научни продукти не от чужбина, а да използват възможностите на българската наука.

В големите промишлени предприятия в периода до 1989 г. са внедрени автоматизирани системи за управление на

Микропроцесорно устройство за управление на промишлен робот РБ-230, разработено от Института по техническа кибернетика и роботика и въведено в производство, 1981 г.

производствения процес и системи за управление на технологични процеси в реално време, създадени като идея и технология в институтите на БАН. Машини, инсталации, роботизирани системи и комплекси за електродъгово заваряване, устройства и технологии за тях, разработени в академичните институти и няколко висши технически училища, стават основа на модерни производства в десетки предприятия в страната. След появата на първите български персонални компютри „Имко“ започва интензивно създаване на различни версии микрокомпютри и софтуер.

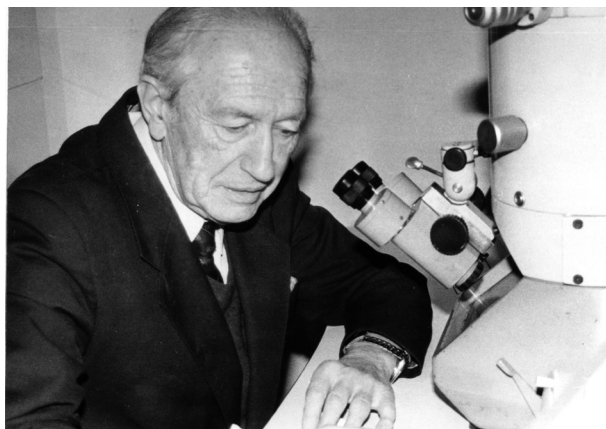
Като потвърждение на ключовата роля на председателя на БАН акад. Ангел Балеvски през 70-те и 80-те години е безспорният факт, че за две десетилетия с активното участие на Академията и нейния председател се осъществява такава технологична модернизация, която позволява България да заеме 37-о място по брутен вътрешен продукт на глава от населението и 32-ро място по разходи за изследователска дейност сред повече от 150 държави. Мнозина днес определят този период като апогей в развитието на Академията във всяко едно отношение.

Висока оценка в научния свят получават резултатите в много области на науката, които утвърждават големия престиж на БАН. В този период Академията успява да развие активно сътрудничество с научните центрове на най-развитите страни в света: ФРГ, САЩ, Франция, Великобритания, Япония и др. До 1990 г. БАН вече има близо 100 института и самостоятелни научни звена, в които рабо-

↑ Колектив, ръководен от акад. Румен Цанев, разработва генноинженерна технология за производството на човешки интерферон - препарат с редица важни свойства, между които противовирусно и противотуморно действие

→
Акад. Румен Цанев
(5 октомври 1922 -
24 юли 2007)

тят близо 15 000 души - учени, административен и научно-помощен персонал.

През 80-те години България е изпреварвана само от СССР и ГДР по броя на учените си на глава от населението и съперници на САЩ и Япония. Научният модел, който се следва, е фундаменталните проучвания да създават приложни разработки за нови технологии и продукти. Ефективността на такъв модел стои обаче в пряка зависимост от състоянието на икономиката и ако нейният ръст намалява, прилагането на високите научно-технически постижения в изоставащи икономически отрасли се обезсмисля. Подобни явления се наблюдават все по-ясно в България през втората половина на 80-те години и започват да оформят порочен кръг, в който науката е призована да осигурява развитието на икономиката, но тя от своя страна е неспособна практически да внедрява интелектуалното производство на БАН.

През 1988 г. се взема решение да се предложи на МС закриването на деветте съществуващи единни центъра на БАН, както и на научните обединения и на самостоятелните институти. Преструктурирането на Академията е аргументирано с разбирането, че научните обединения и единните центрове влизат в остро противоречие с принципа на социалистическото самоуправление в научната сфера. Това налага научните обединения и единните центрове в БАН да бъдат закрити като институции, които са изчерпали своите организационни възможности. Това е и една от първите задачи на новото ръководство на Академията в лицето на новия ѝ председател академик Благовест Сендов, който до този момент заема поста заместник-председател и главен научен секретар на БАН.

Кризата в България в резултат от краха на социалистическата система и прехода към пазарна икономика засяга и БАН. Академията е между първите държавни институции, които започват реформирането си чрез преструктуриране и търсене на нови възможности за своето развитие в годините на преход към нова социално-икономическа и политическа система.

Преходът в края на 80-те години заварва БАН като най-мощната и комплексна изследователска организация в страната. Тя представлява съчетание на клуб на най-изтъкнати учени и изследователски държавни научни центрове. След като в началото на 1989 г. се разформироваха деветте единни центъра за наука и подготовка на кадри, както и научните обединения, основни структурни единици стават научноизследователските институти. През 1990 г. те са 122, а в тях са заети 14 821 учени и специалисти, технически и административен персонал, от които само научни работници са 5059. Тази статистика отразява дотогавашната политика за непрекъснатото увеличаване и специализация на научните институти и на учените в тях. През 90-те години тази политика вече не отговаря на изискванията на пазарната икономика, на демократизацията на страната и нейното отваряне към света. И Академията встъпва в период на реформи. Те целят да намалят нейните структурни звена и да въведат нови принципи на управление на науката, така че максимално да я очистят от дотогавашните ѝ политически зависимости от властта. Същевременно реформите трябва да я запазят в научното пространство на България като национален изследователски център, пригоден за новите условия на глобализация на икономиката и науката.

ПО ПЪТЯ НА ДЕМОКРАТИЗАЦИЯТА И СКЪСВАНЕТО С МИНАЛОТО

Важна стъпка за демократизацията и скъсването с комунистическото минало има изработването и прилагането на Закона за БАН от 1991 г. и Устава на БАН от 1992 г. Тези основни актове за устройството и управлението на Академията се обновяват през следващите десетилетия, следвайки промените в държавните документи за развитието на науката в България. Тяхното изработване става в условията на бурен политически живот по време на отърсването на страната от комунистическото минало. Политическите борби подтикват учените да намерят на Академията достойно място в новата организация на научния живот. Заслугите са както на академиците, депутати в Седмото велико народно събрание, Благовест Сендов, тогава председател на БАН, и Николай Тодоров - председател на ВНС, също на чл.-кор. Константин Косев, така и на тогавашния временен заместник-председател на БАН чл.-кор. Иван Юхновски. Той проявява находчивост и упори-

тост, успява да намери подкрепа за Закона от различните политически партии и така да парира силния негативизъм към БАН, който изразяват някои депутати от Съюза на демократичните сили във ВНС.

Законът за БАН възражда автономията на Академията, ликвидирана през 1949 г., и демократизира самата институция, като въвежда принципите на изборност и мандатност. Институтите се утвърждават като основни звена на Академията, но се запазва и корпусът на академиците и член-кореспондентите. БАН вече е със самостоятелен бюджет, който се формира както от държавна субсидия, утвърдена със закон от Народното събрание, така и от приходи от сключени договори, от реализации на интелектуални и други продукти, от дарения и спонсориране. Законът закрепва Академията в правното пространство, гарантира нейните имоти и тяхното управление.

Предмет на дейност на БАН са фундаменталните изследвания и подготовката на висококвалифицирани специалисти самостоятелно и съвместно с висшите училища. Академията участва в развитието на науката в съответствие с общочовешките ценности и националните интереси и съдейства за умножаване на духовните и материалните богатства на българския народ.

Въвежда се нов върховен орган на ръководство - Общото събрание (ОС) на учените. Това е своеобразният парламент, в който всички институти пращат свои демократично избрани представители от средите на хабилитираните си сътрудници пропорционално на броя на учените. Само председателят на БАН, неговите заместници и главният научен секретар по право влизат в ОС. На всички нива се въвежда мандатността и изборността на управленските длъжности не само в Академията, но и в институтите и лабораториите. ОС избира академичното ръководство (председател, до трима заместници, главен научен секретар и научни секретари) и Управителния съвет; гласува бюджета, отчета на институтите, както и определя стратегията за развитие на отделните научни направления.

Председателят на БАН е академик или член-кореспондент и неговата фигура е обединяващото звено между институтите и Събранието на академиците и член-кореспондентите (САЧК). САЧК има свои отделения, развива научноорганизационна дейност, осъществява изборите за академици сред най-заслужили за науката и духовността учени от цялата научна общност на страната. Но Законът фиксира броя им: до 80 академици и до 120 член-кореспонденти.

Управителният съвет е изпълнителният орган на Академията. В своя основен състав той включва 25 хабилитирани учени на основен договор в БАН, в това число и академичното ръководство, което влиза по право. УС подготвя проектите за решения за ОС, осигурява тяхното изпълнение, избира директорите на постоянните научни звена, осъществява международното сътрудничество и провежда периодична атестация на звената.

Новите органи подготвят и следващите стъпки на реформата на Академията. Една важна част от тях е „моралното и персонално очистване“ от порочната дотогава практика партийно-политическите критерии да доминират при израстването на учените в научната йерархия. То трябва да докаже на обществото, че в БАН работят истински учени, а не партийни назначенци.

Политиката за декомунизация на БАН трябва да убеди политиците и външните експерти, че Академията не е от сталински тип и има място в демократичното общество. В ОС заработва Комисия по етика и деформации, която отправя предложение през февруари 1992 г. във всеки институт Общото събрание на учените да преценява дали са били налице деформации и преследвания на учени по политически причини и да съставя съответно такива комисии. Също така Първото общо събрание (1991-1995) приема задължителна декларация за всички негови членове. В нея всеки обявява дали е бил сътрудник на Държавна сигурност, дали е участвал във възродителния процес и дали е бил инициатор или участник в политически репресии над други лица. Такава декларация подписват ръководството на БАН и директорите, заместник-директорите и научните секретари на научните звена.

„Нравственото очистване“ на Академията, нейната декомунизация се изразява и в решението на ОС от 24 февруари 1992 г. на ръководни административни длъжности в БАН и в научните звена да не се допускат за срок от 5 години лица, способствали за идеологизацията на науката и насаждането на партиен стил и критерии, несъвместими с научната етика и морал. Отстраняването от управлението на науката в БАН по решение на самите институти преди приемането на готвещия се лустрационен закон е реализирано чрез последвалите оставки на много такива учени.

Следващият етап на декомунизацията засяга историческата наука. Той е свързан с разглеждането и осъждането на участието на Академията във възродителния процес,

Въпреки че в доклада на комисията е показано, че дейността на учените в основни линии следва научните традиции и не е двигател на извършената насилствена смяна на имената на българските турци през зимата на 1984/1985 г.

Важен момент в декомунизацията на Академията е покрепата на закона за лустрация в науката, известен като Закона „Панев“ по името на вносителя му доц. Георги Панев. В сила е от края на 1992 до април 1995 г. и носи названието „Закон за временно въвеждане на някои допълнителни изисквания към членовете на ръководствата на научните организации и Висшата атестационна комисия“. Изискванията на Закона до голяма степен повтарят вече възприетите в Академията ограничения в управлението на институтите.

ПРЕУСТРОЙСТВО И АДАПТАЦИЯ КЪМ НОВИТЕ ПАЗАРНИ УСЛОВИЯ ЗА ПРАВЕНЕ НА НАУКА

Успоредно с декомунизацията върви и преустройството на Академията, което включва изработване на правила и провеждане на атестация на всички институти. Изработването на концепцията за преустройство на БАН и нейното прилагане през 1993-1995 г. са проява на ефективното самоуправление на Академията, както и на възприетия еволюционистки подход към реформирането ѝ. Заслугата за този плавен подход в преустройството на БАН е на тогавашния председател на Академията акад. Йордан Малиновски (1991-1996). Блестящ учен и организатор на науката, той е убеден, че учените от БАН могат ефективно да се реформират, тъй като най-добре разбират естеството на работата си и повелите на новото време. В резултат, от една страна, институтите стават още по-автономни и получават права на юридически личности. Те са отговорни за научната и кадровата си политика и ръководството на Академията вече не определя техните изследователски задачи. От друга страна, вследствие на атестацията и оптимизацията през 1995 г. институтите на БАН са вече 73, а учените - 3918, като най-голямо е съкращението на кадрите в техническите институти - с 39%. До края на 90-те години по-голямо е намалението на специалистите, отколкото на учените.

Промените запазват Академията като национален център за фундаментални, теоретични изследвания, за които не е проблем липсата на апаратура или помощен персонал, но застрашават ролята ѝ на технологичен научен център отпреди 1989 г. Основно предизвикателство става финан-

сирането на фундаменталните изследвания от държавата в условията на пазарна икономика. Икономическата криза по време на прехода, в която се реструктурира собствеността, не предполага големи възможности частният бизнес да осигурява поръчки на БАН. А водещата държавна политика през 90-те години е „Пари срещу реформи“. През 1991 г. Академията изживява първия си финансов шок - стойността на държавната субсидия е намалена почти 9 пъти в сравнение с 1990 г., пресметната по курса на USD на БНБ за годината. Следващият такъв шок е през 1997 г., когато в резултат на хиперинфлацията намалението е 17 пъти спрямо 1990 г. Същевременно по време на прехода нито едно правителство не показва голяма заинтересованост да използва научния капацитет на Академията независимо от нейните усилия в това отношение, защото всички следват в една или друга степен политиката да толерират правенето на наука в университетите. Стратегията на БАН за справяне с тези неблагоприятни условия включва няколко направления. Освен провежданите реформи за оптимизация, демократизация и либерализация Академията търси финансиране чрез международни проекти. БАН става координатор на Програмата на Европейската общност „Сътрудничество в науката и техниката със страните от Централна и Източна Европа“ от 1992 г. като подпрограма на Трета рамкова програма на Европейския съюз (ЕС) 1990-1994 г. От общо одобрени пет проекта с българско участие три са с учени от БАН.

Следващ аспект в адаптацията на Академията е създаване на образователен център за висококвалифицирани кадри - докторанти. Той е учреден през 1997 г. и БАН е вписана в създадената Национална агенция за оценяване и акредитация към МС не само като научноизследователска, но и като образователна институция. През 1999 г. 60% от докторантите в България се обучават в БАН.

Историята на БАН през 90-те години по пътя на реформите и адаптацията е сходна с тази на академиите от съветски тип в бившите социалистически източноевропейски страни. Целта на промените навсякъде е една и съща - промени в структурата и научния състав с оглед на възможностите и потребностите от определени научни резултати по време на прехода към пазарна икономика. Различен се оказва подходът към промените в отделните държави. За разлика от приложения в някои страни радикален подход на превръщане на академиите им в т.нар. персонални академии, в сдружества на елитни учени, в България подобно на Унгария, Румъния, Полша и Словакия се възприема ево-

люционисткият подход. Той се изразява в самостоятелно вътрешно реформиране, при което се стига до децентрализация и демократизация на управлението. Обособяват се, но не се откъсват двата компонента - академичният корпус и институтите.

Приноси за реформирането на БАН и съхраняването ѝ в научното пространство по време на прехода имат както председателите на Академията акад. Благовест Сендов (1988-1991), акад. Йордан Малиновски (1991-1996), акад. Иван Юхновски (1996-2008), така също и председателите на ОС - доц. Йордан Василев (1991-1995) и проф. Здравко Стойнев (1995-2008).

ПЪРВИ УСПЕШНИ СЪПКИ В ЕВРОПЕЙСКОТО НАУЧНО ПРОСТРАНСТВО

В края на 90-те години западните експерти стигат до разбирането, че подходът им към академиите от социалистически тип е бил твърде механичен, защото в процеса на тяхното реформиране те са показали адаптивност. Ето защо при подготовката на страните за присъединяване към ЕС експертите вече отправят препоръки академиите „да се лекуват“, вместо да се закриват.

Най-важният показател за адаптиране на БАН към изискванията на ЕС е преориентирането на нейната научна дейност от фундаменталните изследвания към приложните. Само така тя може да докаже своята полза за обществото. А тогава се констатира, че съотношението в източноевропейските страни между фундаментални и приложни изследвания е 60:40, докато в Западна Европа тази пропорция е обратна. Затова Европейската комисия през 1997 г. препоръчва страните кандидатки да постигнат съотношение 30:70 в полза на приложните изследвания. Това налага научните институции да участват по-активно в европейските проекти и в европейските научни програми. В това отношение българите и учените от БАН се оказват особено успешни. Академията участва с 55 проекта с приложна насоченост по програмата „Коперник“, която стимулира сътрудничество между страните - членки на ЕС, и асоциираните страни. По дългосрочната програма Science for Peace в рамките на политиката на „Партньорство за мир“, чийто краен потребител е местна фирма, България подава 38 проекта, 3/4 от които са от институти на БАН.

От 1999 г. БАН се присъединява към Европейската схема за обмен. Важно значение има и членството ѝ от 2002 г.

Първи национален семинар по програмата „Коперник“ на Европейския съюз за държавни, бизнес и неправителствени организации, проведен от Института за космически изследвания и технологии и сдружение GEO Polymorphic Cloud (Copernicus Relays), 23 ноември 2018 г.

заедно с Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката (МОН) в Европейската научна фондация, което дава възможност за пряко участие в европейската научна политика. БАН става активен член на мрежата на академиите на науките от страните от Централна и Източна Европа и на Международния съвет на академиите на науките от страните от Югоизточна Европа. За периода 1992-2006 г. Академията има общо 462 успешни проекта, получили европейско финансиране на стойност приблизително 27 млн. евро.

България е сред малкото страни, които получават повече средства от проекти, отколкото е членският внос на страната. В това отношение учените от БАН имат най-голям принос, който се отчита от европейските наблюдатели. По време на едно от посещенията си ръководителят на сектора „Конкурентоспособности и структурни фондове“ в Генералния директорат за наука на Европейската комисия Луи Белман дава изключително ласкава оценка за БАН: „Имате мозъци и екипи от първо качество. Щастливи сте, че имате такава структура като Българската академия на науките. България може да извлече полза от научното и технологичното развитие с голяма изгода за икономическия си растеж“. По Пета рамкова програма (1998-2002) и Шеста рамкова програма (2002-2006) БАН печели европейско финансиране за 8 центъра за висок класна наука от общо 11 за страната в областта на информационните технологии, новите енергийни източници, нанотехнологиите.

Същевременно продължава слабото участие на държавата и бизнеса във финансирането на изследователска дейност. За периода 2001-2005 г. България заделя 0,4-0,5% от brutния си вътрешен продукт (БВП) при средно за страните - членки на ЕС, почти 2%, а за новоприсъединените страни от първата вълна - 0,84%. За БАН процентът на бюджетната субсидия от БВП през 90-те години е 0,14-0,15, като през 2004 г. достига до 0,16. Ниските нива на бюджетно финансиране на академичната наука се отразяват негативно върху учените, които се спасяват в преподаване или в чужбина. Така в БАН през 2006 г. вече има 68 научни звена, 8086 души персонал, от които 3719 учени.

През първите години от членството на България в ЕС Академията продължава усилията си да прави наука като част от Европейското научно пространство. Върви постепенна преориентация към приложни знания с тенденция съотношението между фундаменталните и приложните изследвания да стане 30:70.

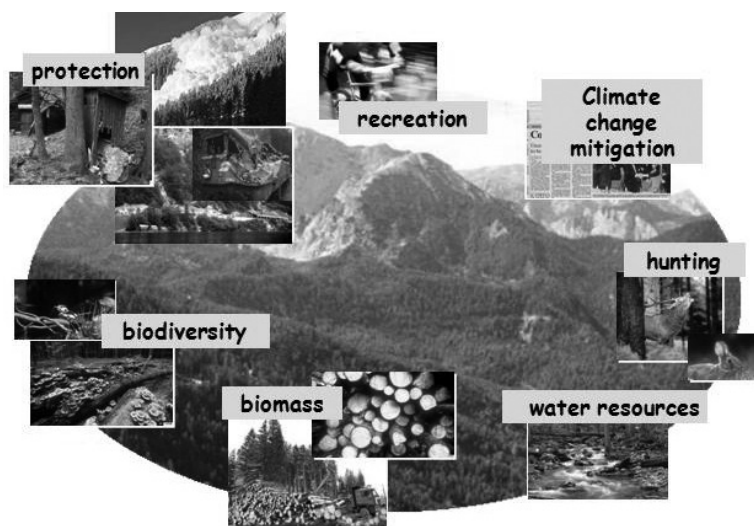
ПОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМИ КЪМ 140-ГОДИШНИЯ ЮБИЛЕЙ НА БАН

Вследствие ръста на икономиката през първата половина на първото десетилетие на XXI в. БАН получава през 2008 г. с 8% по-голяма държавна субсидия в сравнение с 2007 г., а учените се радват на 20% увеличение на работните си заплати. Срещу бюджетната субсидия от около 85 млн. лв. през 2008 г. Академията получава от проекти и договори и допълнително финансиране на стойност около 55 млн. лв. Още по-големи са приходите на Академията през следващата, юбилейна за нея година. Тогава държавната субсидия е 85 млн. лв., а собствените приходи - 66 млн. лв.

През 2009 г. БАН посреща 140-годишнината от своето основаване с 3574 учени, принадлежащи на 52 института, 12 централни лаборатории и 4 научни центъра. Учените от БАН са 18% от учените в страната, а дават 60% от международно признатата научна продукция, 60% от защитените български патенти и 40% от проектите, финансирани от европейските рамкови програми. Така Академията защитава предназначението си на водещ научен център, който осигурява и поддържа научните изследвания на най-високо ниво.

БАН активно участва в изследвания, засягащи устойчивото управление на околната среда и нейните ресурси. Важността на изследванията в това направление произлиза

Проект „Съвременно многофункционално стопанисване на горите в планински територии на Европа“, в който участник от страна на БАН е Институтът за гората

от задълженията на България като член на ЕС във връзка с „Натура 2000“, програмите на ООН за изучаване и опазване на биологичното разнообразие, стратегията на ЮНЕСКО за развитие на световната мрежа от биосферни резервати и международната програма DIVERSITAS за изучаване на биологичното разнообразие, програмата Science for Peace. 35% от разработваните над 3400 проекта в Академията годишно са посветени на опазване на околната среда. Учени от БАН участват в разработването на „Национална мрежа от защитени територии“.

Със съвременното материалознание, физични технологии и нанотехнологии, тясно свързани с инженерните науки, се занимават 23 научни звена в БАН, които съставляват 42% от научните звена в областта на природо-математическите и инженерните науки.

Едни от централните проблеми в изследванията на БАН са от областта на енергетиката и възобновяемите енергийни източници. Разработват се нови технологични процеси и материали за преобразуване на слънчевата енергия в топлина и електричество.

Учените от БАН са сред основателите в изграждането и развитието на високоскоростната комуникационна и мрежова изследователска и образователна инфраструктура в страната през 80-те и 90-те години на XX в. Информационните и комуникационните технологии са в основата на най-значимите международни проекти на учените от БАН и през XXI в.

Биотехнологиите също са сред авангардните разработки на БАН за получаване на важни за промишлеността и медицината биологично активни вещества. Създадени са конкурентоспособни сортове и ефективни технологии за семеипроизводство.

Медикобиологичните изследвания в БАН обхващат откриването на нови и перспективни антивирусни вещества, нови лечебни подходи, вкл. и за приложение на стволови клетки за лечение на безплодието и при профилактика и терапия на онкологични заболявания.

БАН е сред пионерите в международното сътрудничество в космическите изследвания. Тя има солидни традиции и в създаване на апаратурни спътници - „България-1300“, „Метеор-природа“, и в космическата оранжерия - „СВЕТ“, както и на нови спектрометрични дозиметрични системи, които са на борда на Международната космическа станция, на индийския спътник на Луната Chandrayaan-1 и др.

Институтите от обществените науки в БАН ориентират своите изследвания към настъпилите икономически, демографски, философски и психологически промени в обществото по време на прехода и при присъединяването на страната към ЕС. Разработват се правните аспекти на прехода, които засягат уеднаквяване на законодателните норми на страната и ЕС.

Запазването на националната идентичност в процеса на приобщаване към ЕС и с оглед на глобализацията е една от основните мисии на БАН. Тя е единственият национален център за събиране, съхранение, интерпретиране и популяризиране на историческите, духовните, културните ценности, езика и автентичните материални и нематериални паметници на българския народ.

Създаването, съхраняването и развитието на славянската писменост е сред най-значимите български приноси в европейската цивилизация. В БАН се извършват изследвания върху речниковото богатство и езиковата култура, които имат съществено значение за съхраняване на богатото историческо и културно наследство на нацията.

Традицията към БАН да се създават национални музеи продължава и през XXI в. През 2007 г. в структурата на Академията е открит четвърти музей - Национален антропологичен музей.

Заедно с тези основни научни дейности през XXI в. БАН следва политика на отваряне към обществото, на разширяване и задълбочаване на участието си в дейности и структури с общонационално значение. Съответните

Националният
антропологичен
музей към БАН

институтите на БАН осигуряват целогодишно и денонощно следните дейности от такова значение: метеорологични, хидроложки и агрометеорологични наблюдения и прогнози, регистрация и информация за земетръсни дейности, за геомагнитни, йоносферни и други подобни процеси, наблюдения на околната среда и на басейна на Черно море, както и на реките в страната. В тези области работата на институтите е незаменима и Академията е извън конкуренция.

През 2007 г. в БАН е създаден Национален център за ядрен магнитен резонанс, оборудван с уникална за нашата страна спектрална апаратура за изследвания в областта на химията, науките за живота и материалознанието.

Академията непрекъснато разширява и своята иновационна дейност, за да е в крак с изискванията на ЕС за повишаване на конкурентоспособността на икономиката. Учени от БАН участват в над 400 проекта съвместно с български предприятия. Над 90% от реализациите са в български и чуждестранни фирми, малки и средни предприятия.

БАН активно участва с проекти и консултанти в Националния иновационен фонд. А през 2006 г. в Академията е открит Единен център за иновации, който играе съществена роля във формиране на иновационната политика в БАН, за привличане на контакти от страната и чужбина. На него се вменява и задължението да поеме работата по патентната дейност и за реализация на изобретенията. През 2006-2007 г. броят на поддържаните защитени документи е 130.

Важна нова насока от 2008 г. е регионалната политика на Академията с откриването на първите два регионални академични центъра - в Пловдив и Варна. Те обединяват базираните там академични звена, университети и местни фирми за конкретизация на изследванията според нуждите на региона.

Значими успехи БАН постига в координиране на дейностите на националните академии в Централна Европа и на Балканите с провеждането на конференция през април 2008 г. на тема „Ролята на националните академии на науките в изграждането на регионални научни мрежи в Централна и Югоизточна Европа“. Кирило-Методиевският научен център към БАН става домакин на проведената в София конференция на Постоянната комисия по хуманитаристика на Европейската научна фондация.

Академията се включва много активно с преподаване в бързо никнещите университети, като ги захранва и с хабилитирани кадри. Към 2006 г. учени от БАН участват в написването на над 200 учебника за университетите, над 900 са били лектори в университетите с над 100 000 лекционни часа, над 700 са дипломантите, работили дипломните си работи в Академията. Близо 30% от научната продукция на висшите училища в страната е в съавторство с учени от БАН. Но основната дейност в подготовката на кадри Академията осъществява, като ежегодно обучава над 700 докторанти, които са 20% от всички докторанти, основно за нуждите на институтите си.

БАН продължава да е водеща научна институция в България. По системата на Института за научна информация на Корпорация „Томсън“ (Томсън ИНИ) тя заема 634-то място сред оценяваните 4050 научни институции и университета в света по три основни критерия: брой на публикациите, брой на цитатите и брой цитати на една публикация, проследени от 1999 до 2009 г. А по класацията на Томсън ИНИ по всички области на науката от 150 страни България заема 48-о място, като основна е заслугата на Академията.

БАН поддържа сътрудничество с над 45 чуждестранни академици, национални изследователски институции и уни-

Верситета и е активен член на 27 правителствени и неправителствени организации. Членовете на Академията получават правото да номинират кандидати за Нобеловата награда за литература, физика и химия. Голямо значение има и фактът, че през 2007 г. БАН е на 132-ро място от 500 водещи научни организации в света по качество, присъствие и представяне в интернет пространството. Сред изследователските институции в Европа тя държи 58-о място сред първите 100.

Наред с тези успехи недостатъчни се оказват връзките на Академията с българския бизнес - той слабо участва във финансирането на дейностите в нея и това пречи на по-доброто обвързване на научните изследвания с нуждите на икономиката. Друг проблем, който среща БАН през разглеждания период, е недостатъчното привличане на млади учени в системата на изследователските институти заради ниското заплащане. Академията се затруднява и при издаването на научна литература и поддържането на полиграфическото качество на изданията на Академичното издателство вследствие на настъпилите финансови ограничения. Намаляването на текущата научна продукция, субсидирана централно от БАН, прехвърля тази отговорност на институтите и това води до ограничаване на броя на академичните издания. А те продължават да са „разменна монета“ в междуакадемичния обмен, чрез който БАН получава скъпи чуждестранни издания.

НОВАТА ФАЗА НА РЕФОРМИ И АДАПТАЦИЯ ЗА ПРАВЕНЕ НА НАУКА ЗА ОБЩЕСТВОТО

В края на 2008 г. зачестяват проявите на негативно отношение към БАН като начало на намаляване на бюджетните разходи за наука с оглед на настъпващата световна финансова и икономическа криза. Финансовият министър оправдава рестрикциите с обвиненията, че „БАН не прави наука, в БАН са феодални старци, които си стоят там, събират заплати ... науката трябва да се развива главно около университетите“. Затова Академията трябва радикално да се реформира, като остане клуб на академици, институтите да бъдат припадени на МС, а учените да преминат изцяло на проектно финансиране.

Да отстои целостта на Академията и да защити нейното успешно реформиране се пада на новото ръководство в лицето на акад. Никола Съботинов и екипа му през 2008-2012 г. Неговата стратегия е стриктна финансова дисциплина.

лина, научноизследователска и международна активност, съчетани с непрекъснато представяне пред обществото на възможностите и ползите от Академията. То се решава на смела стъпка - убедено в съпоставимостта на качеството на научната дейност на БАН със световните стандарти, предизвиква международна проверка на външни оценители - представители на Европейската научна фондация (ESF) и Европейската федерация на националните академии на науките (ALLEA). От май до ноември 2009 г. 40 водещи учени на двете международни организации инспектират 69-те института и дейността на БАН за петгодишен период. Проверката на качеството на научната фундаментална и приложна дейност на отделните звена е направена с оглед да се оценят нивото и перспективите им за развитие. Преценени са и способностите на институтите за участие в икономиката, основана на знанието, залегнала като цел в Лисабонската стратегия от началото на XXI в. Като цяло международните експерти дават висока оценка на повечето институти.

Най-висока оценка AAA за *качество и продуктивност*, за *обществена значимост* и за *перспективност* е присъдена на институти от всичките научни направления: математически, физически, химически и инженерни науки; биологически науки; науки за Земята; обществени и хуманитарни науки. Такива оценки получават Националният археологически институт и музей, Институтът по метеорология и хидрология, Централната лаборатория по минералогия и кристалография, Институтът по океанология, Геофизичният институт, Институтът по молекулярна биология, Институтът по микробиология, Институтът за атомни изследвания и атомна енергия, Институтът по електрохимия и енергийни системи, Институтът по полимери, Институтът по инженерна химия, Централната лаборатория по фотопроекти. На други 10 института от всичките четири направления е дадена от трибуквената оценка AA. Така 22 от проверените 69 института показват световно ниво на научните резултати.

Общата оценка е, че „по-голямата част от институтите на БАН извършват ценна изследователска дейност според международните стандарти. В някои от случаите панелите откриха изследователски групи, които работят на челни световни позиции. Екипът оценители смята този обобщен резултат за впечатляващо постижение, имайки предвид особено трудните условия за провеждане на изследвания в България. Но добрият до отличен изследователски и развоен потенциал в БАН, а значи и в България, е в опасност поради недоста-

тъчно финансиране. Понастоящем системата функционира в режим на оцеляване. Сега голямата тревога е за следващото поколение учени“.

Препоръките на Комисията са за подкрепа на младите учени, за баланс между изследователската и преподавателската дейност на учените, както и за още по-голямо обвързване на академичната наука с практиката и със световната наука.

Академията е единствената организация в страната, която се подлага на международен одит. Неговите резултати променят положително отношението към БАН и на останалия академичен свят у нас и в чужбина, и на българското общество.

Атаките срещу Академията обаче не спират. Тя е обвинявана, че си е платила за добрата оценка. Същевременно подготвяната в БАН структурна реформа предизвиква брожения в институтите. Не всички учени и звена приемат безрезервно предлаганите сливания на институти, на които се гледа като на наказание. Затова през първата половина на 2010 г. акад. Съботинов предизвиква нова проверка на институтите на БАН. Тя вече е национална и включва оценители от други звена и от Софийския университет. Съобразно с нейните резултати и с международната оценка ръководството на БАН провежда поредната структурна реформа в Академията със закриване и обединяване на институти и съкращаване и пенсиониране на кадри. Това са високвалифицирани учени, работещи в БАН, но достигнали пенсионна възраст. В резултат на реформата персоналът на Академията е намален от 7414 души през 2009 г. на 6634 през 2010 г., като само броят на учените е сведен от 3574 на 3125 души.

Броят на институтите също е намален - от 69 те са обединени в 42 института и 5 специализирани научни звена. Ръководството на Академията проучва в това отношение реформите, проведени по същото време в Унгарската и Австрийската академия на науките. За разлика от тях обаче то не допуска институтите да бъдат изведени от Академията, предадени на университети и впоследствие закрити поради нежеланието на университетите да ги приемат. То държи реформата да е максимално щадяща научния потенциал и инфраструктура въпреки недоволството от някои сливания на институти и изразената критика. В това отношение ръководството е подкрепено от академиците и член-кореспондентите, които не се поддават на натиска на правителството и не се обявяват срещу институтите.

Институтите са групирани вместо в осем в девет основни тематични направления, които са съобразени с изискванията на Европейското научно пространство: „Информационни и комуникационни науки и технологии“; „Енергийни ресурси и енергийна ефективност“; „Нанонауки, нови материали и технологии“; „Биомедицина и качество на живот“; „Биоразнообразие, биоресурси и екология“; „Климатични промени, рискове и природни ресурси“; „Астрономия, космически изследвания и технологии“; „Културно-историческо наследство и национална идентичност“; „Човек и общество“. Това са направления, които трябва да ориентират науката, която се прави в Академията, към нуждите на обществото, за да се реализира актуалният принцип „наука за обществото“, който заменя дотогавашния принцип на организация „наука за науката“. Така се премахва дублирането на научните занимания в отделните институти, дотогава групирани по видове науки, и се демонстрира по-голямото обвързване на академичната наука с обществото.

Създават се две нови отделения към САЧК - за медицински науки и за инженерни науки. Те също символизират отварянето на академичната наука към всички клонове на знанието и към обществените нужди.

Заедно с това ръководството и синдикатите на БАН организират няколко протеста с искане за достойно финансиране. Причината - през 2010 г. дотолкова е свито бюджетното финансиране - то е вече 60 млн. лв., - че институтите и кадрите са пуснати в неплатени отпуски. През май и ноември 2010 г. около 3000 души от БАН излизат да „погребат науката“ символично пред Народното събрание и Министерски съвет. Бюджетните рестрикции продължават и през следващите години с искане за по-радикални реформи на БАН, видени като превръщането ѝ в клуб на член-кореспонденти и академици. Академията се съпротивлява на тези идеи, опасявайки се за бъдещето на изследователските институти, които според замисъла на правителството трябва да отидат на подчинение на МС.

За да се убеди властта в необходимостта да се запази Академията като научен център, значение има получената международна подкрепа от японския и корейския посланик, от Японския научен съвет, от европейския комисар по науката и особено от еврокомисаря за регионалната политика, между 2007-2010 г. министър на науката и изследванията на Австрия, г-р Йоханес Хан. Младите учени от сдружението „Когито“ разпространяват по интернет „Петиция за спасяването на Българската академия на нау-

ките“. Тя е подписана от 10 000 учени, колеги от цял свят, сред които и осем Нобелови лауреати, което е само по себе много показателно за авторитета на БАН. В защита на Академията се обявяват и 500 български учени, работещи в чужди висши учебни заведения и научни центрове.

В подкрепа на БАН се изказва и председателят на Европейската асоциация на академиите на науките и изкуствата в своите писма до министър-председателя на България. Проф. Юри Енгелбрехт повтаря високата оценка за БАН, дадена от международния одит. Той подчертава, че БАН е национален изследователски център и български еквивалент на водещи европейски извънуниверситетски изследователски структури като Дружеството за научни изследвания „Макс Планк“ в Германия, Националният център за научни изследвания (CNRS) във Франция и Националният изследователски център (CNR) в Италия. Проф. Енгелбрехт призовава БАН и университетите да не бъдат разглеждани *„като конкуренти, а като два задължително допълващи се елемента, точно както е в много други европейски страни“*. Той изказва убеждението си, че *„държавата може само да спечели, ако инвестира в силните позиции, които БАН вече е завоювала в международен и национален план“*.

Българските академици не се поддават на опитите на властта да ги привлече на своя страна срещу запазване на привилегиите им и защитават дуалистичната структура въпреки риска да загубят пожизненото си възнаграждение. Всички в БАН се опитват да убедят властта, че за да има истинска наука, не трябва да се разчита само на „дългата ръка на пазара“, че за да се прави наука, трябва да има не само проектно финансиране, но и държавна субсидия. Само така ще може да се гарантира, че науката няма да служи само и единствено на частни интереси, а ще обслужва обществото. Същевременно запазването на учените в Академията ще е гаранция за това, че те ще провеждат своите изследвания според научния морал и етика, контролирани от научната среда.

В резултат на международния и общоакадемичния натиск управляващата партия изтегля законопроекта си за БАН, предвиждащ извеждането на институтите от нея и превръщането ѝ в клуб на елитни учени. На 12 април 2012 г. Законът за БАН е променен с въвеждането на нов орган - Съвет на настоятелите, който обаче няма оперативни функции. Той е с четиригодишен мандат и включва широк кръг представители на политически и университетски среди, на обществени организации, министерства, общини, работодателски организации, на дейци на науката и културата и двамата чуждес-

транни учени, предложени от Европейската научна фондация и Европейската федерация на националните академии на науките. Приема се, че по този начин БАН още по-плътнo ще е интегрирана и с обществото, и с нуждите на държавата, а и в Европейското научно пространство. В Съвета на настоятелите влиза и председателят на БАН от предходния мандат, с което се осигурява приемственост в управлението. Освен него без право на глас заседават и председателят на парламентарната комисия, отговарящ за науката, и представител на дарителите на БАН. Действащият председател на БАН ръководи и Съвета на настоятелите.

Мисията на БАН е конкретизирана в правене на наука не само в съответствие с декларираните „общочовешки ценности и национални интереси“, но и с „целите, определени в Националната стратегия за научни изследвания, приета в НС“. В Закона се определят сферите на дейност на Академията: фундаментални и приложни знания, технологична дейност и подготовка на висококвалифицирани специалисти от третата степен - „доктори“ - „самостоятелно, както и съвместно с висшите училища“.

Изрично е вписано изискването БАН да предоставя до 30 април в Народното събрание отчет за дейността на Академията за предходната година, разбит по определени дейности, който да се гласува от парламента.

Академията продължава своето реформиране, като по решение на ОС от 2014 г. 20% от бюджетната субсидия се разпределят между звената на основата на общи ясно определени наукометрични критерии (брой публикации, брой цитирания и др.), и така постига известна диференциация в заплащането на научните усилия.

Въпреки рестриктивните бюджети и тежките условия на работа в началото на второто десетилетие на XXI в. БАН продължава да държи лидерски позиции като водещ научноизследователски център в страната. След реализирането на 186 проекта по Седма рамкова програма (2007-2013) и приключването на Програма „Еразъм+“ през 2014 г. стартира новата Рамкова програма за наука и иновации „Хоризонт 2020“. Към края на годината по нея институти на БАН имат одобрени девет проекта. Продължава и дейността по програмата COST. Всичко това прави БАН желан международен партньор в европейското и световното научно пространство. Признание за това е провеждането на редовната сесия на Управителния съвет на Европейската федерация на националните академии на науките през септември 2014 г. за пръв път в БАН.

Делегация
на Китайската
академия
на науките
на посещение
в БАН, май 2018 г.

Българската академия на науките прогължава своята активна международна дейност и в страните извън Европейския съюз. В това отношение тя следва установената традиция за поддържане и разширяване на научните контакти с азиатските високотехнологични страни като Япония, Южна Корея, Китай, Индия, Тайван, а също с Виетнам и Монголия. Заедно с това Академията задълбочава своите връзки с редица балкански научни институции от Турция и Македония.

Същевременно БАН се стреми да се утвърди и като национален експертен център и да се отвори максимално за нуждите на обществото и бизнеса. През 2014 г. регионалните академични центрове вече са 14. Тогава се създава и Академичен и индустриален клуб „Добри Желязков - Фабрикаджията“ с цел да осъществява по-ефективна връзка между науката и бизнеса. Все с такава цел в научните съвети на редица институти са включени и представители на фирми и предприятия.

Усилията на БАН да прави „отзивчива и отговорна наука“, „наука в полза на обществото“ според изискванията на „Декларацията за развитие на „отзивчива и отговорна наука“ от 2010 г. на министрите на ЕС се увенчават с успех, който властта оценява. Свидетелство за важната роля на БАН в експертно и научно отношение са стратегическите задачи, целево финансирани с 8,3 млн. лв. и посочени в Постановление на Министерски съвет № 347 от 8 декември 2016 г. На БАН се възлага решаването на такива стратегически задачи като изработване на мерки за преодоляване на демографската криза, въвеждане на съвременни методи в об-

Лого
на Ученическия
институт
на БАН

разованието и работата с млади таланти, изграждане на автоматизирана информационна система „Археологическа карта на България“, управление на сеизмологичния риск на сгради. Голяма част от тези проекти успешно привършват през 2018 г. и техните резултати намират широк обществен отзвук. През 2016 г. стартира съвместно с МОН и Програмата за подпомагане на млади учени и докторанти на БАН, която е продължена и през 2017 г.

От 2014 г. като част от усилията за активна подготовка на младата смяна в науката в БАН заработва Ученическият институт. В него се организират научни сесии, така че талантливите ученици от VIII до XII клас да се подготвят за научна работа. През 2016 г. в него вземат участие за пръв път и ученици от Македония.

Тези дейности отварят Академията към обществото и представляват нейния принос за издигането на научната култура в България. Те се допълват и от усилията БАН да бъде припозната като духовен център. Това е една от водещите политики на ръководството в лицето на акад. Стефан Воденичаров (2012-2016). За тази мисия особено спомагат тържествата, които ръководството на БАН организира по случай 145-годишнината на Академията. Те не са концентрирани само в София, но се провеждат и в редица други големи градове. Честванията с изложби, конференции и научни срещи по случай годишнината се допълват с различни инициативи по повод 1000 години от смъртта на цар Самуил.

Академията успешно защитава извоюваните си позиции на водещ научен център, търсен партньор в европейското

Публично представяне на проект „Център за върхови постижения по информатика и информационни и комуникационни технологии“, финансиран по Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, с водещо звено Института по информатика и комуникационни технологии, 16 октомври 2018 г.

и световното научно пространство, както и на национално средище на духовността. През 2015 г. е въведен в експлоатация суперкомпютърът „Авитохол“ в Института за информационни и комуникационни технологии - БАН. Той е най-мощният на Балканите и е на 332-ро място сред първите 500. Благодарение на него България печели през 2019 г. една от осемте локации за нов суперкомпютър в ЕС. През 2017 г. по оценка на МОН 21 научни звена на БАН са с най-висока оценка на „елитни научни организации“, 17 са „ефективни“ и само 3 са „задоволително ефективни“.

През 2018 г. животът в БАН преминава под знака на Българското председателство на Европейския съюз. Признание за значението на Академията е провеждането в София на Общото събрание на Европейската федерация на националните академии на науките. Специално за европредседателството Институтът по български език представя своя инструмент за автоматичен превод „Преводач-2018“. Проведени са редица научни конференции и форуми.

Академията продължава да е национален лидер в науката в България. Учените в БАН са една четвърт от учените в страната, които дават над половината от международно признатата научна продукция на държавата. Ефективността ѝ през 2018 г. нараства и това се доказва от h-индекса, който измерва използването на научните трудове. Той е 189 за БАН при 242 за останалата научна продукция на страната. 60% от спечелилите през годината проекти по Фонд „Научни изследвания“ са на академични колективи. От четири финансирани от МОН през 2018 г. центъра за върхови научни постижения, определени по критериите на

Институтът за исторически изследвания представя дейността си в рамките на кампанията „БАН представя своите институти“, 12 юни 2019 г.

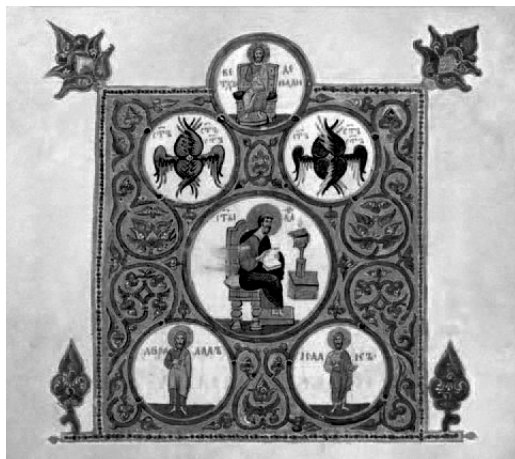
Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ от 2017 г., два са ръководени от академични институти. Това са Националният център по мехатроника и чисти технологии с водеща организация Института по обща и неорганична химия и Центърът за върхови постижения по информатика и информационни и комуникационни технологии с водещо звено Института по информационни и комуникационни технологии. Два центъра за компетентност с базови организации институти на Академията по същата програма са спечелили финансиране. Това са Институтът по органична химия с Център по фитохимия и Институтът по роботика.

Активно се работи и с младите таланти по линия на Ученическия институт и Ученическия институт по математика и информатика към Института по математика и информатика.

През 2017-2019 г. се провежда кампанията „БАН представя своите институти“, така че обществеността чрез изложби и други събития да се запознае с миналото и настоящето на академичната наука. В това отношение голяма роля играят и регионалните академични центрове, както и подготовката за големия юбилей - 150 години от основаването на БКД.

Усилията и на ръководството в лицето на председателя акад. Юлиан Ревалски от 2016 г. и неговия екип, както и на учените, не отиват напразно. Според социологическо проучване на „Алфа Рисърч“, проведено през май - юни 2018 г., 68,2% от запитаните смятат, че „постиженията на учените от БАН са повод за гордост и национално самочувствие“.

Международна научна конференция „Религиозен разцвет. България XIII-XV век“ - част от програмата с научни събития, с която Кирило-Методиевският научен център отблязва 150-годишнината на БАН. София, 12-13 юли 2019 г.

А в условията на ерозия на доверието към редица държавни и обществени институции Академията успява да запази положително отношение на 48,8% от интервюираните в сравнение с 43,3% за Българската православна църква, 23,6% за медиите и 13,5% за парламента.

2018 година обаче е помрачена от едно безпрецедентно събитие в историята на Академията - протестите на учените от Националния институт по метеорология и хидрология с искане за излизане от състава на БАН поради недостатъчно финансиране. Въпреки проведените преговори и опити да се уреди проблемът в края на годината се стига до прехвърляне на Института към МОН. По решение на ОС на БАН на мястото на този институт се организира ново научно звено - Институт за изследвания на климата, атмосферата и водите, който да запази тази важна и актуална тематика в Академията.

През 2019 г. Академията посреща своята 150-годишнина с поредица от събития, които представят по достоен начин историята ѝ, приносите на водещите ѝ учени, усилията на научните звена за намиране на решения на научни и практически проблеми на съвремието.

Постиганите успехи са свидетелство за потенциала на БАН. Те не трябва да заблуждават, че всички проблеми на Академията са решени, че конфликтите вътре в научната общност са уталожени. Те обаче показват, че след реформи и адаптация през годините БАН е стабилизирала своето място в националния научен и духовен живот като водещ научен, експертен и духовен център на страната.

Днес едно от най-големите предизвикателства пред БАН е нейното превръщане в духовен център. През последните 30 години България претърпява сериозни несполуки - тя губи близо четвърт от демографския си потенциал, икономиката ѝ е срината, националното самочувствие достига критично ниски показатели, в публичното пространство властват национален нихилизъм и примитивен глобализъм. Глава непрекъснато надигат сепаратистки идеологии. Комфортно се чувстват и реставрационните опити на имперски идеи, които смятахме за мъртви. Вероятно научният състав на БАН ще продължи да се свиwa. От друга страна, българите имаме въпиюща нужда от знание и култура, от вяра и доверие, от идеали и самочувствие, от морал и вътрешно сцепление. Курсът към засилено нравствено излъчване на БАН, към нейното превръщане в духовен център на нацията е позакъснял, но много уместен предвид нуждите на българското общество. БАН трябва може би да се върне много сериозно към своите корени, към „матичното“ си начало - а това означава засилване на хуманитаристиката и особено на българистиката.

По този повод бих се обърнал към образа на пчелната царица, която не само осигурява възпроизводството на пчелното семейство, но е отговорна и за неговата правилна организация и виталност. Без майка пчелното семейство не може да живее по-дълго от два-три месеца. Пчелите зимуват, като се групират около майката в кълбо и така по-лесно поддържат необходимия топлинен режим. Пчелни семейства, останали без майка, не могат да образуват плътно кълбо. Те са неспокойни, отслабват и често не доживяват до пролетта. Прочее, символиката е ясна. Затова като правило в обществото „царицата“, разбирай Академията, насърчава и развива не само и не толкова науките, колкото цялостния духовен живот на една или друга стремяща се към възраждане и независимост нация. „Царицата“ не е само своеобразен съвет на мъдреците, мисловен и нравствен стожер на дадената общност, неин мозъчен тръст. Тя е генератор на творческа енергия, на съпротивителни сили, тя засилва имунитета и инстинкта към самосъхранение и надмощие, тя структурира множествата от индивиди в жизнеспособни, борбени и продуктивни обществени организми.

Създаването на обединени в Национална академична мрежа районни академични центрове (от 2008 г.) подсказва поемане и на друго важно предизвикателство - не само максимална интеграция със световната наука, но и отваряне към

българската провинция, към обществото като цяло, към бизнеса и към държавата, на които се предлага „отзивчива и отговорна наука“. Това означава, че Академията гледа сериозно не само на международните, но и на вътрешнобългарските си връзки. БАН трябва отново да стане обект както на много по-сериозно българско финансиране, така и да бъде ангажирана с много по-важна роля на сцената на българския обществен и икономически живот. Тя трябва да се превърне в достойна алтернатива на всевъзможните think-tank-ове, които оперират на българска територия колкото безразделно, толкова и безгрижно към българския национален интерес. Тя има правото отново да получи доверието както на обществото, така и на държавата. Учените трябва да си върнат високото самочувствие, трябва отново силно да повярват, че са нужни и важни. Само така БАН може да бъде главен научен авторитет в страната - което вероятно следва да се определи като най-трудното предизвикателство към нея по време на 150-годишнината ѝ.

БАН има дълга, богата и нелека история. Тя възниква в бездържавния период от живота на българския народ, оцелява и се развива през низ от големи общественно-политически, социално-икономически и културно-идеологически сътресения, за да се оформи като национална научна организация за фундаментални и приложни изследвания и подготовка на висококвалифицирани кадри във всичките научни направления. Академията участва най-активно в ускореното развитие на България и в нейното успешно свързване с модерния свят. Тя има своите значими приноси в световната наука. Обновена и укрепваща, БАН посреща своята 150-годишнина с все по-резултатна работа в името на изграждане на общество и икономика на знанието, в името на превръщането на българския народ в силен, сплотен и одухотворен член на европейското семейство.

- 1869, 30 септ. Официално е открито БКД. За председател е избран Марин Дринов (1869-1898), за деловодител - Васил Д. Стоянов
- 1870 Започва да излиза „Периодическо списание на БКД“, печатният орган на Дружеството
- 1876 Окончателно се оформя правописът на БКД (т.нар. Дринов правопис), който ще се наложи като официална норма за България след Освобождението
- 1878, 26-28 ноем. Провежда се Извънредно главно събрание в Браила, което взема решение за преместване седалището на БКД в София
- 1882, окт. Народното събрание отпуска годишна субсидия от 12 000 лв. за издаване на „Периодическо списание“ и за издръжка на Дружеството
- 1884, 29 юли - 7 август Провежда се Главно годишно събрание, одобрен е новият Устав на Дружеството, приети са нови дописни и редовни членове
- 1898, 25 окт. - 10 ноем. Избор на нов председател - Иван Евстратиев Гешов (1898-1924)
- 1908, ян. Председателят на БКД Иван Евстратиев Гешов изплаща с лични средства ипотечния заем на БКД и така дава възможност за преобразуване на Дружеството в Академия на науките
- 1911, 6 март Тържествено заседание в читалище „Славянска беседа“ и официално обявяване на преобразуването на БКД в Българска академия на науките
- 1912, 1 февр. Законът за БАН е публикуван в „Държавен вестник“
- 1924-1937 Председател на БАН е акад. Любомир Милетич
- 1934 Учредява се комисия за събиране и издаване на изворите за делото на Кирил и Методий, известна като Кирило-Методиевска комисия
- 1937-1944 Председател на БАН е акад. Богдан Филов
- 1938 Създава се Постоянна комисия за издаване на извори за българската история
- 1940, юни Приет е нов Устав на Академията
- 1944-1947 Председател на БАН е акад. Димитър Михалчев
- 1946, 16 юли Приема се Правилник за организирането на научните и художествените институти; слага се началото на институтската система на Академията
- 1947, 27-28 февр. Приемане на Устав на БАН
- 1947, 4 март За председател на БАН е избран Тодор Павлов (1947-1962)
- 1949, септ. Променена е структурата на БАН. Отделите и клоновете са заменени от 7 отделения, а институтите на Академията се определят като основни органи за научноизследователската работа
- 1957, 30 март Приема се новият Устав на БАН
- 1961 Пуснат е в действие първият ядрен реактор в България

- 1962 Създава се Държавен комитет за наука и технически прогрес (ДКНТП), който подчинява всички научноизследователски звена в страната, включително и БАН
- 1962 Тодор Павлов отстъпва председателския пост на геофизика Любомир Кръстанов (1962-1968), а самият той става почетен председател на БАН
- 1964 Внедрен е в производството първият български и четвърти в света електронен калкулатор „Елка“
- 1968, 9 март За председател на БАН е избран акад. Ангел Балевски (1968-1988)
- 1969 Отбелязване на 100-годишнината от създаването на БАН
- 1972, 21 апр. Постановление на Министерски съвет. Отделенията на БАН се заместват от единни центрове за наука и подготовка на кадри (ЕЦНПК), чрез които се търси функционална интеграция със Софийския университет
- 1972, 21 дек. Общото събрание на БАН приема нов Устав на Академията
- 1988, 14 юли В съответствие с проекта „Основни насоки и задачи за преустройството на научния фронт“ Политбюро на БКП взема решение за закриване на деветте съществуващи единни центъра на БАН, както и на научните обединения и на самостоятелните институти
- 1988, 25 юли За председател на БАН е избран акад. Благовест Сендов (1988-1991)
- 1991, 15 окт. Приет е Законът за БАН, според който Академията е „национална автономна организация за научни изследвания“
- 1991, 9 дек. Първото общо събрание избира за временен председател на БАН акад. Йордан Малиновски (1991-1996)
- 1992, 6 юли Избрано е постоянно ръководство на Академията в лицето на акад. Йордан Малиновски
- 1992, 29 юни Първото общо събрание гласува Устава на БАН, според който Академията е национална автономна организация, която извършва фундаментални изследвания, популяризира ги и създава високоспециализирани кадри
- 1993, 22 окт. Изменение на Закона за БАН. Отпадат митническите и данъчните привилегии на Академията
- 1994 Провеждат се атестация и съкращение на учени и звена от БАН
- 1996, 8 апр. Чл.-кор. Иван Юхновски (1996-2008) е избран за председател на БАН
- 1998-2006 БАН печели европейско финансиране на 8 центъра за висок класна наука от общо 11 за страната
- 2002 БАН става член на Европейската научна фондация
- 2008, 18 юни Петото общо събрание избира акад. Никола Съботинов (2008-2012) за председател на БАН
- 2008 Създават се първите регионални академични центрове в Пловдив и Варна

- 2009, май - ноем. Академията е подложена на международна проверка от външни оценители от Европейската научна фондация и Европейската федерация на националните академии на науките (ALLEA)
- 2010, ноем. БАН организира протести срещу усилията на правителството да реформира Академията, като я ликвидира във вида съчетание на клуб на учени и научни институти
- 2010 На основата на международната оценка и националната атестация се провежда реформа в БАН, при която институтите се обединяват и стават 42 на брой плюс 5 специализирани звена, обединени в 9 основни научни направления
- 2012, 12 апр. Промяна на Закона за БАН, който запазва автономията и целостта на Академията като съчетание на клуб на елитни учени и научноизследователски институти, но въвежда Съвет на настоятелите
- 2012, 11 юни Шестото общо събрание избира за председател на БАН акад. Стефан Догунекоев (2012)
- 2012, септ. Поради кончината на акад. Догунекоев временно управляващ БАН е проф. Евгений Николов
- 2012, 3 дек. Шестото общо събрание избира нов председател на БАН - акад. Стефан Воденичаров (2012-2016)
- 2013 Изгражда се мрежа от регионални академични центрове в страната
- 2014 Чествания на 145-годишнината на БАН
- 2014 За пръв път БАН е домакин на заседание на Управителния съвет на Европейската федерация на националните академии на науките (ALLEA)
- 2014 Учреден е Ученически институт към БАН за ангажиране на Академията с израстването на талантиливи ученици от VIII до XII клас
- 2015 Пуснат в експлоатация суперкомпютърът „Авитохол“ в Института за информационни и комуникационни технологии
- 2016 Европейската лига за икономическо сътрудничество избира БАН за партньор при създаване на Европейски институт за анализи и стратегии
- 2016, 1 дек. Седмото общо събрание избира за председател на БАН акад. Юлиан Ревалски (2016-)
- 2017, ноем. БАН е домакин на заседание на Бюрото и Консултативния научен съвет на Европейските академии (EASAC)
- 2017-2019 Провежда се кампания „БАН представя своите институти“
- 2018 БАН изработва Стратегия за развитие на БАН с оглед Националната стратегия 2017-2030
- 2018 Националният институт по метеорология и хидрология от БАН преминава към Министерството на образованието и науката
- 2019 Чествания на 150-годишнината на БАН

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Аргирова-Герасимова, М., Р. Пейчева. Страници от историята на Библиотеката на Българската академия на науките (1869-1944). София, 2000.
- Арнаутов, М. Българското книжовно дружество в Браила (1869-1876). София, 1966.
- БАН по пътя на реформите 1989-2000. Рег. К. Симеонова. София, 2001.
- Божков, Ст. и др. История на БАН 1869-1969. София, 1971.
- Георгиев, В. Българската интелигенция и националната кауза в Първата световна война. Съюзът на българските учени, писатели и художници (1917-1918 г.). София, 2000.
- Документи за историята на Българската академия на науките. Т. 3 (1911-1944). Съст. П. Миятев и др. София, 1974.
- Документи за историята на Българското книжовно дружество. Т. 2. 1878-1911. Съст. Ив. Снегаров и др. София, 1966.
- Документи за историята на Българското книжовно дружество в Браила 1868-1876. Съст. П. Миятев, Г. Димов. София, 1958.
- Енциклопедия Дарителството. Т. 1-3. Съст. В. Николова, Р. Стоянова. София, 2011.
- Живкова, Н. Усмиряване на разума. Преустройството на Българската академия на науките. 1944-1953. София, 2006.
- Из архива на Константин Иречек. Преписка с българи. Документи за обществено-политическата и културната история на България от 1871 до 1914 г. Подбрал и подготвил за печат П. Миятев. София, 1953.
- Из историята на Българското книжовно дружество (1869-1911). София, 1994.
- Иречек, К. Български дневник. Т. 1-2. 2. фототип. изд. София, 1995.
- История на Българската академия на науките. Първа част 1869-1947. Под рег. на Ил. Тодев. София, 2015.
- История на Българската академия на науките. Втора част 1947-2014. Под рег. на Ил. Тодев. София, 2017.
- Науката в България в началото на XXI век. Анализ. София, 2009.
- Национален форум „Науката в България“. Съюз на учените. София, 2005.
- Отчети на Българската академия на науките за 2010-2018 г.
- 140 години БАН. Очерк. София, 2009.
- Уставите на Българската академия на науките (1869-1989). София, 1989.
- De Solla Price, D. J. Little Science, Big Science. New York: Columbia University Press, 1963.
- Gibbons, M. et al. (eds). The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London, 1994.
- Mayntz, R. et al. (eds). East European Academies in Transition. Kluwer Academic Publishers, 1998.

Марин Стоянов Дринов
(20 октомври 1838 -
28 февруари 1906) -
председател на БКД
(1869-1882, 1884-1898)

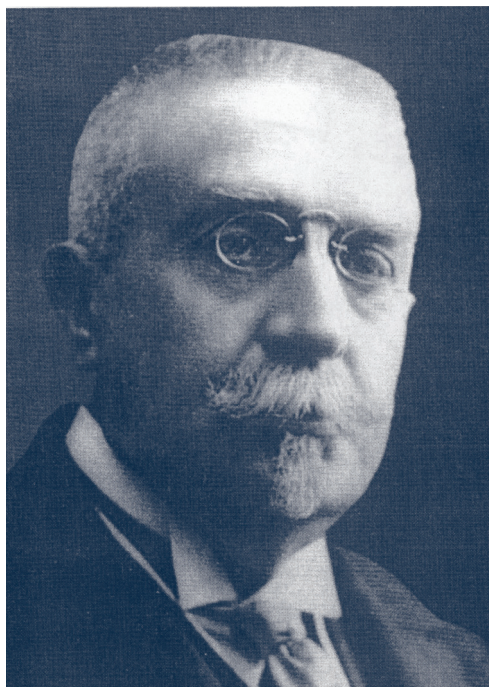

Митрополит
Климент Търновски
(Васил Николов Друмев)
(1840 - 9 юли 1901) -
замества Марин
Дринов като
председател на БКД
в Браила през 1869-1873 г.,
председател на БКД
и почетен член (1898)

Васил Димитров Стоянов
(24 юни 1839 - 21 ноември
1910) - председател
на Привременния управ-
телен комитет на БКД
(1882-1884)

Иван Евстратиев
Гешов (8 февруари 1849 -
11 март 1924) -
председател на БКД
и БАН (1898-1924)

Любомир Георгиев Милетич
(1 януари 1863 - 1 юни 1937) -
председател на БАН (1924-1937)

Богдан Димитров Филов
(10 април 1883 - 1 февруари 1945) -
председател на БАН (1937-1944)

Димитър Георгиев Михалчев
(25 декември 1880 - 18 януари
1967) - председател на БАН
(1944-1947)

Тодор Димитров Павлов
(14 февруари 1890 -
8 май 1977) - председа-
тел на БАН (1947-1962).
Почетен председател

Любомир Кръстанов Кръстанов
(15 ноември 1908 - 8 май 1977) -
и.д. председател на БАН
(1961-1962), председател
на БАН (1962-1968)

Ангел Тончев Балеvски
(4 март 1910 - 15 септем-
ври 1997) - председател
на БАН (1968-1988),
почетен председател

Благовест Христов Сендов
(р. 8 февруари 1932) -
председател на БАН
(1988-1991)

Йордан Петров Малиновски
(3 Јуни 1923 - 12 март 1996) -
и.д. председател на БАН
(1991-1992), председател
на БАН (1992-1996)

Иван Николов Юхновски
(р. 12 август 1937) -
председател на БАН
(1996-2008), почетен
член на БАН

Никола Василев Съботинов
(р. 13 септември 1941) -
председател на БАН
(2008-2012)

Стефан Манев Додунеков
(5 септември 1945 -
5 август 2012) -
председател на БАН
(юни - август 2012)

Евгений Христов Николов
(5 ноември 1953 - 17 юли
2013) - и.д. председател
на БАН (септември -
декември 2012)

Стефан Борисов Воденичаров
(р. 1 септември 1944) -
председател на БАН
(2012-2016)

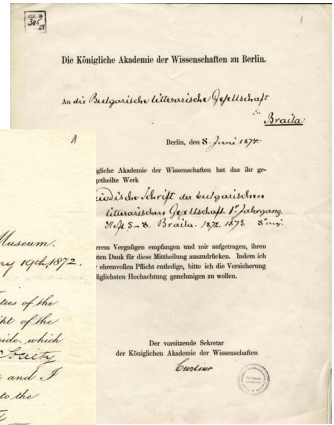
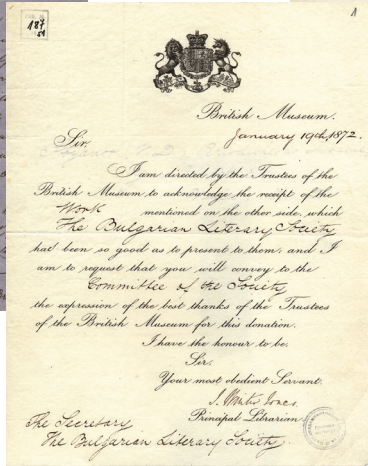
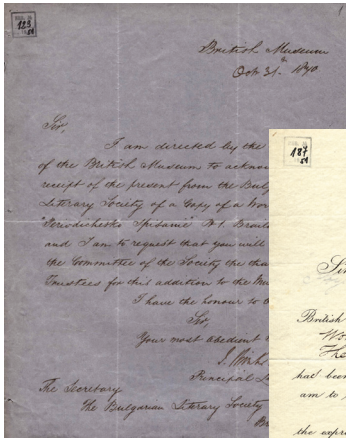

Юлиан Петров Ревалски
(р. 27 февруари 1956) -
председател на БАН (2016-)

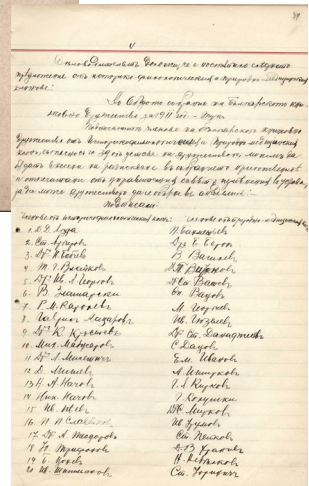
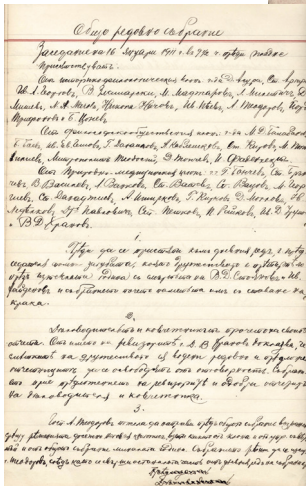
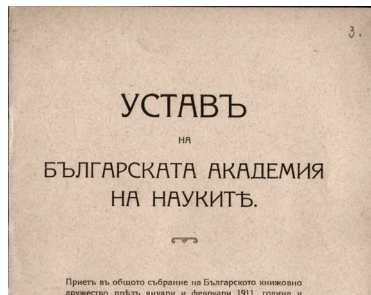

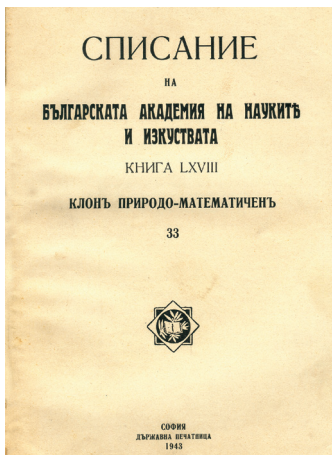
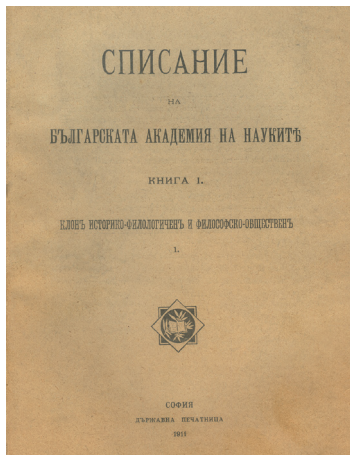

Благодарствени писма до БКД от Британския музей и Берлинската кралска академия за изпратени броеве от „Периодическо списание“, Лондон, Берлин, 31 октомври 1870 - 8 юни 1874 г.

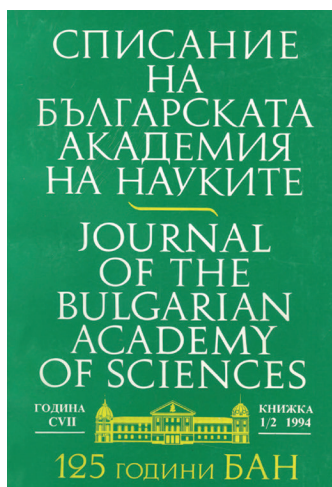
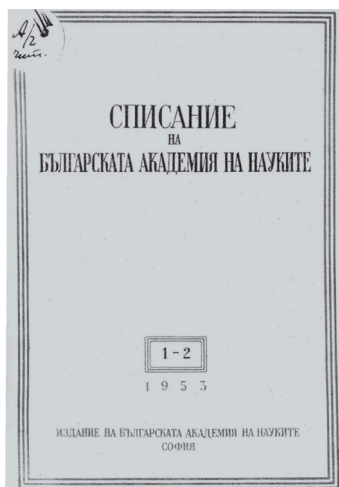

Протокол от Общо събрание на БКД с предложение на Историко-филологичния и Природо-медицинския клон за изменение в Устава на Дружеството при пременуването му в Академия на науките, 16 януари 1911 г.

„Списание на БАН“ – наследник и продължител на „Периодическо списание на БКД“

Част от визитата
на Н.В. Кралицата
на Дания Маргарете II. София,
БАН, 18 октомври
2000 г.

Среща с пред-
ставители на
Виетнамската
академия на науки-
те. София, БАН,
27 април 2009 г.

Посещение
на български поли-
тици в Национал-
ния природонаучен
музей на БАН.
София, 27 октом-
ври 2009 г.

Среща
на акад. Никола
Съботинов
с Димитър
и Ивон Паница,
София, БАН.
28 май 2009 г.

Откриване
на форума „Наука
за Дунавската
стратегия“. София,
БАН, 25 януари
2012 г.

Тържествена
церемония
за връчване
на званието
„Доктор
хонорис кауза“
на проф. Стив
Ханке. София, БАН,
15 юли 2013 г.

Откриване на Регионалния академичен център в Русе от акад. Стефан Воденичаров, проф. Ваня Добрева и проф. Христо Белоев, 2 май 2014 г.

Тържествено честване на 35-годишнината от полета на първия български космонавт Георги Иванов. София, БАН, 6 април 2014 г.

Кулата на главния телескоп на Националната астрономическа обсерватория Рожен

Тържествена церемония за връчване на званието „Доктор хонорис кауза“ на проф. Шиня Яманака. София, БАН, 20 август 2018 г.

Признание за успехите на българската ядрена физика и ядрена енергетика е наградата на руската държавна корпорация за атомна енергия „Росатом“ „Академик Курчатов“, връчена на директора на Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика проф. д-р Димитър Тонев. София, 31 май 2019 г.

Президентът Румен Радев връчва наградата „Проф. Марко Семов“ на председателя на БАН акад. Юлиан Ревалски за яркото присъствие на Академията в духовния живот на нацията и по повод 150-годишнината от основаването ѝ. София, БАН, 10 юли 2019 г.

Илия Тодев
Йорданка Гешева
Евгений Кандиларов
Илияна Марчева
Николай Поппетров
Димитър Христов

КРАТКА ИСТОРИЯ

на Българската академия на науките

Българска
Първо издание

Редактор Албена Накева
Художествено оформление и прегпечат София Попйорганова
Формат 167 x 237 mm
Печатни коли 7 + 1 п. к. приложение
Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5
www.press.bas.bg
ISBN 978-954-322-999-4